

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TARİH ANABİLİM DALI

**HAÇLI SEFERLERİ ZAMANINDA DOĞU AKDENİZ'DE İTALYAN
CUMHURİYETLERİ'NİN FAALİYETLERİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

GÜL GÜNTER

Tez Danışmanı

DR. ÖĞR. ÜYESİ HÜSEYİN KAYHAN

ÇANAKKALE – 2022

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

**HAÇLI SEFERLERİ ZAMANINDA DOĞU AKDENİZ'DE İTALYAN
CUMHURİYETLERİ'NİN FAALİYETLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜL GÜNTER

Tez Danışmanı

DR. ÖĞR. ÜYESİ HÜSEYİN KAYHAN

ÇANAKKALE – 2022

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Gül GÜNTER tarafından Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin KAYHAN yönetiminde hazırlanan ve **19/08/2022** tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “**Haçlı Seferleri Zamanında Doğu Akdeniz’de İtalyan Cumhuriyetleri’nin Faaliyetleri**” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Tarih Anabilim Dalı**’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin KAYHAN (Danışman)
Doç. Dr. Yaşar BEDİRHAN (Asıl)
Dr. Öğr. Üyesi Barış BORLAT (Asıl)
Dr. Öğr. Üyesi Meryem DOYGUN (Yedek)
Dr. Öğr. Üyesi Mesut YAVAŞ (Yedek)

Tez No :

Tez Savunma Tarihi : 19/08/2022

.....
Doç. Dr. YENER PAZARCIK
Enstitü Müdürü

19/08/2022

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Gül GÜNTER

19/08/2022

ÖNSÖZ

İtalyan Devletleri'nin XI. ile XIII. yüzyıllar arasında Haçlı Seferleri'ne katılmasıyla birlikte siyasi, ekonomik, askeri ve sosyal alanlarda birçok değişim ve gelişim yaşanmıştır. Bu değişimler içinde siyasi ve ticari ilişkiler ayrı bir önem arz etmektedir. İtalyan Cumhuriyetler buldukları coğrafya nedeniyle ticaret yapmaya mecbur kalmışlar ve ayağa kalkarken çeşitli grupların istilasına uğramışlardır. Ancak Bizans'ın donanma gücüne ihtiyaç duyması sonucu İtalyanlara başvurusu, onların arkalarını sağlam bir devlete dayamalarını sağlamıştır. Böylece hızla yükselen tüccar sınıfı özellikle Doğu Akdeniz bölgesinde yer alan liman şehirlerinde oldukça önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır.

İtalyanların dışa taşma istekleri doğrultusunda denizcilik alanındaki faaliyetleri onları gemi inşa etmede profesyonel hale getirmiştir. Dolayısıyla Haçlı Seferleri sırasında Haçlılara verdikleri donanma desteği sayesinde limanlara daha kolay şekilde girmişler ve buralarda ticaret kolonileri kurmuşlardır. Haçlıların bu şehirleri ele geçirmesi en fazla İtalyanların yararına olmuştur. Haçlı Seferleri kutsal toprakları kurtarmak için yapılmış gözükse de ticari kaygılar ile hareket edilen bir girişimdir. Bu nedenle Cenevizli ve Pisalıların kendilerini İsa'nın ve kilisenin askerleri olarak görmeleri, Venedik'i bu seferlerden en kârlı çıkan taraf yapmıştır. Çünkü Venedik, izlediği politika gereği akıllıca davranarak Bizans gibi güçlü bir devletin hamiliğini kazanmış ve diğer bütün denizci tüccar devletlerden sıvrılmıştır. Ayrıca İtalyan soylu ailelerinin başlattığı tefecilik faaliyetleri zamanla kredi ve bankacılık sistemine dönüşerek, tüccarlara deniz aşırı seyahatlerde sermaye sağlamıştır.

İtalyanların bahsi geçen yüzyıllarda yaptıkları faaliyetler ile ilgili literatürde yer tutan en önemli çalışma, W. Heyd'in iki ciltlik, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi* adlı eseridir. Bu çalışma Enver Ziya Karal tarafından dilimize tercüme edilmiş ve Doğu Akdeniz coğrafyasında yaşanan hareketliliği gözler önüne seren oldukça değerli bir eserdir. Haçlı Seferleri'nden beri İtalyan Devletleri'nin limanlardaki kolonileri ve bunların ticari faaliyetlerini ele alan ekonomi tarihi niteliğindeki bu araştırma başvurduğumuz temel çalışmalardan biridir. Ayrıca F. B. Pegolotti'nin, *La Pratica Della Mercatura* adlı çalışması da konumuzla ilgili önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Ticaret tarihi ile ilgili akademik çalışma kapsamında, Zeynep Güngörmez'in 2014 yılında tamamladığı *XI-XIII. Yüzyıllarda*

Doğu Akdeniz'de Ticaret başlıklı doktora tezi mevcuttur. Ayrıca Şerafettin Turan tarafından kaleme alınan *Türkiye-İtalya İlişkileri* adlı çalışmanın birinci cildi Türkçe literatürde konumuzu ilgilendiren önemli bir kaynaktır.

İtalyanların, Haçlı Seferleri sırasında çeşitli faydalar sağlaması ve bunun sonucunda en parlak dönemlerini yaşamaları sebebiyle tezimizin başlığını *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu Akdeniz'de İtalyan Cumhuriyetleri'nin Faaliyetleri* olarak belirledik. Böylelikle İtalyan Cumhuriyetleri'nin ortaya çıkışları ve XI-XIII. yüzyılları kapsayan süreçte, Haçlı Seferleri'nde nasıl rol oynadıkları ve diğer milletlerle ilişkileri ile Yakın Doğu'daki idari ve ekonomik faaliyetleri ve bu doğrultuda yürütülen politikalar, kurum ve sektörlerin incelenerek ticari, siyasi, askeri, sosyal ve kültürel hayatın somut argümanlarla çerçevesinin çizilmesini amaçladık. Tezimizin bu dönemdeki siyasi ilişkilerin, anlaşmaların ve savaşların altında yatan ana sebep olan ticari faaliyetlerin ve ekonominin önemini vurgulayarak, ticari, idari, askeri ve sosyal yapıyı ortaya konulabileceği kanaatindeyiz. Bununla birlikte tezimizin birinci bölümünde, Ceneviz Cumhuriyeti'nin, Haçlı Seferleri'nde uyguladığı ilk faaliyetlerden ve genel olarak oynadığı rolden bahsettik. İkinci bölümde ise Venedik'in siyasi bir güç olarak ticaret ve ekonomik bakımdan ne denli zenginleştiğini ve diğer devletlerden nasıl sıyrıldığını ayrıntılı bir şekilde inceledik. Üçüncü bölümde Pisa Cumhuriyeti'nin izlediği politikalar ile diğer devletlerle kurduğu ilişkileri ele aldık. Dördüncü bölüm olan son bölümde ise Amalfi, Salerno, Napoli ve Gaete gibi İtalyan Cumhuriyetleri'nin, Haçlı Seferleri boyunca sürdürdükleri askeri, siyasi, ticari ve sosyokültürel faaliyetleri anlatarak tezimizi sonlandırdık.

Bu çalışmanın hazırlanma aşamasında her hususta rehberliğini ve yardımını hiçbir zaman esirgemeyen, desteğini her daim gördüğüm değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin KAYHAN'a en içten hislerimle teşekkürü bir borç bilirim. Yine bu zahmetli işte kaynakların temini açısından desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Murat KEÇİŞ'e teşekkürlerimi sunarım. Tezin hazırlanma süresince maddi ve manevi varlıklarını her daim yakından hissettiğim değerli arkadaşlarım Ebru ÇETİNKAYA, Gülfidan GÜNEY, Sedanur CEYLAN ve Melike Dilay KAYNARCA'ya ve ağabeyim Ümit GÜNTER, annem Gülay GÜNTER, babam Nihat GÜNTER, babaannem Atifet ve merhum dedem Hüseyin GÜNTER'e sevgilerimi ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Gül GÜNTER

Çanakkale, Ağustos 2022

ÖZET

HAÇLI SEFERLERİ ZAMANINDA DOĞU AKDENİZ'DE İTALYAN CUMHURİYETLERİ'NİN FAALİYETLERİ

Gül GÜNTER

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin KAYHAN

19/08/2022, 116

Ortaçağ'da İtalyan şehir devletlerinden Venedik, Ceneviz ve Pisa, VI. yüzyıldan itibaren hızla zenginleşerek Doğu Akdeniz ticaretini ele geçirdiler. Henüz güçlü devletlerin himayesinde gelişemeyen Napoli, Gaete, Amalfi ve Salerno gibi diğer İtalyan devletleri onlar kadar etkinlik gösterememiştir. Ayrıca bunların geri planda kalmasının bir başka nedeni Venedik, Ceneviz ve Pisa Cumhuriyetleri'ne rakip olabilecek alternatif bir gücün olmaması ve dönemin uluslar arası ticaret hayatında en hakim konumda olmalarıdır. İtalyanların ihtiyaç duyulan her türlü malzemeyi karşılaması ticaretin gelişmesini sağlamıştır.

Haçlı Seferleri zamanında kara gücünün yetersiz kalması Haçlıları deniz yoluyla destek almaya itmiştir. Bu durumda devreye İtalyan Cumhuriyetleri Venedik, Ceneviz ve Pisa'nın girmesiyle Doğu Akdeniz'de birtakım değişiklikler ve güç dengesi farklılıkları oluşmuştur. Böylece gelişen ve değişen olaylar çeşitli bölge ve şehirleri ticari, siyasi ve kültürel olarak derinden etkilemiştir. XI. ve XIII. yüzyıllar arasında, İtalya'da tüccar bankerler ortaya çıkmış ve bu sayede bankacılık faaliyetleri ile Ceneviz'in düşük faizle ihtiyaç sahipleri için kredi sağlayan uygulamaları başlamıştır.

İtalyanlar, ticaret hayatında hakimiyetlerini sağlamlaştırmak ve devletlerini güçlendirmek adına bazı politikalar izlemiş, idari ve mali tedbirler almışlardır. Bununla birlikte Doğu Akdeniz topraklarında kendilerine önemli ayrıcalıklar verilmiştir. Oynadıkları rol bakımından dönemlerinde kurmuş oldukları işletmeler ve şirketler ticareti geliştirirken, tarih sahnesinde Rönesans ve Reform hareketlerinin temelini atmışlardır.

Anahtar Kelimeler: İtalyan Cumhuriyetleri, Haçlı Seferleri, Ticaret, Yakın Doğu

ABSTRACT
ACTIVITIES OF THE ITALIAN REPUBLICS IN THE EASTERN
MEDITERRANEAN DURING THE CRUSADES

Gül GÜNTER

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Master of Science Thesis in History Science

Advisor: Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin KAYHAN

19/08/2022, 116

In the Middle Ages, Venice, Genoa and Pisa, which were Italian city-states, prospered rapidly as of the VI. century and took over the trade in the Eastern Mediterranean. Other Italian states such as Naples, Gaete, Amalfi and Salerno, which couldn't develop under the auspices of powerful states, couldn't show as much activity as they did. In addition, another reason why they remained in the background was that there wasn't alternative power that could rival the Republics of Venice, Genoa and Pisa, they were in the most dominant position in the international trade life of the period. The fact that Italians met all kinds of materials needed enabled the development of trade.

Insufficient land power during the Crusades pushed the Crusaders to seek support by sea. In this case, with the involvement of the Italian Republics Venice, Genoa and Pisa, some changes and power balance differences occurred in the Eastern Mediterranean. Thus developing and changing events have deeply affected various regions and cities commercially, politically and culturally. Between the XI. and XIII. centuries, merchant bankers emerged in Italy, and thus, banking activities and the Genoese practices that provided loans for the needy with low interest began.

Italians followed some policies and took administrative and financial measures in order to consolidate their dominance in business life and strengthen their states. However, important privileges were given to them in the lands of the Eastern Mediterranean. In terms of the role they played, while the businesses and companies they founded during their time developed trade, they laid the foundations of The Renaissance and Reformation movements on the stage of history.

Keywords: Italian Republics, The Crusades, Trade, Near East

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	xii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. İtalyan Cumhuriyetleri'nin Ortaya Çıkışı ve Haçlı Seferleri'nden Önceki Durumu.....	1
--	---

İKİNCİ BÖLÜM

KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

2.1. Sikkeler.....	6
2.2. Arşiv Belgeleri.....	6
2.3. Ana Kaynaklar.....	6
2.3.1. Latin Kaynakları.....	6
Willermus Tyrensis.....	6
Fulcherius Carnotensis.....	7
Anonim Gesta Francorum.....	7
Raimundus Aguilers.....	8
Peter Tudebodus.....	8

Jean de Joinville.....	9
Geoffroi de Villehardouin.....	9
2.3.2. İbranî Kaynakları.....	10
Tudelalı Benjamin.....	10
2.3.3. Bizans Kaynakları.....	10
Anna Komnena.....	10
2.3.4. Süryanî Kaynakları.....	11
Anonim Süryanî Vakâyinâmesi.....	11
Süryanî Patrik Mihâil'in Vakâyinâmesi.....	11
2.3.5. Ermeni Kaynakları.....	12
Urfalı Mateos Vakâyinâmesi.....	12
2.3.6. İslâm Kaynakları.....	12
Usame İbn Münkız.....	12
İbn Cübeyr.....	13
2.3.7. Coğrafya Eserleri.....	14
Nâsır-ı Hüsrev.....	14
El-İdrisî.....	14
2.4. Araştırmalar.....	15

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CENOVA'NIN HAÇLI SEFERLERİ'NDE OYNADIĞI ROL

3.1. Askeri ve Siyasi Faaliyetler	17
3.1.1. Antakya Kuşatması ile İtalyanların Akdeniz'de Aldığı İlk İmtiyazlar.....	18
3.1.2. Cenevizlilerin Yafa'yı Ele Geçirmesi	19

3.1.3.	Cenevizlilerin Arsuf Kuşatması'na Yardımı ve Caesarea'nın Yağmalanması.....	20
3.1.4.	Cenevizlilerin Akka'yı Kuşatması ve Aldıkları İmtiyazlar.....	21
3.1.5.	Cenevizlilerin Trablus, Beyrut ve Sayda'nın Ele Geçirilmesindeki Rolü.....	23
3.1.6.	Cenevizlilerin Girit Adası'na Girmeleri.....	25
3.1.7.	Aziz Sabas Savaşı ile Cenevizlilerin Akka'dan Çıkarılması.....	26
3.2.	Ticaret.....	27
3.2.1.	Ceneviz Kolonilerinde Oluşum ve Gelişim Süreci	27
3.2.2.	Ceneviz ile Diğer İtalyan Devletleri Arasındaki Rekabet.....	29
3.2.3.	Bankacılık ve Kredi Sisteminin Ortaya Çıkışı.....	31
3.2.4.	Ticaretin Yönü ve Mahsulleri.....	33
3.3.	Sosyal ve Kültürel Yapı	38
3.3.1.	Kentlerdeki Yerleşim ve Mimari.....	38
3.3.2.	Günlük Yaşam.....	40
3.3.3.	Teknolojik ve Bilimsel Gelişmeler.....	41

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VENEDİK'İN HAÇLI SEFERLERİ'NDE OYNADIĞI ROL

4.1.	Askeri ve Siyasi Faaliyetler	43
4.1.1.	Venedik'in Bizans İmparatorluğu Hamiliğinde Yükselişi.....	43
4.1.2.	Venediklilerin Akka, Hayfa ve Sayda'nın Ele Geçirilmesinde Oynadıkları Rol.....	46
4.1.3.	Venediklilerin Sur'un Ele Geçirilmesindeki Faaliyetleri.....	47
4.1.4.	Venediklilerin Kıbrıs'taki Faaliyetleri.....	50
4.1.5.	Venediklilerin Korfu Adası Kuşatmasındaki Rollerini.....	51
4.1.6.	IV. Haçlı Seferi ve Sonrasında Venediklilerin Bizans Topraklarında Bir Latin İmparatorluğu Kurma Girişimleri.....	52
4.1.7.	Girit Adası Üzerinde Hâkimiyet Mücadeleleri.....	53
4.2.	Ticaret.....	53
4.2.1.	Venedik Kolonilerinde Oluşum ve Gelişim Süreci	53

4.2.2. Ticaretin Yönü.....	56
4.2.3. Ticari Ürünler.....	60
4.2.4. Venedik'in İktisadi Faaliyetleri.....	63
4.3. Sosyal ve Kültürel Yapı	65
4.3.1. Kentlerdeki Yerleşim ve Mimari.....	65
4.3.2. Günlük Yaşam.....	66
4.3.3. Teknolojik ve Bilimsel Gelişmeler.....	69

BEŞİNCİ BÖLÜM

PİSA'NIN HAÇLI SEFERLERİNDE OYNADIĞI ROL

5.1. Askeri ve Siyasi Faaliyetler.....	72
5.1.1. Haçlı Seferlerinde Pisalılar.....	73
5.1.2. Ceneviz ile Pisa Arasındaki Çatışma.....	75
5.1.3. Pisalıların Kıbrıs Krallığı'ndaki Faaliyetleri.....	77
5.2. Ticaret	78
5.2.1. Bizans ile İlişkiler.....	78
5.2.2. Sardinya Adası'nda Pisa ve Ceneviz Sömürüsü.....	80
5.2.3. Doğu Akdeniz'de Yapılan Ticaretin Seyri.....	82
5.3. Sosyal ve Kültürel Yapı.....	84
5.3.1. Kentlerdeki Yerleşim ve Mimari.....	84
5.3.2. Teknolojik ve Bilimsel Gelişmeler.....	85

ALTINCI BÖLÜM
DİĞER CUMHURİYETLERİN (AMALFİ, SALERNO, NAPOLİ, GAETE)
OYNADIKLARI ROLLER

6.1. Askeri ve Siyasi Faaliyetler.....	89
6.1.1. Amalfi, Salerno, Napoli ve Gaete'nin Ticaret Merkezi Olarak Yükselişi.....	89
6.2. Ticaret.....	93
6.2.1. Konstantinopolis'te İtalyan Kolonileri.....	93
6.2.2. Amalfi Cumhuriyeti ve Fatımiler Arasındaki İlişkiler.....	95
6.2.3. Ticaretle İlgili Diğer Hususlar.....	97
6.3. Sosyal ve Kültürel Yapı.....	99
6.3.1. Kentlerdeki Yerleşim ve Mimari.....	99
6.3.2. Kurulan Hayır Kurumları ve Tarikatlar.....	101
6.3.3. Teknolojik ve Bilimsel Gelişmeler.....	102

YEDİNCİ BÖLÜM
SONUÇ

SONUÇ.....	104
KAYNAKÇA	106
EKLER	I
EK 1. VENEDİKLİLERE AİT GÜMÜŞ VE BRONZ SİKKELER.....	I
EK 2. 13. YÜZYIL YUVARLAK PİSA GEMİSİ.....	IV
EK 3. 13. YÜZYIL ÜÇ DİREKLİ, YUVARLAK VENEDİK GEMİSİ.....	IV
EK 4. GEÇ ORTAÇAĞ DÖNEMİNDE DOĞU AKDENİZ HARİTASI.....	V
EK 5. TÜCCARLARIN ŞARAP FIÇILARINI YÜKLEMESİ.....	VI
EK 6. SOKAK BANKERLERİ.....	VI
EK 7. İPEK BÖCEĞİ KOZALARINDAN İPLİK ÇIKARILMASI.....	VII
EK 8. HAÇLILARIN BİR KALEYE SALDIRIŞI.....	VII
EK 9. TÜCCARLARA AİT ÖĞRETİCİ BİR EL KİTABININ KAPAĞI.....	VIII
ÖZGEÇMİŞ	IX

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
ev.	Çeviren
Der.	Derleyen
DİA	Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
No.	Numara
S.	Sayı
s.	Sayfa
s.s.	Sayfa sayısı
Vol.	Volume

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. İtalyan Cumhuriyetleri'nin Ortaya Çıkışı ve Haçlı Seferleri'nden Önceki Durumu

İtalyan Cumhuriyetleri'nin ortaya çıkışında kısaca bilgi vermekte yarar vardır. Büyük denizci devletleri olarak bilinen Venedik, Ceneviz ve Pisa ile diğer küçük kentler Napoli, Amalfi, Salerno ve Gaete ticari devrimi yaratacak olan ortamı henüz Haçlı Seferleri başlamadan önce oluşturdular. İtalya yarımadası Kuzeybatı Avrupa ile Doğu Akdeniz'in orta noktası konumundaydı. Bu nedenle VII. yüzyıldan itibaren lagünlerden sağlanan tuz ve tahıl, Po Nehri ve ona bağlı suyolları ile diğer bölgelere taşıyordu.

Ticaret komünü olarak ortaya çıkan İtalyan devletleri, 687 yılından itibaren Doge yani Bizans memurları aracılığıyla idari işlerini yürüttüler. Örneğin, Venedikliler 697 yılında ilk Doge'u seçerek kısmen bağımsız hale geldiler. Daha sonrasında ise İtalyanlar, konsüllük sistemine dayalı bir yönetim uyguladılar. Bu sistemin daimi bir kurum haline gelişi komün oluşumunu ispatlayıcı oluyordu. Konsüller seçkin ailelerden oluşuyordu. Ancak zaman içinde bu aileler arasında meydana gelen rekabet ve birbirini çekememe durumu iç karışıklıkları doğurdu. Bu nedenle belli bir süre kapsamında genellikle şehir dışından seçilen ve hukuk eğitimi alan podesta yönetime getirildi.¹ Böylelikle iç politikada dengeleri sağlayan İtalyan devletleri, Bizans İmparatorluğu sayesinde dış politikada kendilerini Karolenj egemenliğinden kurtarmayı başardılar. Ancak her biri için bunu söylemek pek mümkün değildir. Çünkü Güney İtalya, Arap fetihlerinden önce ismen Bizans'a bağlıydı. Venedik ve Amalfi IX. ve X. yüzyıldan itibaren Bizans'a bağlıyken, Ceneviz ve Pisa bağlı değildi. Göstermelik olan bu bağlılık, Amalfi ve Napoli tarafından uzun zaman sürdürülemedi ve bir süre kendi başlarına hareket ettiler.

Ligurialılar tarafından kurulan Ceneviz, V. yüzyılda Ostrogotlar'ın ardından Bizans hakimiyetindeyken Longobard ve Karolenjler'in istilasına uğradı. Son olarak da X. yüzyılda Müslümanların istilasına uğrayan Ceneviz, 1099 yılında kısmen bağımsızlığına kavuştu. Pisa ise sırasıyla Ostrogot, Lombard ve Karolenj istilasına uğradı. Donanma gücünü ilk kez Müslüman saldırıları sırasında oluşturdu. Ardından bu filoları Suriye, Mısır

¹ W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev., Enver Ziya Karal (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000), s. 144; Daniel Waley-Trevor Dean, *İtalyan Şehir Cumhuriyetleri*, çev., Hamit Çalışkan (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018), ss. 45-46.

ve Kuzey Afrika kıyılarına ulaşacak şekilde genişletti. I. Haçlı Seferi'nden önce Pisa, Ceneviz ile birlikte ortak hareket ederek komün özerkliğini elde etti. Çünkü ticaret ve denizcilikte önemli roller üstlenen bu iki devletin sorunları da ortaktı.

Ceneviz ile Pisa ileride rakip olacakları Venediklilerden sonra tarih sahnesinde yoğun bir şekilde rol oynadılar. İşte bu nedenle Pisa ve Ceneviz aralarındaki rekabete rağmen ortak bir şekilde hareket ettiler. Örneğin Müslümanları Sardinya'dan çıkarmak için üsler kurdular. Buradan İtalyanların para kazanma hırslarını göz ardı ederek, asla bir arada ve sükunet içinde yaşayamadıklarını ve kurdukları ittifakların bile çıkarları uğruna yapıldığını anlıyoruz. Yönetimde ise başlangıçta mahalli otoriteleri düzenleyen kontlar ve dükler söz sahibi iken sonraları feodal beyler ön plana çıktı. Pisa'da XI. yüzyılda Mongi Tuscie adındaki bir kont vikontları aracılığıyla hâkimlik yaparken, Ceneviz şehrinde Oberti hanedanı bu topraklardaki egemenliğini mahkemeler kurarak güçlendirmekte idi.

İtalyanların yaşadıkları coğrafya dolayısıyla ticaret hayatına bu denli erken atılmaları ve bu alanda göstermiş oldukları faaliyetler ortaçağdan itibaren süre gelen muazzam gelişmelerin yaşanmasını sağlıyordu. Bu gelişmelerden biri olarak kredi ve bankacılık kurumunun kökeni tüccar sermayedar ve bankerlere yani İtalyan soylulara dayanır. Zanaatkar, katip ve köylü olarak sınıflandırılan toplulukların birden fazla işle uğraşması ve kurulan işletmelerin büyümesi sonucu tefecilik sistemi ortaya çıkıyordu. Bankerler tarafından tefecilik faaliyetleri şeklinde yürütülen çalışmalar daha sonra dönüşerek kredi ve bankacılık sisteminin doğuşuna zemin hazırlıyordu.² İtalyanların maharetli olduğu bir diğer konu gemi inşası idi. Kurdukları tersaneler aracılığıyla olağanüstü boyutlara ulaşan gemicilikte yakaladıkları gelişmeler çağdaş olarak kendileriyle yarışabilecek hiçbir güç bırakmıyordu. Dolayısıyla tüm bunlar onların dışa taşıma isteğinden kaynaklanıyordu.

Haçlı Seferleri'ne kadar Ceneviz ve Pisa ticari faaliyetlerini Akdeniz'in batı tarafında gösteriyordu. Venedik ise Adriyatik denizi ve Yunan İmparatorluğu'nu çevreleyen suları gözüne kestirmişti. Nihayetinde bu üç denizci devlet ortak bir konumda, Doğu Akdeniz'de karşılaştılar.³ Kürk, köle, şap, kereste, pamuk, baharat ve cam gibi ön plana çıkan ticaret ürünlerine ilgi duyan İtalyan devletleri zamanla rakip haline geldiler. Bu rekabette diğerlerini geride bırakan Venedik, 1071 yılından itibaren şap ticaretinde önemli

² Daniel Waley-Trevor Dean, a.g.e., s. 13.

³ W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, s. 143.

rol oynuyordu. Anadolu topraklarında Antakya, Alanya ve Antalya'daki faaliyetleri neticesinde Selçuklular ile de ticari ilişkiler kurmuşlardır.

Kurulan ticari ilişkiler sayesinde IX. ve X. yüzyıllarda Venedik, Bizans ve Doğu Akdeniz üzerinde oynadığı rol ile diğer bütün devletlerden sıyrılarak en güçlü merkez haline geldi. Bunun için de 847 ile 871 yılları arasında Adriyatik'te gezinen Müslüman donanmalarını ortadan kaldırması gerekti. Aynı zamanda Bizans'ın hamiliğini kazanan Venedik'in önceliği çıkarları doğrultusunda mücadele etmekte. Haçlı Seferleri'nden önce Bizans İmparatorluğu'na çoktan bağlanan Venedikliler, böylelikle Adriyatik ve İyon Denizi'nde dolaşmakta, Ostrogot, Lombard ve Müslümanlarla savaşmaktaydılar. Diğer İtalyan Cumhuriyetleri'ne gelecek olursak, XI. yüzyılın başlarına ait bir belge vasıtasıyla, İtalyan tüccar ve finansörlerin Alplerin ötesinden İngiltere'ye kadar uzanan bölgelerde ticari ittifaklar kurduklarını bilmekteyiz.⁴

İtalyanlar Haçlı savaşları başlamadan önce Müslüman topraklarında ticaret yapıyorlar ve çeşitli kavimler tarafından topraklarına yapılan istilalardan endişe duyuyorlardı.⁵ VI. ve VII. yüzyıllarda İtalya'ya yapılan, Ostrogot ve Lombard istilaları sırasında Venedikliler, Bizans'ın tarafında yer alarak onların desteğini kazanıyorlardı. Bizans İmparatorluğu, 1081 yılında bu kez de Norman saldırılarına karşı Venediklilerden yardım istiyordu. Venedik, bu teklifi iyi bir fırsat olarak değerlendirip, her türlü kazançlı çıkacağını düşünerek, Bizans'ın yanında savaşıyordu. Ayrıca Müslümanlarla yaptıkları ticaretin yanı sıra ekonomik açıdan oldukça yüksek bir refah seviyesine ulaşmaları, Bizans başkenti Konstantinopolis'e taşıdıkları erzak ve ipek gibi ürünlerle sağlanırken, sonrasında bu ticaret Doğu Akdeniz liman şehirlerine taşınıyordu. Bu da onları gelecek yıllarda diğer İtalyan Cumhuriyetleri'nin çok daha ilerisine taşıyacak bir hareket oluyordu. Nitekim Venedik, X. yüzyılın ortalarında uluslar arası ticarete en hakim güç sayılıyordu.

Arap korsanlar, 935 yılında Ceneviz şehrini, 1004 ve 1011 yıllarında da Pisa'yı istila ettiler. Bunlar Akdeniz üzerinde güvenlik açısından ciddi bir sorun oluşturmaktaydı. Pisa ve Cenevizlilerin, Müslüman korsanların denizlerdeki hakimiyetini kırmak ve faaliyetlerini sürdürdükleri alanı ele geçirme isteği üzerine, 1087 tarihinde Mehdiye Seferi

⁴ Daniel Waley-Trevor Dean, *İtalyan Şehir Cumhuriyetleri*, çev., Hamit Çalışkan (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018), s. 6.

⁵ Olivier Berrou, *The role of Genoa in the Latin Kingdom of Jerusalem...*, s. 36.

yapıldı.⁶ Ceneviz ile Pisa başarıyla sonuçlanan bu seferle yeni imkanlar elde ederek, ticareti daha yakından takip etme fırsatı buldular. Ancak Amalfi gibi amaçlarına ulaşmak ve Müslümanlarla alışveriş yapmak için çıkar ortaklıkları kuran İtalyan denizci devletleri de mevcuttur. Bu iki olay Haçlı Seferleri öncesinde bazı temasların çoktan kurulmuş olduğunu ve Sicilya, Mısır ile Suriye'de yapılan ticaretin canlandığını gösterir.

Haçlı ordularının İslâm ülkelerine saldırıp bir kısmını işgal etmeleri en çok İtalyanların işine yaradı. Çünkü Haçlı Seferleri'ni desteklemek onlar için Doğu Akdeniz limanlarına giriş ve çıkışı daha rahat hale getiriyordu. İki tarafta da çıkarları doğrultusunda kullanacak bir güç arayışında idi.⁷ Ayrıca Müslüman donanmaları ile tek taraflı uğraşmak zorunda kalmayacaklardı. İslâm donanmaları yavaş yavaş sahneyi Hıristiyanlara bırakıyordu.

Arapların Suriye'de sahip oldukları önemli limanları almaya tek başına Haçlı ordularının gücü yetmezdi. Bu nedenle İtalyanlardan donanma gücü oluşturarak kendilerine katılmalarını istediler. Venedikliler, stratejik davranarak diğer devletlerden biraz daha geç olmakla birlikte Haçlı Seferi'ne katıldılar. Çünkü bu dönemde onlar için Fatımiler ile olan ilişkileri daha önemliydi. Bunun bir diğer nedeni de Bizans'ın hamiliğini kaybetmemek adına gösterdikleri hassasiyet idi. Önceki devirlerden itibaren bağlı buldukları için onların gönüllü olmadığı bir şekilde hareket etmek istememişlerdir.

Cenevizliler ile Pisalılar ise kendilerini İsa'nın ve kilisenin askerleri, İslâmiyet'e karşı çıkan kişiler olarak gördüler. Bu da onların Venediklilerin gerisinde kalmalarına neden olan bir unsur olarak sayılabilir.⁸ Çünkü Haçlı Seferleri kökende kutsal toprakları kurtarmak adıyla girişilen bir eylem gibi gözükse de ticari bir girişimdi. Onların amacı kendileri için kılıç zoruyla yeni araziler, mülkler ele geçirip buralardan zengin bireyler olarak dönme.⁹

Haçlı Seferleri, İtalyan denizci devletlerine ekonomik bakımından denizaşırı emellerini gerçekleştirmede bir yol açtı ve Haçlılar, Papalığa bağlı İtalyan tüccarları destek olmayı kabul edip giderek kuvvetlendiler ve nihayetinde İtalyan devletleri ele geçirilen

⁶ Claude Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, çev., Mustafa Daş (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2018), s. 85.

⁷ İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, X, çev., Abdülkerim Özaydın (İstanbul: Bahar Yayınları, 1987), ss. 227-228.

⁸ Henri Pirenne, *Ortaçağ Kentleri Kökenleri ve Ticaretin Canlanması*, çev., Şadan Karadeniz (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), s. 71.

⁹ Anna Komnena, *Alexiad Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, çev., Bilge Umar (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1996), s. 308.

liman şehirlerinde ticaret kolonileri kurdular. Haçlı Seferleri öncesinde ticari hayata Amalfililer ve Venedikliler yön verirken, Cenevizli ve Pisalı tüccarlar, Haçlı Seferleri'nden sonra önemli roller üstlenerek bu kervana katıldılar. Ancak Haçlı Seferleri'nden sonra Mısır ve Suriye yani Doğu Akdeniz bölgesinde sayıca çok fazla İtalyan tüccara rastlanması zaten onların ticaret hayatına, kurdukları ittifaklar neticesinde daha önceleri atıldığını kanıtlar niteliktedir. Bu üç denizci devlet 1100 yılında kendilerini Haçlı Seferleri'ni desteklemeye adanmışlar ve Doğu Akdeniz'deki varlıklarını daha da sağlamlaştırdılar.

İKİNCİ BÖLÜM

KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

2.1. Sikkeler

İtalyan Şehir Devletleri'nin sikkeleri genellikle Venedik, Ceneviz ve Pisa'ya aittir. Bunlar kendileri tarafından darp edilmiş veya ticaret aracılığıyla diğer milletlerden ele geçirilmiş sikkeler olmaktadır. Dünyanın çeşitli yerlerinde sergilenenler sikkeler haricinde, İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde Venediklilere ait sikkelerin örnekleri de bulunmaktadır.

2.2. Arşiv Belgeleri

İtalyanların askeri, siyasi, ticari ve sosyal hayatlarına dair birçok bilgiyi içeren arşiv belgeleri külliyatı başında Geniza Belgeleri olarak bilinen vesikalar gelmektedir. Geniza Belgeleri, Shelomo Dov Goitein tarafından "A Mediterranean Society: The Jewish Communities of the Arab World as Portrayed in the Documents of the Cairo Geniza" adıyla beş ciltlik devasa bir çalışma şeklinde hazırlanmış ve Ortaçağ Akdeniz coğrafyası kültür ve sosyoekonomik yaşantısı sistematik bir şekilde çözümlenmiştir. Ayrıca Cenevizli Noter Johannes Scriba'nın kayıtları oldukça önem arz eden arşiv belgelerindedir.

2.3. Ana Kaynaklar

XI-XIII. yüzyılları kapsayan İtalyan Cumhuriyetleri'nin tarihi hakkında en önemli kaynaklar, Latince yazılan Haçlı Kronikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar bizzat seferlere katılmış olan ve İtalya'nın şehir cumhuriyetleri arasında seyahat eden kişiler tarafından kaleme alındığı için ayrı bir önem arz etmektedir. Haçlılara ait kroniklerden başka, sikkeler, seyahatnâmeler ve coğrafya eserleri de başvurduğumuz önemli kaynaklar arasında yer almaktadır.

2.3.1. Latin Kaynakları

Willermus Tyrensis

Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum, Willermus Tyrensis'in eseridir. Bu eser Haçlı Seferleri'nin başlangıcından 1184 yılına kadar yaşanan olayları anlatan en uzun Latin kaynaklarından biridir. Haçlı Seferleri'ni başından sonuna kadar bir bütünlük içinde ayrıntılı şekilde aktarması ve Doğu'da uzun yıllar piskoposluk yapması eserin önemini ortaya koymaktadır.¹⁰

¹⁰ Fatih Erkoçoğlu, *Haçlı Seferleri Tarihi Kaynakları* (İstanbul: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2018), s. 33.

Eserin, konumuzu ilgilendiren kısımları Haçlı Seferleri boyunca İtalyan devletlerin başından geçen olaylardır. *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, Anadolu, Suriye ve Filistin bölgesine yapılan seyahatler ve yaşanan olaylar hakkında da kıymetli bilgiler içermektedir. *Willermus Tryrensis Kroniği*, tezimizde en fazla yararlandığımız kaynaklardandır. Eser, Ergin Ayan tarafından yüksek lisans tezi olarak Türkçeye tercüme edilmiştir.¹¹

Fulcherius Carnotensis

Fulcherius Carnotensis'in, üç kitap şeklinde kaleme aldığı Clermont Konsili'nin toplanmasıyla başlayan, Haçlıların Doğu'ya gelişleri ve burada kurdukları ilk devletler ile 1118 ve 1127 yılları arasında II. Baudouin'in faaliyetlerine kadar yaşanan olayları aktardığı eserdir. Haçlı papazı olan Fulcherius, Baudouin'in yanında bulunması dolayısıyla çoğu olaya yakından şahitlik etmiştir ve eseri olayları objektif şekilde aktarma gayreti sebebiyle I. Haçlı Seferi hakkında bilgi veren vakâyinâmeler arasında en önemli olanıdır.¹²

Diğer kronik yazarları tarafından en çok kullanılan eser Fulcherius'un yazdığı olmuştur. Siyasi tarih açısından çok değerli bir kaynak olmasının yanı sıra konumuzla ilgili çoğu bilgiyi de ayrıntılı bir biçimde ele almaktadır. Latin kronik yazarları arasında en güvenilir ve aydın olması sebebiyle, William of Malmesbury, Richard de Poitiers ve Sicard de Cremona gibi müellifler, Fulcherius'un eserini ana kaynak olarak kullanmışlardır.¹³ Eserin, İlcan Bihter Barlas tarafından Türkçeye tercümesi yapılmıştır.¹⁴

Anonim Gesta Francorum

Bohemond'un yanında bulunan rahiplerden biri tarafından yazıldığı sanılan ancak kim olduğu bilinmeyen bir yazarın kaleme aldığı, Anonim Gesta Francorum, Clermont Konsili ile başlayan ve 1099 yılında Askalan'da yapılan savaşa kadar I. Haçlı Seferi'ni aktaran önemli bir kaynaktır.

¹¹ *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği I Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar*, çev., Ergin Ayan (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016).

¹² Eser ve müellifi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ebru Altan, "Birinci Haçlı Seferi'nin Görgü Tanığı; Fulcherius Carnotensis," *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 2002, sayı: 37; ss. 45-49.

¹³ Fatih Erkoçoğlu, *Haçlı Seferleri Tarihi Kaynakları*, s. 22.

¹⁴ Fulcherius Carnotensis, *Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium Kudüs Seferi (Kutsal Toprakları Kurtarmak)*, çev., İlcan Bihter Barlas (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009).

Eser, Haçlıların Konstantinopolis'e varması ve oradaki faaliyetleri, İznik kuşatması, Dorilium Savaşı, Antakya Savaşı, Kudüs'ün zaptı ve Askalan Savaşı gibi olaylar hakkında büyük oranda kayıt barındırmaktadır. Müellif şahit olduğu olayları son derece tutarlı olmakla birlikte basit ve yalın bir şekilde yansıtmaktadır.¹⁵

Gesta Francorum, Guibertus Novigenti, Radulphus Cadomensis, Hugo von Fleury, Albertus Aquensis ve Willermus Tyrensis gibi Latin tarihçileri etkilemiştir. Tezimizde Antakya ve Kudüs'teki faaliyetler ile savaşlarda kullanılan kuşatma teknolojilerini aktarmak adına yararlandığımız ehemmiyetli bir eserdir. Biz bu eserin, Ergin Ayan tarafından hazırlanmış tercümesinden istifade ettik.¹⁶

Raimundus Aguilers

Raimundus Aguilers'in bizzat seferlere katılarak İznik, Antakya ve Kudüs'ün işgali ile Haçlıların Filistin topraklarındaki faaliyetlerini detaylıca anlatan eseridir. Müellif, IV. Raimund'un rahiplerindedir fakat buna rağmen onun yaptıklarını tarafsız bir açıyla ele almaktadır.¹⁷

Müellif, eseri diğer Haçlı kaynaklarını kullanarak daha sonra kaleme almıştır. Eser, edebi ve ağır bir üslupta yazılmış ve ayrıntılara fazla yer verilmemiştir.¹⁸ Eser, anonim olarak önemli bir kaynağı temsil eden Gesta Francorum ile çoğu zaman benzerlik göstermektedir ancak farklı ve orijinal bilgiler de ihtiva etmektedir. Eserin bizi ilgilendiren kısmı Haçlıların Doğu Akdeniz'deki durumunu ve savaşlarda yararlılık gösteren İtalyan filolarının faaliyetlerini aktardığı bölümüdür. Eser, Süleyman Genç tarafından Türkçeye çevrilmiş ve yayına hazırlanmıştır.¹⁹

Peter Tudebodus

Latin tarihçilerinden Peter Tudebodus'un eseridir. Müellif, kilise mensubu olarak bizzat Haçlı Seferi'ne iştirak etmiş ve eserini 1111 yılından önce kaleme almıştır. I. Haçlı Seferi'nin günümüze ulaşan yalnızca dört görgü şahidi vakâyinâme yazarından biri olması sebebiyle eserin önemi artmaktadır ve Peter Tudebodus'un kendi gözlemlerini ve

¹⁵ Fatih Erkoçoğlu, *Haçlı Seferleri Tarihi Kaynakları*, s. 24.

¹⁶ *Anonim Haçlı Tarihi (Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanorum)*, çev., Ergin Ayan (İstanbul: Selenge Yayınları, 2019).

¹⁷ Eser ve müellifi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Birsal Küçüksipahioğlu, "Birinci Haçlı Seferi'nin Bir Görgü Tanığı: Raimundus Aguilers," *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 2005, sayı: 41; s. 22.

¹⁸ Fatih Erkoçoğlu, *Haçlı Seferleri Tarihi Kaynakları*, s. 27.

¹⁹ Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, çev., Süleyman Genç (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019).

deneyimlerini anlattığı eseri oldukça ehemmiyetli bir kaynaktır. Kudüs'ün zaptı ve yamyamlık hadiseleri gibi olayları konu edinen eser, meydana gelen değişimler hakkında genel bilgiler vermektedir. Bu eser Süleyman Genç tarafından dilimize tercüme edilmiş bulunmaktadır.²⁰

Jean de Joinville

Jean de Joinville'nin *Bir Haçlının Hatıraları* isimli eseri Cüneyt Kanat tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.²¹ Eser, hâtırat ve seyahatnâme niteliği taşımaktadır ve Haçlı Seferi'ne bizzat katılmış olan Jean de Joinville'nin gözlemlerinden bahsetmektedir. Müellif, altı yıl boyunca Doğu topraklarında yaşamış ve sosyal hayatı çok iyi bir şekilde gözlemlene fırsatı bulmuştur.²²

Joinville tarafından kaleme alınan meşhur eser, Mısır Eyyûbî'lerinin son günleri, Memlûk Devleti ve yakın doğu ile bölgenin hayat tarzı hakkında oldukça değerli kayıtlara yer vermesi açısından büyük önem taşımaktadır. Biz tezimizde müellifin, Kıbrıs ile ilgili önemli bilgiler ihtiva ettiği kısmından ve Doğu Akdeniz'de ödediği vergiler hakkındaki gözlemlerinden yararlandık ve çalışmamızda, bu eserin Cüneyt Kanat tarafından hazırlanmış Türkçe tercümesinden faydalandık.

Geoffroi de Villehardouin

Geoffroi de Villehardouin Henri de Valenciennes tarafından kaleme alınan, IV. Haçlı Seferi hakkında kayıtlar içeren en önemli kaynaktır. Sefere bizzat katılmış olan müellif, eserinde hedefinden sapan olaylarda Haçlı komutanlarını desteklemiştir. Eser, Kudüs'e ulaşmadan Konstantinopolis'te sonlanan IV. Haçlı Seferi hakkında eşsiz bilgiler barındırmaktadır ve bu seferin detaylı bir şekilde aktarıldığı bir IV. Haçlı Seferi kroniğidir.²³

Bu eser, Venediklilerin IV. Haçlı Seferi'ne katılmaları, Venedik'in Konstantinopolis'te kurduğu Latin İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu'nun tutumu ve İtalyanların Anadolu'daki faaliyetleri hakkındaki anlatılarıyla çok önemli bilgiler içermektedir. Villehardouin, Venedik dukası Enrico Dandolo'dan da oldukça etkilenmiştir.

²⁰ Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*, çev., Süleyman Genç (İstanbul: Kronik Kitap, 2020).

²¹ Jean de Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, çev., Cüneyt Kanat (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2020).

²² Fatih Erkoçoğlu, *Haçlı Seferleri Tarihi Kaynakları*, s. 41.

²³ Fatih Erkoçoğlu, *Haçlı Seferleri Tarihi Kaynakları*, s. 40.

Biz tezimizde bu eserin, Fransızca aslından çevirmiş olan Ali Berktaş tarafından hazırlanmış tercümesinden yararlandık.²⁴

2.3.2. İbranî Kaynakları

Tudela'lı Benjamin

Yahudi Benjamin'e ait bir seyahatnâme olan bu eser, şehirlerarası mesafeler, şehirlerin ticari bağlantıları, ithalat ve ihracat durumları, ticaret malları ve bilhassa Yahudilerin ilgilendiği ticari alanlar ve ortaçağın ticari hayatıyla ilgili önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Diğer gezginlerden farklı olarak kendi başına değil de bir grupla dolaşan Benjamin tüccarlık yapmaktadır ve İspanya'dan başlayarak Roma, Yunanistan, Konstantinopolis, Kıbrıs gibi Eski Roma ve Bizans'a ait önemli şehirleri gezmiş ve eserinde bu şehirlerin tarihi mekanları, ticari ve sosyokültürel yapılarını ayrıntılı bir biçimde aktarmaktadır.

Benjamin'in amacı dünyadaki Yahudilerin ekonomik durumlarını incelemektir ve eser dinler ve mezhepler tarihi açısından da önemlidir. Seyahat Filistin'de Haçlı işgalinin yaşandığı zamanda yapıldığı için Filistin tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Seyahatnâmede o dönemde Haçlıların kutsal topraklardaki bazı yerleşim birimlerine verdiği adlar ve dönemin diğer önemli olayları hakkında bilgiler bulunmaktadır.

İtalya'ya giden Benjamin, Ceneviz ve Pisa'daki kiliseleri ve sarayları görmüş hatta yerel halk tarafından anlatılan masalları öğrenmiştir. Buradaki şehirleri çok güzel ve ticareti bol olan şehirler olarak ele almaktadır. İbranîce yazılan bu eserin oldukça geniş bir coğrafyayı kapsaması güvenilirliğini sorgulatsa da olaylar hakkında kronolojik olarak sapmalar olmakla birlikte doğru bilgiler vermesi açısından önemli bir kaynaktır. Biz tezimizde bu eserin, Nuh Arslantaş tarafından yapılan Türkçe çevirisinden istifade ettik.²⁵

2.3.3. Bizans Kaynakları

Anna Komnena

Alexiad olarak bilinen meşhur eserin müellifi Anna Komnena'dır. Anna, Bizans İmparatoru I. Aleksios'un büyük kızıdır. Bu eser, müellif tarafından babasının tarihini anlatmak için yazılmıştır ve o dönemle ilgili önemli kayıtlar barındırmaktadır. Anna Komnena'nın tafsilatlı bir şekilde kaleme aldığı eserinde, Bizans'ın yeniden büyük devlet

²⁴ Geoffroi de Villehardouin Henri de Valenciennes, *IV. Haçlı Seferi Kronikleri*, çev., Ali Berktaş (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008).

²⁵ Tudela'lı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia, *Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Tudela'lı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia İslam Dünyası Gözlemleri*, çev., Nuh Arslantaş (İstanbul: M.Ü.İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013).

olarak yükselişi ve batı dünyasının ilk Haçlı Seferi'nde Bizans ile teması, Normanlar ve kuzey ve doğunun step kavimleri ile yapılan mücadeleler hakkında değerli kayıtlar bulunmaktadır. Bahsedilen devir için Haçlılarla ilgili dikkat çekici ve önemli izlenimlere yer verilmiştir. Biz bu eserin Bilge Umar tarafından hazırlanan tercümesinden faydalandık.²⁶

2.3.4. Süryanî Kaynakları

Anonim Süryanî Vakâyinâmesi

Yazarının yalnızca Süryanî olduğu bilinen ve anonim olarak 1240 yılında Urfa'da yazılan vakâyinâmedir. 1098 yılından başlayarak, 1164 yılına kadar I. ve II. Haçlı Seferleri'nde yaşanan olayları kronolojik olarak aktaran bu eser, Urfa Kontluğu tarihinin ilk devresi gibi son yılları için de önemli bir eser konumundadır.

Bu eserin kaynağını Urfalı Basil bar Şumna'nın, XII. yüzyılın ilk yarısına ait bizzat şahit olduğu hadiselerin kayıtları oluşturmaktadır.²⁷ Eser, I. ve II. Haçlı Seferleri'ni kapsayan önemli bir kaynak olmasının yanında Haçlıların Antakya'yı ve daha sonra diğer Doğu Akdeniz şehirlerini ele geçirmelerini aktarmasıyla çalışmamızda faydalandığımız değerli bir kaynaktır. Tezimizde bu eserin Vedii İlmen tarafından yapılan Türkçe tercümesinden yararlandık.²⁸

Süryanî Patrik Mihâil'in Vakâyinâmesi

Yakın Doğu tarihi için kıymetli bilgiler barındıran ve XII. yüzyıl tarihçilerinden olan Süryanî Patrik Mihâil'in kaleme aldığı önemli bir vakâyinâmedir. Eser, Hz. Âdem'den başlayarak 1199 tarihine kadar yaşanan olayları aktarmaktadır ve Süryanî kilisesi ekseninde dünya tarihinin anlatıldığı bir kaynak niteliğini taşımaktadır.²⁹

Müellif, 1166 yılında Antakya Süryanî Kilisesi patrikliği yapmıştır. 1196 yılına kadar Haçlı Seferleri, Anadolu Selçuklular ve Kilikya Ermenileri hakkında önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Bunun yanında 1166-1199 yılları arasında Antakya ve civarında bizzat yaşadığı olayları anlatması açısından oldukça ehemmiyetli bir eser konumundadır. Hrant

²⁶ Anna Komnena, *Alexiad Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, çev., Bilge Umar (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1996).

²⁷ Eser ve müellifi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, s. 25; Fatih Erkoçoğlu, *Haçlı Seferleri Tarihi Kaynakları*, s. 129.

²⁸ *I.ve II. Haçlı Seferleri Vakâyinâmesi*, çev., Vedii İlmen (İstanbul: Yaba Yayınları, 2005).

²⁹ Fatih Erkoçoğlu, *Haçlı Seferleri Tarihi Kaynakları*, s. 130.

D. Andreatyan tarafından Türkçeye tercüme edilerek yayınlanmıştır. Biz de çalışmamızda Hrant D. Andreatyan'ın hazırladığı tercümeden istifade ettik.³⁰

2.3.5. Ermeni Kaynakları

Urfalı Mateos Vakâyinâmesi

Ermeni müverrih Urfalı Mateos'un kaleme aldığı ve Haçlı Seferleri hakkında çalışmalar yapan araştırmacıların hemen hepsi tarafından kullanılan önemli bir kaynaktır. Vakâyinâme 952-1136 yılları arasını kapsamaktadır. XI. yüzyılın sonunda ve XII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan müellif, Suriye'de yaşanan tarihi olaylara bizzat tanıklık etmiştir.³¹

Urfalı Mateos, Yakın Doğu'daki olayları ve Haçlılarla Müslümanlar arasında yaşanan mücadeleleri dikkate şayan ve geniş bir şekilde nakletmiştir. Urfa Haçlı Kontluğu ve Büyük Selçuklu ilişkileri, Türk-Haçlı ve Ermeni-Haçlı münasebetleri, Latin prenslerinin varlık ve akıbetleri, Anadolu'da kurulan ilk beylikler Danışmendliler ve Artukoğulları hakkında sıkça başvurduğumuz ve eşsiz bilgiler edindiğimiz temel kaynaklardandır. Bunların yanında gerek Ermeni gerek Süryanî gerekse Bizans ve Arap müelliflerin yapıtlarıyla karşılaştırıldığında diğer kaynaklarda rastlamadığımız bazı olaylar hakkında teferruatlı kayıtlar barındırmaktadır. Bu özellikleri ile Mateos'un eserinin değeri daha da artmaktadır.

Bu eser, H. D. Andreatyan tarafından Türkçeye tercüme edilmiş ve Urfalı Mateos Vakâyinâmesine, Papaz Grigor'un yazdığı 1131-1162 yıllarını kapsayan bölüm de eklenerek Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmıştır. Biz çalışmamızda, bu eserin H. D. Andreatyan tarafından hazırlanmış Türkçe çevirisinden faydalandık.³²

2.3.6. İslâm Kaynakları

Usame İbn Münkız

Haçlı Seferleri'ne bizzat tanıklık eden Usame İbn Münkız tarafından kaleme alınan bu eser diğer eserlerinin arasında en önemli olanıdır. Usame'nin doğduğu şehir olan Şeyzer, İslâm dünyası ile Haçlılar arasında kıyasıya mücadelenin yaşandığı bir coğrafyada bulunmaktadır ve müellifimiz hayatının büyük kısmını Mısır ve Diyarbakır'da geçirmiştir. Onun yaşadığı devir bu mücadelelerin en ateşli dönemine rastlamaktadır ve buna paralel

³⁰ *Süryanî Patrik Mihail'in Vekayinâmesi İkinci Kısım (1042-1195)*, çev., Hrant D. Andreatyan, 1944.

³¹ Fatih Erkoçoğlu, *Haçlı Seferleri Tarihi Kaynakları*, s. 121.

³² *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev., H. D. Andreatyan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019).

olarak da hayatı, başta Selâhaddîn Eyyûbî olmak üzere Atabek Zengi, Artuk hükümdarı Fahrüddîn Karaarslan gibi önde gelen şahsiyetlerin arasında geçmiştir. Bunların yanında gittiği yerlerde gerek saygın bir aileye mensup olması gerekse aydın kişiliğini yansıtmaması sebebiyle kendisine büyük itibar gösterilmiştir.³³

Eserde, dönemin siyasi, sosyokültürel ve ekonomik yönleri ele alınarak bu alanlara ışık tutulmuştur. Müellifin hatıraları zamanında yaşayan Arap ve Frank aristokratlarının yaşayışlarından bir tablo teşkil etmektedir ve Haçlılar hakkında ehemmiyetli bilgiler ihtiva eden *Kitabü'l-İ'tibar* adlı otobiyografik eseri, nitelik ve boşlukları doldurması açısından oldukça önem arz etmektedir. Bu eser, yazıldığı dönem itibarıyla hiçbir kaynaktan bulunmayan ve Haçlı ile Müslümanlar hakkında sosyal hayat, âdet, inanç, ahlak anlayışı, günlük yaşam ve yeme içme alışkanlıkları gibi birçok spesifik ve bilinmesi zor konuda oldukça tafsilatlı bilgiler içermektedir. Biz tezimizde bu eserin, Yusuf Ziya Cömert tarafından hazırlanan Türkçe tercümesinden istifade ettik.³⁴

İbn Cübeyr

İbn Cübeyr'in kaleme aldığı ve 1182-1183 yıllarında Doğu'ya yaptığı seyahatinde değerli bilgiler sunduğu eserdir. Dünyaca ünlü seyahatnâme er-Rihle, genel bir coğrafi kaynak mahiyetinde olmakla birlikte tarihi, sosyolojik ve folklorik konular hakkında son derece kıymetli bilgiler barındırmaktadır.

İbn Cübeyr, XII. yüzyılda Akdeniz dünyası, deniz yolculukları, limanlar, idareciler, şehirlerin genel tasvirleri, geçtiği güzergâhlardaki tarihi ve arkeolojik eserler, sosyal yaşam ve iktisadi hayat hakkında yapmış olduğu gözlemleri objektif bir biçimde nakletme gayretini göstermektedir. Müellif, eseri Haçlıların zayıfladığı bir dönemde yazmış olmasına rağmen Haçlılarla ilgili başka kaynaklarda rastlanmayan alışkanlıklara ve olaylara değinmiştir. Ortaçağın bir başka önemli seyyahı İbn Battûta'nın genel olarak ya da özet şeklinde İbn Cübeyr'den alıntılar yaptığı da görülmektedir.³⁵

Haçlı tarihi ve Sicilya hakkında önemli bilgiler ihtiva etmesi bakımından bu seyahatnâme XIV. yüzyılda Avrupa'da tanınmış ve çeşitli dillere çevrilmiştir. Haçlı

³³ Eser ve müellifi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Sevim, "İbn Münkız", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.XX, 1999, ss. 221-222; Şemseddin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları, Tarih ve Müverrihler*, yay. haz. Yüksel Kanar (İstanbul: Endülüs Kitabevi Yayınları, 1991), ss. 136-143.

³⁴ Usame İbn Münkız, *İbretler Kitabı (Kitab el-İ'tibar) Selahaddin Eyyûbî'nin Danışmanlarından Emîr Usame'nin Anıları*, çev., Yusuf Ziya Cömert (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2018).

³⁵ Eser ve müellifi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nasuhi Ünal Karaarslan, "İbn Cübeyr", *DİA*, C.XIX, 1999, ss. 400-402; Fatih Erkoçoğlu, *Haçlı Seferleri Tarihi Kaynakları*, s. 64.

Seferleri Külliyyatı'nın Doğu Kaynakları kısmının III. cildine alınmıştır. Biz tezimizde bu eserin İsmail Güler tarafından Arapçadan çevrilen tercümesinden yararlandık.³⁶

2.3.7. Coğrafya Eserleri

Nâsır-ı Hüsrev

Nâsır-ı Hüsrev'in 1050 yılında Fatımi idaresindeki Mısır'a gelerek, İsmailiyye mezhebine girmesi ve Halife el-Mustansır tarafından bu mezhebi yaymak üzere görevlendirilmesiyle kaleme aldığı eseri Sefernâme bu şekilde yazılmıştır.³⁷ Coğrafyaya dair bir eser olan Sefernâme, Nâsır-ı Hüsrev'in gezdiği yerlerde gördüklerini kaydetmesi sonucunda dönemin sosyal hayatı ile ilgili önemli bilgileri de içermektedir. Tezimizde Doğu Akdeniz limanları hakkındaki büyük ölçüde vermiş olduğu bilgilerden yararlandığımız mühim bir kaynaktır. Eserin, Farsçadan dilimize Naci Tokmak tarafından yapılmış çevirisi bulunmaktadır.³⁸

El-İdrisî

Büyük İslâm coğrafyacısı Şerif Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdullah b. İdris es-Sebti es-Sıkilli'nin eseridir. İdrisî bu coğrafya kitabıyla doğuda ve batıda meşhur olmuştur. 1130-1154 yılları arasında Sicilya Norman Kralı II. Roger'in yanında Palermo'da görev almıştır.

Eser, ortaçağda İslâm dünyasında yerkürenin genel ve sistematik coğrafyası üzerine yazılmış olan en kapsamlı çalışmalardan biri niteliğini taşımaktadır.³⁹ El-İdrisî diğer coğrafyacılarından farklı olarak eserinde Akdeniz ve çevresi dışında kalan yerleri gezerek ya da görerek değil okudukları ve duydukları ile kaleme almıştır. Tezimizde bu eserin Ramazan Şeşen tarafından yapılmış Türkçe tercümesinden yararlandık.⁴⁰

³⁶ İbn Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, çev., İsmail Güler (İstanbul: Selenge Yayınları, 2019).

³⁷ Eser ve müellifi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nihat Azamat, "Nâsır-ı Hüsrev", *DİA*, C. XXXII, 2006, ss. 395-397.

³⁸ Nâsır-ı Hüsrev, *Sefernâme*, çev., Naci Tokmak (İstanbul: Demavend Yayınları, 2020).

³⁹ Eser ve müellifi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ramazan Şeşen, "İdrisî, Şerif", *DİA*, C. XXI, 2000, ss. 493-495.

⁴⁰ El-İdrisî, *Kadim Dünya Coğrafyası*, çev., Ramazan Şeşen (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2021).

2.4. Araştırmalar

Çalışmamızda kullandığımız ana kaynakların yanında, Haçlı Seferleri çağında İtalyan Denizci Devletleri ve Doğu Akdeniz bölgesi hakkında günümüzde veya günümüze yakın devrelerde yapılmış çalışmalardan da önemli ölçüde yararlandık. Konumuzu ihtiva eden İtalyan Şehir Devletleri'nin yapmış oldukları faaliyetler ile ilgili ortaya konan araştırma eserlerin başında, W. Heyd'in "Yakın-Doğu Ticaret Tarihi" adlı çalışması gelmektedir. W. Heyd eserinde, Roma İmparatorluğu döneminden başlayarak XIV. yüzyıla kadar ticari faaliyetleri toplu bir biçimde ele almış ve incelemiştir. Tezimizde Haçlı Seferleri ile başlayan Doğu Akdeniz ticaret kolonilerinin kuruluş serüveni bakımından başvurduğumuz en esaslı çalışmadır. 1990 yılında Şerafettin Turan tarafından tarih literatürüne sunulan "Türkiye-İtalya İlişkileri", Yakın-Doğu Ticaret Tarihi'nden başka başvurabileceğimiz bir eser niteliğini taşımaktadır. Ancak iki eserde çalışmamızın kapsadığı dönemi ve konuları genel olarak ele aldığı için yeterli değildir.

Işın Demirkent'in kaleme aldığı "Haçlı Seferleri Döneminde Doğu Akdeniz'de Deniz Hakimiyeti" adını taşıyan kapsamlı makalesi, Haçlılar zamanında Akdeniz sularında meydana gelen olaylar hakkında başvurduğumuz çalışmalardandır. David Jacoby'nin İtalyan denizci devletlerinin bilhassa ticaret alanında faaliyetlerini içeren birçoğ çalışması da faydalandığımız temel eserleri oluşturmaktadır. P. D. Curtin⁴¹, J. Prawer⁴², J. H. Pryor⁴³, David Abulafia⁴⁴ ve Henri Pirenne⁴⁵'in İtalyanların Doğu Akdeniz'in kültürlerarası iktisadi ve sosyal tarihiyle ilgili yaptıkları çalışmalar özellikle Haçlı Seferleri döneminde İtalyan Şehir Cumhuriyetleri'nin faaliyetlerini anlamamız açısından çok önemli bir yere sahiptir. F. B. Pegolotti'nin "La Pratica Della Mercatura" yararlandığımız başlıca kaynaklardandır.

Tezimizi hazırlarken, ülkemizde yapılmış diğer akademik çalışmalardan da oldukça faydalandık. Bu çalışmaların başında ise temel çalışma olarak kullandığımız Zeynep Güngörmez tarafından 2014 tarihinde hazırlanmış "XI-XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de Ticaret" isimli doktora tezi gelmektedir. İlyas Gökhan'ın danışmanlığında hazırlanan bu

⁴¹ Philip D. Curtin, *Dünya Tarihinde Kültürler Arası Ticaret*, çev., Şaban Bıyıklı (İstanbul: Küre Yayınları, 2008).

⁴² J. Prawer, *The Latin Kingdom of Jerusalem, European Colonialism in the Middle Ages*, (Israel: Keter Press, 1972); J. Prawer, "The Settlement of the Latins in Jerusalem," *Speculum*, Vol.27, No:4, USA, 1952.

⁴³ J. H. Pryor, *Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş Araplar, Bizanslılar, Batılılar ve Türkler*, çev., Füsün-Tunç Tayanç (İstanbul: Kitap Kitabevi, 2004).

⁴⁴ David Abulafia, *Büyük Deniz Akdeniz'de İnsanlık Tarihi*, çev., Gül Çağalı Güven (İstanbul: Alfa Yayınları, 2012).

⁴⁵ Henri Pirenne, *Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, çev., Uygur Kocabaşoğlu (İstanbul: İletifim Yayınları, 2013); Henri Pirenne, *Ortaçağ Kentleri Kökenleri ve Ticaretin Canlanması*, çev., Şadan Karadeniz (İstanbul: İletifim Yayınları, 2021).

tez, Doğu Akdeniz'in ticari hayatıyla ilgili hâlihazırda bulunan en önemli eser niteliğini taşımaktadır. Sezgin Güçlüay'ın "Selçuklular Döneminde Ortadoğu'da Ticaret (XI-XIII. Yüzyıllar)" başlıklı doktora tezi ise Haçlılar çağında İtalyanların siyasi, sosyal ve iktisadi alandaki faaliyetleri ile alakalı başvurduğumuz önemli çalışmalar arasındadır.

Bahsettiğimiz bu çalışmalardan başka istifade ettiğimiz birçok eser de mevcuttur. Ancak İtalyan Şehir Cumhuriyetleri'nin oynadıkları rollere dair yapılmış çalışmalar oldukça az olmakla birlikte bu faaliyetler hakkında da bilgiler oldukça kısıtlıdır. Biz yapılmış çalışmalar içerisinde, İtalyan denizci ve tüccar devletleri hakkında bulabildiğimiz her bilgiyi değerlendirmeye çalıştık. Ancak bu bilgilerden birçoğu diğer kaynaklarda da tekrar edilmekle birlikte, yukarıda saydığımız çalışmalar konumuzu ihtiva eden döneme ışık tutan cinsten olmasıyla nazarımızda büyük önem taşır. Spesifik olarak İtalyan Şehir Cumhuriyetleri'nin faaliyetleri ile alakalı yapılmış çalışmalar arasında bahsettiğimiz çalışmalardan başka Hüseyin Kavak'ın "Birinci Haçlı Seferi Esnasında Doğu Akdeniz'in Durumu" isimli yüksek lisans tezi ile Mustafa Odabaş tarafından hazırlanan "Solomon Dov Goitein'e Göre Ortaçağ Müslüman Akdenizinde Deniz Ticareti (XI-XII. yüzyıl)" başlıklı yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bu çalışmalar XI. ve XIII. yüzyıllar arasında Doğu Akdeniz'de İtalyan varlığıyla alakalı içerdiği bilgiler ile nazarımızda büyük önem taşımaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CENOVA'NIN HAÇLI SEFERLERİ'NDE OYNADIĞI ROL

3.1. Askeri ve Siyasi Faaliyetler

Kökenine ait bilgiler nadir olsa da Ceneviz'in MÖ. VI. yüzyılda Liguralılar tarafından kurulduğu bilinmektedir. Coğrafyacı Strabon, bu şehrin Liguralılar'ın ticari kenti olduğunu belirtir. Ceneviz, Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti iken MS. V. yüzyılda Ostrogotlar'ın istilası ile onlara bağlandı. Daha sonraki süreçte Bizans'ın egemenliği altındaki kent, sırasıyla Langobard ve Karolenjler'in egemenliğine girdi ve X. yüzyılda Müslümanların istilasına uğradı. İtalya'da genel bir sorun olan toprak elverişsizliği nedeniyle tarım yetersiz kalıyordu. Bu topraklarda yaşayan millet başlangıçta hayata tutunmak için sonrasında da zenginliklerine zenginlik katmak adına ticaret hayatına atıldılar. 1099 yılında kısmen bağımsızlığına kavuşan Ceneviz, 1096 yılında Haçlı Seferleri'ne katılarak, hem Müslüman saldırılarına karşılık veriyor hem de henüz kutsal topraklara gitmeden, Papalığın yanında olduğunu gösteriyordu. Cenevizliler tam bağımsızlıklarına ise 1158 yılında kavuşabildiler.

İtalyan Denizci Cumhuriyetleri'nin Haçlı Seferleri'ne katılmalarında, Frankların Doğu yönlü izledikleri politika doğrultusunda, ağırlıklı olarak deniz yolunu tercih etmeleri etkili oldu. Bu yolu seçmelerindeki sebep, kara yolunun Anadolu topraklarından geçmesi ve bu topraklar üzerinde yaşayan Selçukluların, Haçlılara karşı yürüttükleri yoğun ve yıpratıcı mücadeleleri idi. Haçlı Seferleri'nden fırsat bulan İtalyanlar, ordularını Doğu'ya taşımak karşılığında, çeşitli ayrıcalıklar talep ettikleri birtakım anlaşmalar yaptılar. Bunlar genel manada Doğu Akdeniz'de ele geçirilen liman şehirlerinin üç veya dörtte birine sahip olmak gibi imtiyazlardı. Bu vesileyle Suriye ve Filistin topraklarında yapılan ticaretin zenginliğini keşfeden İtalyan Denizci Devletleri, servetlerine servet katmak amacıyla Haçlıların özellikle Doğu'ya yaptıkları seferlerde yanlarında bulundular. Ancak bu devletlerin, Doğu Akdeniz ticaret hayatında, Mısır'da bulunan Fatımiler ile yaptıkları ticaret göz önüne alınırsa, Haçlı Seferleri öncesinde de gayet etkin oldukları görülür. Ağırlıklı olarak Venedik, Ceneviz ve Pisalılar savaş dönemlerinde ganimet ve esirlerin toplanması, silah temin edilmesi ile Müslüman savaş gemilerine karşı saldırılar

düzenlenmesi gibi görevler üstlenirken, barış dönemlerinde kurdukları koloniler aracılığıyla ticari faaliyetlerini sürdürdüler.⁴⁶

On iki gemiden oluşan bir filo ile 1097 yılında gerçekleşen I. Haçlı Seferi'ne katılan Cenevizliler, Suriye topraklarında birer ticaret merkezi olan önemli liman şehirlerinin ele geçirilmesinde büyük rol oynadılar. Dolayısıyla Haçlılar, kuşattıkları şehirlere Cenevizlilerin asker, erzak, silah ve kuşatma aletleri taşıyan güçlü donanmaları sayesinde hâkim oldular.⁴⁷ Bunun karşılığında Ceneviz Cumhuriyeti gösterdiği çabayı kurulan prenslikler ve krallıktan kolaylıkla almayı başardıkları geniş ayrıcalıklarla taçlandırdı. Ayrıca Ceneviz Cumhuriyeti, I. Haçlı Seferi'ne yaptığı katkılarla kısa sürede Suriye ve Filistin bölgesinde ticari kolonilere sahip olan devletlerin başında geliyordu.⁴⁸

İtalyan Devletleri'nin donanma desteği ile gerçekleşmesi mümkün olan bir diğer Haçlı Seferi, III. Haçlı Seferi idi. Bu sefere Ceneviz'in yanında Pisa Cumhuriyeti de katıldı.⁴⁹ Cenevizlilerin sahip olduğu mühendis ve usta arbaletçiler* sayesinde kurulan kuleler ile çeşitli savaş aletlerine bakılacak olursa, savaş teknolojisinde diğer rakiplerine göre ileri seviyede ve üstün oldukları görülür. Dolayısıyla Ceneviz, çıkarları doğrultusunda hareket ederek Doğu Akdeniz'de artan bir şekilde güçleniyordu. Ancak Ceneviz Cumhuriyeti, Akdeniz üzerindeki bu hakimiyetini, Suriye ve Filistin topraklarında kurulan Haçlı Devletleri'nin, Müslümanlar tarafından sona erdirilmesiyle kaybedecekti. IV. Haçlı Seferi'nden de tam olarak istediklerini elde edemeyen Cenevizliler, bu doğrultuda ilgilerini Karadeniz ile Kırım'da yapılan ticarete kaydırarak ticaret kolonileri kurmayı başardılar.

3.1.1. Antakya Kuşatması ile İtalyanların Akdeniz'de Aldığı İlk İmtiyazlar

Haçlı lideri Bohemund, Flander ve Normandiya Kontlarının önderliğinde, yüz elli şövalye, silah, yiyecek ve hacıları taşıyan on iki kadırgayla, 1097 tarihinde Antakya'ya doğru yola çıktı.⁵⁰ Asi Irmağı yakınlarında süregelen çatışma sırasında, St. Simeon

⁴⁶ J. H. Pryor, *Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş Araplar, Bizanslılar, Batılular ve Türkler*, çev., Füsun-Tunç Tayanç (İstanbul: Kitap Kitabevi, 2004), s. 129; David Abulafia, *Büyük Deniz Akdeniz'de İnsanlık Tarihi*, çev., Gül Çağalı Güven (İstanbul: Alfa Yayınları, 2012), s. 334; W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev., Enver Ziya Karal (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000), s. 144.

⁴⁷ W. Heyd, a.g.e., s. 145.

⁴⁸ Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine* (Ankara: Türk tarih Kurumu Yayınları, 2020), s. 129.

⁴⁹ David Nicolle, *Üçüncü Haçlı Seferi 1191*, ss. 30-31.

* Ceneviz tatar okçuları; hem Ceneviz Cumhuriyeti'ni savunmak hem de diğer İtalyan veya Avrupa güçleri için paralı bir güç olarak hareket eden Orta Çağ'ın ünlü bir askeri birliği idi.

⁵⁰ *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği I Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar*, çev., Ergin Ayan (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016), s. 198; El-Ömeri, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, çev., D.Ahsen Batur (İstanbul: Selenge Yayınları, 2014), ss. 231-232.

Limanı'na yanaşan Ceneviz filosu, 1097 yılının Temmuz ayında Antakya'yı kuşatan Franklara, ordunun ihtiyacı olan malzemeler ile mısır, şarap, et, peynir, bira ve yağ gibi gıda maddelerini ulaştırdı.⁵¹ Bu sırada devam eden büyük savaşta, Haçlıların sürekli saldırıya uğramaları, Prenslerin 5 Mart 1098'de toplanarak bir karar almalarına sebebiyet verdi. Böylece şehrin kapısının önünde bir hisar inşa edilerek savunmaya devam edilecek ve St. Simeon Limanı'ndaki Ceneviz ve İngiliz gemilerinden alınan destek ile malzemeler Antakya'ya taşınacaktı.⁵² Bu yardımların karşılığında Cenevizliler, 12 Temmuz 1098'de, Toronto'lu Bohemund'dan ticari ayrıcalıklar içeren bir funduk (han) ile şehirde bulunan otuz ev, St. Jean Kilisesi'ni, bir pazar yeri ve çeşme almayı başardılar.⁵³ Ayrıca kendi mülkleri olarak sayılacak bu yerlerde âdet ve geleneklerine göre yaşayabilecek, kendi mahkemelerini kurabilecek ve tüm vergilerden muaf tutularak rahatlıkla ticaret yapabileceklerdi.⁵⁴ Bu imtiyazlar karşılığında da Cenevizliler, Bohemund'a şehri koruyacaklarına dair söz verdiler.

Kudüs'ün fethinden sonra Ceneviz'in Doğu Akdeniz ile bağlantısı giderek kuvvetlendi ve sonunda 1104 yılında Akka'da bir koloniye sahip oldu. Kral Baldwin, kentin üçte birini, deniz kenarında bir sokağı ve gümrük gelirlerinden altı yüz altın Bizans dinarını bu koloniye tahsis etti.⁵⁵ Nitekim İtalyan şehirlerinin, Akdeniz kıyılarında zaman içinde alacağı imtiyazların başlangıcı böylelikle gerçekleşti.

3.1.2. Cenevizlilerin Yafa'yı Ele Geçirmesi

17 Haziran 1099'da Tarsus'tan yola çıkan altı kadırgadan oluşan Haçlı filosu, Kudüs surları önüne geldi ve Yafa limanına demir attı. I. Haçlı Seferi'nin ilk hârekatı sayılan Kudüs kuşatmasına, Wilhelm Embriacus ve kardeşi Primus ile adamlarının yer aldığı iki filoyu dolduran ve sayıca fazla olmayan Cenevizliler katıldı.⁵⁶ Franklar, ordudan bir grup

⁵¹ Bu kuşatma sırasında düşman sürekli olarak Antakya'dan çıkıp nehrin karşı kıyısında hayvanlarını otlatan toprak sahipleri ve köylüleri öldürerek ganimetle şehre geri dönüyordu, bkz. Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, çev., Süleyman Genç (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019), s. 70; *Anonim Haçlı Tarihi (Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanorum)*, çev., Ergin Ayan (İstanbul: Selenge Yayınları, 2019), ss. 147-148.

⁵² *Anonim Haçlı Tarihi (Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanorum)*, çev., Ergin Ayan (İstanbul: Selenge Yayınları, 2019), s. 96.

⁵³ W. Heyd, a.g.e., s. 146; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I.Cilt*, çev., Fikret Işıltan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019), s. 193.

⁵⁴ Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine* (Ankara: Türk tarih Kurumu Yayınları, 2020), ss. 129-131.

⁵⁵ Henri Pirenne, *Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, çev., Uygur Kocabaşoğlu (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), s. 40.

⁵⁶ *Anonim Haçlı Tarihi (Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanorum)*, çev., Ergin Ayan (İstanbul: Selenge Yayınları, 2019), s. 152.

eşliğinde Cenevizlilerin şehre ulaşmasını sağladılar. Şehrin kuşatması bir ay boyunca devam etti fakat su sıkıntısı giderek artmaktaydı. Diğer taraftan orduda kalanların aletleri kurmak için ara vermeden çalışmalarını tamamlamak amacıyla, Flodern kontları, Gaston von Bearn adında bir ustayı görevlendirdiler.⁵⁷ Güney tarafında ise Toulouse Kontu ve adamları yoğun bir çalışma içindeydiler. Ayrıca kuşatma sırasında yanlarında, önemli derecede avantaj sağlayan halatlar, baltalar, çekiçler, çeşitli türde demirden silahlar ve mancınık yapımında oldukça tecrübeli olan Cenevizli gemiciler de bulunuyordu.

Cenevizliler ahşap ve halat teknolojisinde üst düzey becerilere sahiptiler. Bu zanaatkarlardan biri Cenevizlilerin lideri olan ünlü Ayyaş Kahraman Wilhelm (William Embriacus) adında bir mühendis idi.⁵⁸ William Embriacus, mancınıkların yanı sıra Ceneviz gemilerinin parçaları ile hareketli bir kuşatma kulesi inşa etti. Bu sırada bir Fatımi filusunun Yafa'ya girdiği haberi alındı ve Cenevizli denizciler bu duruma el atarak gemideki malzemeleri boşaltıp, en önemli eşyalarla kereste parçalarını, Kudüs'e gönderdikten sonra geriye kalanları yaktılar.

Nihayetinde alınan kararlar doğrultusunda şehre saldırmak için bir tarih belirlediler ve ardından 15 Temmuz'da şehir alındı. Müslüman halkı acımasızca katlettiler. Daha sonra Haçlı ordusunda bulunan kilise mensuplarına, Kudüs'te Gottfried von Bouillon'un himaye edeceği dini bir prenslik kurma hakkı verildi. Ancak Gottfried'in kardeşi Balduin, bu kararı iptal ettirip, 1101 yılında kendisini Kudüs kralı olarak taçlandırmayı başardı.⁵⁹ Kudüs'te belirsizlikle kurulan Latin Krallığı ağırlıklı olarak düşmanın birlikte hareket edememesi nedeniyle 1187 yılında Selâhaddîn Eyyübî tarafından şehrin alınışına değin varlığını devam ettirdi.

3.1.3. Cenevizlilerin Arsuf Kuşatması'na Yardımı ve Caesarea'nın Yağmalanması

25 Nisan 1101 tarihinde Kral ve donanma kumandanları tarafından yapılan anlaşmaya göre Cenevizlilerin desteği ile ele geçirilecek olan şehirlerden elde edilen

⁵⁷ Diğerleri ise kereste ve eksik malzemeleri taşımaları için halktan çok sayıda insanı dışarı göndererek mancınıkları korumak ve kafesleri tamamlamak için çok sıkı bir şekilde çalışıyorlardı, bkz. Willermus Tyrensis, a.g.e., I, s. 345.

⁵⁸ William Embriacus olarak bahsedilen kişinin aslında William Ricau olduğu, kardeşi Hugh ile birlikte iki Ceneviz kadirgasına komuta ettiği ve bu gemilerin 18-19 Haziran'da kaybedildiği bilinmektedir, bkz. Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, çev., Süleyman Genç (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019), s. 200; Willermus Tyrensis, a.g.e., I, s. 346.

⁵⁹ Anonim *Haçlı Tarihi (Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanorum)*, çev., Ergin Ayan (İstanbul: Selenge Yayınları, 2019), ss. 41-42; İbnü'l- Esir, *El- Kâmil Fi't- Tarih*, X, çev., Abdülkerim Özeydin (İstanbul: Bahar Yayınları, 1987), ss. 266-267.

ganimetlerin üçte biri onlara verilecek ve istedikleri kadar kutsal topraklarda kalabileceklerdi. Ayrıca Cenevizliler, bu şehirlerde ticari imtiyazlarla bazı yerlerde özel mülkiyet hakkı elde ettiler. Bu ayrıcalıklar üzerine iştahı giderek kabaran Cenevizli gemiciler hiç vakit kaybetmeden harekete geçerek, Arsuf Kuşatması'na katılmaya karar verdiler.

Arsuf şehri aslında 1100 yılında Dük Gottfried tarafından kuşatılıyor ancak deniz gücünden yoksun olduğu için herhangi bir başarı elde edemiyordu. Ertesi yıl tekrardan kuşatılan Arsuf şehrinin çevresine ordugah kuruldu. Kral, kuleler inşa edilmesi için emir verdi ancak bu kuleler ustalar tarafından surlara dayandırıldığı için askerlerin ağırlığını taşıyamayıp çöktü. Haçlılardan yaklaşık yüz asker kılıçlarla ağır şekilde yaralanırken, geriye kalanlar düşmana esir düştüler. Bazıları ise Haçlıların gözleri önünde öldürüldüğünden bu onların daha fazla öfkelenmesine sebep oldu. Karşı taraf artık yalnızca savunmaya geçme düşüncesine kapıldı. Belli bir zaman geçtikten sonra Haçlıların yoğun saldırısı karşısında şehri daha fazla koruyamayacaklarını ve kurtulmanın başka bir yolu olmadığını anlayan Müslüman halk teslim oluyordu. Nihayetinde şehri malları, kadınları ve çocukları ile serbestçe Askalon'a kadar gitmek şartıyla, Kral'dan aldıkları teminat karşılığında teslim ettiler. Haçlılar, şehirde yaşayan halkın bir kısmını dışarı çıkararak, Arsuf şehrini 29 Haziran 1101'de ele geçirdiler. Ardından burada birkaç asker muhafız olarak bırakılarak, Caesarea'ya doğru yola çıkıldı.⁶⁰

Daha sonra ise Kaysariyye (Caesarea) şehrine saldıran Haçlılar, halktan birçok kişiyi öldürerek şehri zapt ettiler.⁶¹ Baudouin ise şehrin yağmalanmasından korktuğu için Cenevizli müttefiklerini engellemek adına planlar yapıyordu. Ancak buna rağmen Cenevizliler şehirdeki malları yağmalıyorlardı. Cenevizli denizciler ganimeti bölüşürken, her asker başına birer kilo karabiber dağıtarak para verdiler.⁶² Böylelikle şehir Haçlılar tarafından daha büyük kayıplar verilmeden ele geçirildi.

3.1.4. Cenevizlilerin Akka'yı Kuşatması ve Aldıkları İmtiyazlar

1103-1104 yılları arasında Frank topraklarından Lazkiye'ye, içinde çeşitli gruplardan insanların, askerlerin ve hacıların bulunduğu bazı gemiler yanaştı. Haçlı kontu

⁶⁰ Willermus Tyrensis'in *Haçlı Kroniği II Kudüs'ün Zaptından Urfa'nın Fethine (1099-1143)*, çev., Ergin Ayan (Ankara: Gece Kitaplığı, 2018), s. 86.

⁶¹ İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, X, çev., Abdülkerim Özyayın (İstanbul: Bahar Yayınları, 1987), ss. 266-267.

⁶² Fulcherius Carnotensis, *Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium Kudüs Seferi (Kutsal Toprakları Kurtarmak)*, çev., İlcan Bihter Barlas (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009), s. 135.

Saint Gilles'in, Trablus kuşatması için ihtiyaç duyacağı deniz gücü böylelikle toplandı. Bu gemiler Ceneviz donanmasına aitti. Saint Gilles'e yardım sözü veren Cenevizliler, şehri karadan ve denizden kuşattı ancak birkaç gün sonra istediklerini elde edemeyeceklerini anlayıp geri çekildiler. Ardından vakit kaybetmeden Cübeyl şehrine gittiler. Şiddetli saldırılar karşısında zor tutunan yerli halkın teslim olmaktan başka çaresi yoktu. Cenevizliler, söz vermelerine rağmen sözlerinde durmayıp halkın mallarını yağmaladılar ancak onlar işkencelere ve ağır cezalara maruz kalmak pahasına eşyalarını geri almayı başardılar.

Bu sırada Kudüs Kralı Baudouin, Akka kuşatması için yardım çağrısında bulundu. Bunun üzerine Cenevizliler 1104 yılında sivri madeni burunlu gemilerden oluşan filolarıyla, Kudüs'te bulunan Kral Baudouin ve adamlarının yanına gelerek Akka'ya doğru yola çıktılar. Caffaro, burada 40 kadar Ceneviz gemisinin donanmaya katıldığını belirtirken, İbnü'l Kalânisi bu gemilerin 90'dan fazla olduğunu belirtir. Albertus Aquensis'e göre ise bu donanmada yalnızca Ceneviz gemileri değil Pisa gemileri de bulunuyordu. Daha sonra Akka'ya ulaşan bu donanma ile beraber Haçlılar vakit kaybetmeden savaşa girişti. Saldırılar yirmi gün boyunca sürdü. Akka valisi Zehrüddevle, onlara karşı koymaya çalışsa da sonunda başaramayacağını anladı ve şehri terk etti. Böylelikle Kral Baudouin ile anlaşma sağlanarak, 26 Mayıs 1104 tarihinde Haçlılar tarafından Akka şehri ele geçirildi.⁶³ Ancak gözleri bir türlü doymayan Ceneviz ve Pisalılar anlaşmayı yok sayarak, halka kötü muamelede bulundular ve mallarını yağmaladılar.⁶⁴

Akka, büyük gemilerin demirleyebileceği kadar geniş bir limanı barındıran, güçlü surları ile oldukça güvenli bir şehirdi. Bu nedenle Cenevizliler, tabii ki verdikleri hizmet karşılığında yalnız şehirde bulunan malları yağma ile yetinmek istemediler. Çünkü Akka limanı gümrük gelirleri açısından azımsanmayacak bir zenginliğe sahipti. Cenevizliler, bu liman kentinin ayrıcalıklarından yararlanmak adına, Baudouin'den, Akka limanının gümrük gelirinin üçte biri ile krallığın her yerinde vergilerden muaf olma gibi imtiyazlar istediler.⁶⁵ Çünkü Cenevizliler için bunların sınırsız ve temelli olarak kendilerine tanınması

⁶³ İbnü'l- Esir, *El- Kâmil Fi't- Tarih*, X, çev., Abdülkerim Özeydin (İstanbul: Bahar Yayınları, 1987), s. 302.

⁶⁴ Fulcherius Carnotensis, a.g.e., ss. 158-159.

⁶⁵ W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev., Enver Ziya Karal (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000), s. 150.

büyük bir nimetti. Ayrıca Akka, ilerideki 200 yıllık bir süreç içinde Kutsal Topraklar'da ticaret yapan İtalyan tüccarların ana üssü haline gelecekti.⁶⁶

Haçlılar, 1104 yılında Akka'nın ele geçirilmesinin ardından, Ptolemais şehrinin kuşatılmasında da kendilerine yardım etmesi için Cenevizlilere elçiler göndererek, bu yardım karşılığında neler istediklerini sordular. Onlar da gümrük vergilerinin üçte biri ile şehrin dörtte birlik kısmında mahallelere sahip olmak ve şehirde bir kilisenin kendilerine tahsis edilmesini istediklerini belirttiler. Daha sonra karşılıklı olarak yazılı belge haline getirilen bu şartlar kabul edildi. Ardından şehre giriş yapıldı ve Cenevizli mühendisler, kurdukları mancınık ve kuleler sayesinde, şehir surlarını yirmi gün kadar kısa bir sürede yıktılar. Böylelikle Haçlılar, ilk kez deniz yoluyla krallığa gidip gelebilecekleri bir liman şehrine sahip oldular. Şehir halkı krala yıllık olarak vergi ödemek şartıyla isterlerse evlerinde kalabilecekti. Diğerleri ise gitmek isterlerse özgür bırakılacaklardı.⁶⁷ Ayrıca Kral, Cenevizlilere yardımları karşılığı vaat ettiği imtiyazların yanı sıra şehirde bazı özel mülkler ile evler tahsis etti.

3.1.5. Cenevizlilerin Trablus, Beyrut ve Sayda'nın Ele Geçirilmesindeki Rolü

1102 senesinde kuşatılmasına rağmen ele geçirilemeyen Trablus şehri, nihayetinde Kudüs'ün zaptından on bir sene sonra 1109'da, Haçlıların yoğun saldırıları karşısında daha fazla dayanamayıp teslim oldu. Bu sene Haçlı Kontu Raymond'un oğlu olan Bertrand ve Cenevizliler, yaklaşık 70 kadirgadan oluşan donanma ile Trablus'a gittiler.⁶⁸ Bu gemilerde askerler, savaş aletleri ve erzak bulunuyordu.⁶⁹ Sefere iştirak eden Ceneviz gemileri hakkında Albertus Aquensis, bu sayının 40 kadar olduğunu belirtirken Caffaro, Bertrand'ın önce Ceneviz'e gittiğini ve 60 kadirga topladığına değinir. İbnü'l-Kalânisi de vermiş olduğu bilgilerle Caffaro'yu desteklemektedir.⁷⁰ Biz bu donanmada bulunan kadirga sayısının başta da belirtildiği gibi ortalama 70 kadar olduğunu söyleyebiliriz. Ceneviz donanması eşliğinde Trablus'a ulaşan Bertrand, şehri kuşatarak babasından kendisine miras kalan bu şehri bir an önce ele geçirmek gayesinde idi. Böylelikle Haçlılar surlara dayanarak saldırıya geçti ve şehre erzak ile askeri yardım için ulaşması beklenen Fatımi

⁶⁶ David Abulafia, *Büyük Deniz Akdeniz'de İnsanlık Tarihi*, çev., Gül Çağalı Güven (İstanbul: Alfa Yayınları, 2012), ss. 331-332.

⁶⁷ Willermus Tyrensis'in *Haçlı Kroniği II*, ss. 108-109.

⁶⁸ Fulcherius Carnotensis, *Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium Kudüs Seferi (Kutsal Toprakları Kurtarmak)*, çev., İlcan Bihter Barlas (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009), s. 175.

⁶⁹ İbnü'l- Esir, *El- Kâmil Fi't- Tarih*, X, çev., Abdülkerim Özeydin (İstanbul: Bahar Yayınları, 1987), s. 380.

⁷⁰ İbnü'l- Kalânisi, *Şam Tarihine Zeyl I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, çev., Onur Özatağ (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), s. 33.

donanması da gecikince işleri kolaylaştı. Haçlılar 18 Temmuz 1109'da şehri ele geçirmeyi başardılar.⁷¹ Trablus şehri diğer şehirlere kıyasla ticaret alanında yüksek bir itibara sahipti. Dolayısıyla oldukça zengin olan şehirde Haçlılar, halkın paralarını, eşyalarını ve işlerine yarayan ne varsa yağma ettiler.⁷² Franklar ile Cenevizliler arasında yapılan anlaşmaya göre bu malların ve şehrin üçte biri, Marşal Kulesi olarak bilinen bir kale ile Cübeyl şehrinde birkaç mahalle Cenevizlilerin, geri kalanı da Kral Baudouin'in olacaktı.⁷³

Bertrand, bir yandan da Trablus yakınlarındaki bir kalede yaşayan ve akrabası olan Guillaume Jordan ile anlaşmazlık içindeydi. Bu anlaşmazlığın sebebi Trablus'a, Kont Raymond'un ölümünden sonra Bertrand yerine Guillaume Jordan'ın hâkim olması idi. O, "*Miras nedeniyle bu şehir benim hakkım. Çünkü Trablus'u kuşatan babam şehri almak için Hacılar Tepesi olarak bilinen bu güçlü kaleyi inşa ettirdi ve ölümünden sonra Trablus'a benim hâkim olmamı istedi*" şeklinde kendini ifade ederken, buna karşılık Guillaume Jordan da "*Bu şehir benim olmalı ve adalet de budur. Çünkü Kont Raymond'un ölümü itibarıyla ben ve askerlerim, düşmanla savaşarak, şehri elimizde tuttuk ve şehrin çevresindeki toprakları ele geçirmek için çok çalıştım*" diyordu.⁷⁴ Guillaume Jordan ani bir kararla kuşatmadan çekilirken bir taraftan da Bertrand'ın katlini istiyordu. Daha sonra Kral Baudouin durumdan haberdar olur olmaz Trablus'a geldi⁷⁵ ve bu sayede ortalığın yatışması beklenirken, Guillaume Jordan bir gece pusuya düşürülerek öldürüldü. Nihayetinde Trablus Kontu olan Bertrand, Kral Baudouin'in himayesinde emeline ulaştı.⁷⁶

Kral Baudouin, Trablus'tan sonra Askalon, Beyrut ve Sayda şehirlerinin ele geçirilmesi için yine çeşitli imtiyazlar vermek kaydıyla, Cenevizlilerden yardım talep etti. Bu şehirlerin ele geçirilmesi krallığın büyümesine engel teşkil ettiği için oldukça önemliydi.⁷⁷ Nihayetinde Baudouin, Trablus'un ele geçirilmesinde oldukça yararlı olan Ceneviz donanmasını da yanına alarak, Beyrut şehrini kuşatmak üzere yolu çıktı. Şehre

⁷¹ Bu tarih Willermus Tyrensis Kroniği'nde 10 Haziran 1109 olarak belirtilmektedir, bkz. *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II*, s. 135; *Anonim Haçlı Tarihi (Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanorum)*, çev., Ergin Ayan (İstanbul: Selenge Yayınları, 2019), ss. 42-43.

⁷² İbnü'l-Adim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi Bugyetü't-taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler)*, Çev., Ali Sevim (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1982), s. 101; İbnü'l- Esir, a.g.e., s. 381; İbnü'l- Kalânisi, a.g.e., s. 34.

⁷³ Cafforo di Rustico da Caschifellone, *De Liberatione Civitatum Orientis Liber*, R.H.C., Occ. V., s. 72; İbnü'l- Kalânisi, a.g.e., ss. 34-35.

⁷⁴ Fulcherius Carnotensis, a.g.e., ss. 175-176.

⁷⁵ İbnü'l- Kalânisi, *Şam Tarihine Zeyl I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, çev., Onur Özatağ (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), ss. 33-34.

⁷⁶ Fulcherius Carnotensis, a.g.e., s. 176.

⁷⁷ *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II Kudüs'ün Zaptından Urfa'nın Fethine (1099-1143)*, çev., Ergin Ayan (Ankara: Gece Kitaplığı, 2018), s. 134.

ulaşan Haçlılar kuşatma silahlarını ustalıklarla kullanarak surları kolayca aştılar. Beyrut, 75 gün süren bu kuşatmaya daha fazla dayanamadı ve 13 Mayıs 1110 tarihinde Haçlılara teslim oldu.⁷⁸ Cenevizliler ise halktan bazılarını katlederek, mallarını ve paralarını aralarında paylaştılar.

Baudouin aynı donanma yani 60 Ceneviz gemisi ile 19 Ekim 1110'da Sayda önlerine ulaştı. Burada Sayda'ya yardım etmesi için Fatımi donanması bekleniyordu ancak onlar bu sırada Sur şehrinde idiler. Haçlılar bunu fırsat bilerek hızlıca ağaçtan bir burç yapıp saldırıya geçtiler. Halk ise huzursuz ve manzara karşısında kaderlerinin Beyrut'taki ile aynı olacağını düşünüyordu. Bu nedenle şehrin ileri gelenlerini teslim olma çağrısıyla Haçlılara gönderdiler. Baudouin, halktan isteyenlerin kalıp isteyenlerin gidebileceğini bildirirken, şehirdeki mallara el koydu.⁷⁹ Cenevizliler ise elde ettikleriyle yetinmediler ve Tannis ile Dimyat şehirlerinden gelen Arap gemilerine saldırdılar. Ardından 400 sandık Mısır şekeri, Dimyat kumaşı ve 70 civarı Arap tüccarı yüksek fiyatlara satmak amacıyla esir olarak aldılar.⁸⁰

3.1.6. Cenevizlilerin Girit Adası'na Girmeleri

IV. Haçlı Seferi'nden tatmin olmayan Cenevizlilerin desteklediği Malta Kontu Enrico, Girit Adası'nı ele geçirmek için planlar yapıyordu. Cenevizlilerin yardımı olmadan Enrico böyle bir işe girişse bile başarılı olamayacağını farkındaydı. Bu nedenle onlara karşı nazik davrandı ve kendisine katılmaları şartıyla onlara bazı şehirlerde depolar, fırınlar, hamamlar ve kiliseler gibi çeşitli mülkler vereceğini bildirdi.⁸¹ Ceneviz, bu duruma ılımlı yaklaştı ve hazırlıklarını tamamlamak üzere harekete geçti.

1208 yılında Cenevizliler, Enrico'nun teklifini kabul ederek içinde korsanların da bulunduğu bir filo ile asker ve erzak yardımında bulundular. Adaya ulaşan Cenevizliler kendilerini tüccar olarak tanıttılar.⁸² Böylelikle şehri çabucak ele geçireceklerini düşündüler. Ancak bu sırada kendilerine tanınan ayrıcalıklar vasıtasıyla Ceneviz'in giderek yıldızının parlaması dikkatleri çekti. Bundan rahatsızlık duyan bir diğer İtalyan Denizci Devleti Venedik, gerekirse savaşmak pahasına soylu ailelerinden birini Girit'te etkin kılmaya çalışıyordu. Ceneviz ise o an için bir savaşa girmek istemiyordu. Sonuçta 1212

⁷⁸ Fulcherius Carnotensis, *Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium Kudüs Seferi (Kutsal Toprakları Kurtarmak)*, çev., İlcan Bihter Barlas (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009), ss. 177-178.

⁷⁹ İbnü'l-Esir, a.g.e., s. 384.

⁸⁰ Abu'l-Farac Tarihi, II, s. 350.

⁸¹ David Abulafia, a.g.e., ss. 375-376.

⁸² *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206) İstanbul'un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması*, çev., Işın Demirkent (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2004), s. 227.

yılında iki devlet aralarında bir anlaşma yapma kararı aldı ve bu tarihten itibaren Girit, Venediklilerin eline geçti. Yaşanan gerginlik uzun yıllar sürecek olan rekabetin Venedik ile Ceneviz arasında ilk büyük karşılaşması sayılabilir.

3.1.7. Aziz Sabas Savaşı ile Cenevizlilerin Akka'dan Çıkarılması

Temelinde ticari anlaşmazlıkları barındıran Saint Sabas Savaşı'na zemin hazırlayan olaylar silsilesi, Venedik ile Ceneviz arasında 1251 yılındaki ticaret yolları üzerinde olabildiğince kontrol sahibi olabilmek için çıkan yerel çatışmalarla başladı.⁸³ 1256 yılında tam anlamıyla patlak veren savaşta başlangıçta Ceneviz donanması avantaj sağlarken, Venedik'in, Pisalılarla anlaşması üzerine bu üstünlükleri geri planda kaldı. 1258'de Rosso della Turca komutasındaki bir Ceneviz filosu, limanın güneyindeki Venedik filosu tarafından yok edildi.⁸⁴ Bu yenilginin ardından Cenevizliler, Akka şehrini terk ederek, merkezlerini Sur'a taşımak zorunda kaldı.⁸⁵ Daha sonra Cenevizliler İznik İmparatorluğu ile 13 Mart 1261 tarihinde bir ticaret anlaşması olan Nymphaea'u imzaladılar.⁸⁶ Bu anlaşma içerdiği şartlar bakımından, Ceneviz için oldukça yararlı oldu. Bu haberi alan Venedikliler ise Tire'yi fethetmek için geri döndüler ancak şehre ulaşan yardım gemileri yüzünden geri çekilmek zorunda kaldılar. Cenevizliler, 1267'de Akka şehrini yeniden kuşattılsa da herhangi bir başarı sağlayamadılar. Nihayetinde Ceneviz ve Venedik arasında yıllar süren bu çatışmalar, 1270 yılında Cremona Barışı ile geçici bir süre sona erdi.

Sur şehrinden kovulan Venedikliler, buna karşılık Cenevizlileri Akka'dan çıkardı. Ancak Ceneviz ve Venedik arasındaki bu çekişme asla tamamıyla son bulmuyordu. 1294 yılına gelindiğinde Venedik'te, yalnızca Ceneviz ile olan ilişkileri yürütmek maksadıyla Otuzlar Meclisi adında bir meclis kuruldu. Daha sonra Cenevizliler, Ayas limanında yaptıkları bir deniz savaşında Venediklileri yenilgiye uğrattılar ve hücumlarını sürdürerek

⁸³ Olivier Berrou, *The Role of Genoa in the Latin Kingdom of Jerusalem: Political and Diplomatic Struggles Between 1250 and 1291*, A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy Royal Holloway, University of London, 2017, ss. 52-63.

⁸⁴ Balard, *La Romanie Genoise*, Ecole Française de Rome, Rome: 1978, vol. 2, ss. 41-42.

⁸⁵ Claude Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, çev., Mustafa Daş (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2018), s. 292; David Abulafia, a.g.e., ss. 369-370; Aydın Usta, "Haçlı Seferleri Döneminde Sur Şehri," *Belleten*, 2019, sayı: 297; s. 449.

⁸⁶ Balard, a.g.e., ss. 43-44; Işın Demirkent, "1082-1302 Yılları Arasında Bizans-Venedik İlişkilerine Kısa Bir Bakış," *İÜEF Tarih Dergisi*, 2000, sayı: 36; s. 146.

Girit'teki Hanya'yı yağmaladılar. Cenevizliler ayrıca Modon limanındaki bir Venedik ticaret filosunu da batırdı.⁸⁷ Nihayetinde bu çekişmeyi kazanan Cenevizliler oldu.

3.2. Ticaret

3.2.1. Ceneviz Kolonilerinde Oluşum ve Gelişim Süreci

Ceneviz, Haçlı Seferleri öncesinde bile himayesi altında bulunduğu devletlerden imtiyazlar almayı başarıyordu. 958 ile 1056 yıllarında kendilerine tanınan bu ayrıcalıklar, cumhuriyet rejimini etkin kılmak için oldukça önemliydi. 1056'da verilen imtiyaz Ceneviz pazarlarının olağanüstü bir hızla gelişmesini sağladı.⁸⁸ Ancak başlangıçta verilen imtiyazlar genellikle ticari unsurlardan ziyade toprağa dayalı oluyordu. Bu da Ceneviz'in Doria ve Spinola, Della Volta gibi soylu ailelerinin güçlerini topraktan alarak daha da büyümelerini sağladı. Daha sonraki zamanlarda bu soylu aileler ticaret ortaklıkları kurarak, özellikle denizaşırı ticarete yatırım yaptılar. Zenginliklerinin büyük kısmını sağlayan dokuma atölyeleri ile tefecilik ve bankacılık faaliyetlerinden elde ettikleri gelirler hem refah seviyelerini hem de itibarlarını yükseltti. Neticede finansörlük, bankerlik ya da sarraflık yapmaya başladılar.

İtalyan kolonilerinin temeli, güçlü devletlerle kurdukları bağlar sayesinde atılıyordu. Bu dönemde Cenevizliler, Norman egemenliği altındaydılar ve 1015-1088 yılları arasında Müslüman istilası yaşanırken onların yanında savaştılar. Bir yandan da yapılanmalarını sürdürerek, siyasi kurumlarını meydana getirdiler. Alman tarihçi Otto Von Freising'in, "*Onları yöneten hükümdarlar değil, konsüllerin iradesi*" ifadesiyle, Yahudi seyyah Tudelalı Benjamin'in "*Onları yöneten bir kral veya hükümdar yok, sadece kendilerinin atadıkları yargıçlar var*" şeklindeki anlatıları artık kendi siyasi yetkililerini ve atama yetkisini sürekli hale getirdiklerini gösterir.⁸⁹ Böylece yönetimde söz sahibi olan piskoposlar artık ikinci planda kalıyordu. Gücü ele alan konsüllerdi ve onlar istedikleri gibi kararlar alıp, özgürce hareket edebiliyorlardı. Bu noktada komün, ortaklaşa yapılan görüşmelerle vatandaşların meclisi haline geliyordu. Kısacası XI. yüzyılın sonlarından itibaren süregelen bağımsızlık serüveni, konsüllük olarak vücut buldu ve "Komün" ya da "Şehir Cumhuriyeti" denilen yapı ortaya çıktı.⁹⁰ Ceneviz'in otoritesini tanımayan tek bir

⁸⁷ Donald M. Nicol, *Bizans ve Venedik Diplomatiği ve Kültürel İlişkiler Üzerine Bir Araştırma*, çev., Gül Çağalı Güven (İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınevi, 2000), ss. 204-205.

⁸⁸ Daniel Waley-Trevor Dean, *İtalyan Şehir Cumhuriyetleri*, çev., Hamit Çalışkan (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018), s. 10.

⁸⁹ Daniel Waley-Trevor Dean, a.g.e., ss. 36-38.

⁹⁰ Daniel Waley-Trevor Dean, a.g.e., s. 12.

soylu ya da başka bir komün devleti kalmadı. Bu da onları Akdeniz'de oldukça avantajlı bir konuma ulaştırdı.

1162'de imparatorluk beratıyla Cenevizlilere önemli imtiyazlar verildi. Böylelikle kendi konsüllerini seçme ve yargılamanın yanında savaş açma, barış imzalama ve ittifak kurma gibi geniş yetkilere sahip oldular.⁹¹ Ayrıca belirlenen vergilerden muaf tutuldular. Cenevizliler, cumhuriyetlerini geliştirirken, kendilerine rakip olarak gördükleri diğer şehir devletlerinin, bireysel anlamda gelişmelerini engelleyecek davranışlarıyla mücadele etmek zorundaydılar. Bu durum daha cumhuriyet kurulmadan bile mevcudiyetini koruyan ve uzun yıllar sürecek olan İtalyan devletlerinin arasında gerçekleşen kıyasıya bir yarış ile sonuçlandı.

Ticari hayatın en önemli unsuru olan şehirlerde, ekonomik yaşamın temelini oluşturan şey, suyollarının kesişme noktası üzerinde olmak ve pazar mallarına kolay yoldan ulaşabilmek idi. İşte bu nedenle Cenevizliler, Doğu Akdeniz liman şehirlerinin büyümesine kapıldılar ve pastadan paylarını koparmak amacıyla XI. ve XIII. yüzyıllar arasında kendilerini Haçlı Seferleri'ni finanse ederken buldular. Böylelikle yükselen tüccar sınıfı, diğer İtalyan şehir devletlerinde olduğu gibi ele geçirilen bölgelerde, "Ruga" ve "Vicus" olarak bilinen işletmeleri açarak bu topraklarda varlıklarını kesinleştirdi.⁹² İtalyanlar ardından buldukları şehirlere koloni içinde saygınlığı olan birini "Vikont" unvanıyla atayarak asayişini sağladılar.⁹³ Ayrıca Haçlı Seferleri ile Suriye ve Filistin kıyılarında ele geçirilmesine yardım ettikleri liman şehirleri dönemin en büyük ticaret merkezleri idi. Bu şehirlerin çoğu tahıl, şarap, et, peynir, sebze ve meyve, deri ve yün, yağ ve balık için kendi kırsal bölgelerine bağımlıydılar. Ancak zaman içinde kabaran nüfuslarıyla gelişen şehirlerin, bu ürünleri kendi başlarına karşılamaları imkansız hale geldi. Bu sorunu çözecek olan refahı oluşturan unsurlar, uluslararası ticaret ve finans ile bağlantılıydı. Dolayısıyla uzaktan ithal etmek zorunda kaldıkları bu ticari ürünleri İtalyanlar aracılığıyla sağladılar. Ticaretin kökenini oluşturan ve İtalyan devletlerinin giderek gelişmesini sağlayan başlıca ürünler ise ipek kumaşlar, baharat, kürk, şap ve taşıdıkları köleler idi.

⁹¹ Daniel Waley-Trevor Dean, a.g.e., s. 37.

⁹² W. Heyd, a.g.e., s. 148.

⁹³ Ugo Embriaco ele geçirilmesinin ardından, Cübeyl şehrine atanan bir vikonttu, bkz. J. Prawer, *The Latin Kingdom of Jerusalem, European Colonialism in the Middle Ages*, (Israel: Keter Press, 1972), ss. 218-219.

Ticari faaliyetlerin böylesine gelişmesi, günümüze kadar ulaşan bazı sistem ve kurumların temelini henüz bu dönemlerde atılmasını sağladı. Bunlar İtalyan soylu ailelerin başlangıçta tefecilik faaliyetleri ile gelişen ve sonrasında sigortacılık ve bankacılık işletmelerine dönüşen ortaklıklarıydı. Diğer taraftan sigorta ve bankacılığın yanında defter tutma ortaya çıkan etkileyici bir sistem idi. XII. yüzyılda Ceneviz'in soylu ailelerinden birine mensup olan Giovanni Scriba, İskenderiye'den ithal edilen kağıtlar üzerine, 1154 yılından itibaren noterler tarafından kaydedilen sözleşme, vasiyetnâme, arazi satışları ve diğer muamelelerin bulunduğu defterleri meydana getirdi.⁹⁴ Bu defterler Ceneviz'in ticari faaliyetleri hakkında bilgiler içerdiği gibi aynı zamanda toplumsal hayatla ilgili fikir sahibi olmamızı da sağlar.

3.2.2. Ceneviz ile Diğer İtalyan Devletleri Arasındaki Rekabet

İtalyan Cumhuriyetleri, kendi aralarında kıyasıya bir yarışa girmeden önce ilgilenmeleri gereken önemli bir konu vardı. Müslümanların, Akdeniz ve adalar üzerine yaptıkları ciddi saldırılar, onları ittifaklar kurmaya itiyordu. İlk kez ortak bir şekilde hareket etmeleri Müslümanların, 1016'da Sardinya Adası'na yaptıkları saldırılar ile gerçekleşiyordu. Sardinya Adası, üzerinde yetişen çeşitli mahsuller ile çıkarılan gümüş madeni dolayısıyla oldukça göz kamaştırıcıydı. Bu nedenle aslında iki gibi gözüken ancak üç koldan oluşan saldırı altındaydı. Çünkü Ceneviz, Pisa ile olan birlikteliği aracılığıyla bir an önce Müslümanları saf dışı bırakıp, Sardinya'ya hakim olmayı düşünüyordu. Ancak bu düşünceye sahip olan yalnızca Cenevizliler değildi. Pisalılar da aynı şekilde bu adanın zenginliğinden faydalanmak istiyordu. Buradan, İtalyanların para kazanma hırısını göz ardı ederek, asla bir arada ve sükûnet içinde yaşayamadıklarını, kurmuş oldukları ittifakların bile bir çıkar uğruna yapıldığını anlıyoruz. Nihayetinde iki devlet arasında çekişme devam ederken, 1087 yılında Müslümanlar üzerine yapılan Mehdiye Seferi gerçekleşti. Ceneviz ile Pisa başarıyla sonuçlanan bu seferle, yeni imkanlar elde edip, ticareti daha yakından takip etme fırsatı buldular. Ayrıca Müslümanların, Akdeniz'deki ilerleyişine sekte indirmiş oluyorlardı. Ceneviz ile Pisa arasında temeli atılan bu rekabetin daha sonraki zamanlarda, Kandiya Adası ve Fransa sahillerinde meydana gelen savaşlar ile sürüp gittiği görülür.⁹⁵

Ceneviz ile Pisa arasında meydana gelen bir başka çalkantılı dönem, 1282 yılında Korsika Adası üzerinde hakimiyet mücadelesi yaşandığı dönemdi. Bunun sonucunda, Pisa'nın felaketini getirecek olaylar silsilesi, Ceneviz donanmasının Oberto Doria

⁹⁴ Daniel Waley-Trevor Dean, a.g.e., s. 316.

⁹⁵ W. Heyd, a.g.e., s. 201.

kumandasıyla, 1284'teki Meloria Savaşı'na katılmasıyla gerçekleşiyordu.⁹⁶ Pisalıların 33 kadırgası Cenevizlilerin eline geçerek, geriye kalanlar batırıldı. Böylelikle Pisa, mücadeleye devam edemeyeceğini anlayıp anlaşma yapmaya mecbur kaldı. 1288 yılında yapılan bu anlaşma Pisa'nın, Akdeniz'deki yetkilerini silip attı. Daha sonrasında kaybettikleri gücü geri kazanmak istediler ancak Cenevizli Carroudo Doria, 1290 tarihinde ölümcül darbeyi indirerek, Pisa Limanı'nı yıktı. Böylece Pisa'nın bir kez daha ticari hayatta denizci bir devlet olarak ayağa kalkmasına tamamen engel oldu.

Ceneviz'in diğer bir İtalyan Cumhuriyeti olan Venedik ile boy ölçüşebilecek konuma ulaşması çok uzun sürmedi. Bu iki devlet çoğu zaman özellikle Akka ve Sur şehirlerinin paylaşımı konusunda anlaşmazlığa düşüyordu. 1123 yılı itibariyle Sur'un büyük bir kısmında Venedikliler bulunuyordu. Bu devirlerde ise tüm dikkatler ortak bir düşmandan ziyade kendi aralarındaki Akdeniz odaklı rekabete çevriliyordu. 1260'lı yıllara gelindiğinde, Sur şehrinde gerçekleşen deniz savaşıyla Venedik zafer kazandı.⁹⁷ Böylelikle Venedikliler, Cenevizlileri bu kıyılardan püskürtmeyi kısmen de olsa başardılar. Sur ve Akka topraklarında uzun süre devam eden savaşlar, 1270'te yapılan bir ateşkes ile duruldu. Bu anlaşma şartları ile Cenevizliler en azından Akka'daki eski mahallelerine kavuşacaklardı. Ancak Akka toprakları üzerindeki bu sürtüşme Venedik'e, Pisalıları tarafından verilen desteğe kadar devam etti.⁹⁸

Haçlı Seferleri öncesi ve sonrası, İtalyan devletlerinin bu denli düşman olmasına yol açan, ele geçirilen şehirdeki toprak parçasından pay koparmak düşüncesi değil, ticaret alanındaki hırslarıydı. Ancak onları asıl birbirine düşüren husus diğerlerine oranla daha fazla miktarda yapılan baharat ticaretinin tekeli ele geçirmek idi. Bu ticaret X. ve XI. yüzyılın büyük çoğunluğunda Müslümanların ellindeydi. Baharat taşınması kolay ve çok talep edilen bir üründü. Buna bağlı olarak da kazandırdığı gelir oldukça fazlaydı. Dolayısıyla hem Müslümanlar hem de Hıristiyanlar bu rekabete ortak olarak kendilerini uzun yıllar sürecek olan çatışmaların ortasında buldular. Bunun sonucunda da Haçlı Seferleri gerçekleşti. Haçlı Seferleri'nin asıl nedeni Doğu Akdeniz dünyasında ticaret akışından sağlanan bu gelirleri ele geçirme arzusuuydu. İşte bu zenginliğin temeli, malların hızlı bir şekilde yüklenip, boşaltılmasını sağlayan, liman şehirlerini barındıran ve baharat yolu gibi önemli ticaret yolları üzerinde söz sahibi olan Akdeniz coğrafyasında atıldı.

⁹⁶ W. Heyd, a.g.e., ss. 394-395.

⁹⁷ Aydın Usta, "Haçlı Seferleri Döneminde Sur Şehri," *Bellekten*, 2019, sayı: 297; s. 450.

⁹⁸ Gregory Abu'l-Farac Tarihi, II, s. 567.

3.2.3. Bankacılık ve Kredi Sisteminin Ortaya Çıkışı

Kredi ve bankacılık faaliyetleri ihtiyaç doğrultusunda gelişen sistemler olup, kurulan işletmelerin temelleri İtalyan Cumhuriyetleri tarafından atılmıştır. Ticari bakımdan XI-XIII. yüzyıllar arasında yaşanan gelişmeler bir patlama meydana getirdi. Bu dönemlerde artık karayolundan ziyade denizaşırı ticaret önem kazandı. Çeşitli ticari malların taşınması için ise İtalyan Denizci Cumhuriyetleri tercih ediliyordu. Bu nedenle hızla gelişen ticaret dolayısıyla mali işlemler de yeni bir yapılanmaya girdi. Çünkü sulardaki korsanların her zamankinden daha fazla etkinlik gösterdiği bir dönemde tacirler, eşyalarının ve paralarının başına bir şey gelmemesi adına mallarını garantiye almak zorundaydılar. Ayrıca bu dönemde paraların çeşitlilik kazanması, para değişimi gibi konuları zorlaştırıyor ve bir sisteme bağlanmasını gerekli hale getiriyordu. Nihayetinde başlangıçta küçük yatırımlar olarak yapılan tüccarlara ödünç para verilmesi, zamanla gelişerek büyük yatırımlar yapan ortaklıkların kurulmasına ve kredi sisteminin doğmasına vesile oldu.

Ortaklıklar genelde farklı bireylerin oluşturdukları yapılardan ziyade bazı büyük ve soylu aileler tarafından kurulan şirketlerdi. Cenevizli Benedetto Zaccharia'nın, Doğu Akdeniz topraklarında kurduğu işletmeler bu şekilde işleyen şirketlerdi.⁹⁹ Henüz ticari örgütlenme devam ederken ortaklıklar, küçük ölçekli olmakla beraber, bir defaya mahsus veya tek bir ürünün ticaretine yönelik olup, çabuk kurulup bozulabilen bir yapıya sahipti. Ancak yatırımların küçük çapta oluşu, onları önemsiz kılmıyordu. Çünkü bunlar ilerleyen süreçte daha büyük yatırımların yapılmasına zemin hazırladı. Seçkin ailelerin oluşturduğu ortaklıklar genelde, bazılarının merkezde kalarak oradaki işleri yürütmeleriyle, bazılarının da seyahat ederek diğer şehirlerdeki şubeleri yönetmeleriyle işliyordu.¹⁰⁰

Ticaret alanında İtalyanların öncülük ettiği çeşitli kredi uygulamaları bulunuyordu. Bunlardan ilki ticari malları taşıyan gemilerin güvenliğini sağlamak ve ödünç para alıp verme adına yapılan sigortacılık faaliyetleriydi. İşte bu sigorta kurumunun kökleri, denizci İtalyan Cumhuriyetleri'ne dayanmaktadır.¹⁰¹ Sigortacılık daha sonraki zamanlarda yalnızca deniz ticaretinde değil, genel mali alanlarda da kullanılan bir işlem haline geldi.¹⁰² Bu

⁹⁹ Claude Cahen, a.g.e., s. 310.

¹⁰⁰ Sezgin Güçlüay, *Selçuklular Döneminde Ortadoğu'da Ticaret XI.-XIII. Yüzyıllar*, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ, 1999, s. 91.

¹⁰¹ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), s. 128.

¹⁰² Henri Pirenne, *Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, çev., Uygur Kocabaşoğlu (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), s. 141.

faaliyetlerin gelişmesinde özellikle Cenevizliler önemli rol oynuyordu. Bir diğer uygulama ise ticarete kredi sisteminin oynadığı rolü net bir şekilde ortaya koyan, "Commendator" yani ödünç para veren kişi idi. Bunlara bankerler de denilebilir. Ancak borç para alıp verme işlemi zamanla din ve devlet adamları tarafından da yürütüldü. "Commenda" uygulaması ile elde edilecek olan gelirlerden dörtte üç paya karşılık, tacirlerin denizaşırı alanlarda kullanacağı tüketim veya sermaye kredisi sağlandı. Bu sistem sayesinde XII. yüzyılda, Ceneviz şirketlerinin kârı %25'i buldu.

Bankacılık işlemleri ise ticaret hacminin genişlemesi ve buna bağlı olarak sermayenin büyümesiyle ortaya çıkan bir işletmeydi. Daha açık bir ifadeyle bankacılığın temelinde, İtalyanlar tarafından yönetilen, borç alıp verme sistemi yatıyordu. Bu faaliyetleri sürdürenler ise dönemin sarrafları olan kişiler idi. Sarraflar aslında günümüzde de benzer şekilde yapılan paraların ve değerli madenlerin değerini tespit ederek, bunların değişimini sağlayan kişilerdi. Bunların yanında ödünç para ve kredi talepleri gibi işlerle ilgileniyorlardı. Aynı zamanda buradan kazandıkları sermayeyi de ticarete yatıran birer tacir idiler.¹⁰³ Belirli bir yerleri olmayıp, genelde pazar ve bazı günlerde kurulan panayırlarda bu işlemleri gerçekleştirdiler. Bankacılık kurumu hızla gelişme kaydederken, güvenlik açısından paralarını yanlarında taşımak istemeyen tüccarların bu ihtiyaçları doğrultusunda, çek ve havale (poliçe) işlemleri ortaya çıktı. Cenevizlilerin büyük katkısıyla XV. yüzyıla doğru son derece güç kazanacak olan, St.George Bankası bu gelişmeler sayesinde doğdu.¹⁰⁴ Ayrıca içeriğindeki bilgilerle tarihe ışık tutan belgeler niteliğinde, oldukça önem arz eden muhasebe kayıtları ve defterler, Cenevizliler tarafından geliştirilen bir diğer sistem idi. Hatta bunlar alana hakim olmak adına ticaret kitapları haline getirilerek okullarda öğretiliyordu.¹⁰⁵

Bu işletmelerin Haçlı Seferleri'nde oynadıkları role bakacak olursak, baştan sona pahalı bir girişim olan Haçlı Seferleri'nde, ordunun ihtiyaçları ve gemiler satın almak için İtalyanlardan borç alındı. Bu durumda İtalyan Şehir Cumhuriyetleri, Haçlı ordularına deniz gücü sağlamanın yanı sıra bir banka olarak da destek verdi. Örneğin, II. Haçlı Seferi sırasında Louis'in, açık bir şekilde Ceneviz bankacılarını kredi için kullandığı bilinir.¹⁰⁶

¹⁰³ Henri Pirenne, a.g.e., s. 104.

¹⁰⁴ Henri Pirenne, a.g.e., ss. 157-158.

¹⁰⁵ Rene Sedillot, *Değiş Tokuştan Süpermarkete Tarih Boyunca Ticaretin Öyküsü*, çev., Esat Nermi Erendor (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2005), ss. 151-152.

¹⁰⁶ Olivier Berrou, *The Role of Genoa in the Latin Kingdom of Jerusalem: Political and Diplomatic Struggles Between 1250 and 1291*, A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy Royal Holloway, University of London, 2017, s. 48.

Ancak Cenevizliler bu Haçlı seferinde yalnızca maddi destek sağlamayı tercih ettiler. Ayrıca Joinville'nin aktardıklarından anlaşıldığı üzere çoğu zaman kraldan alınan borç paralar aslında İtalyanlar tarafından verilen krediler idi.¹⁰⁷

Bankacılık faaliyetlerinde olduğu gibi kullanılan para birimlerinde bu dönemde büyük bir gelişme görülür. XII. yüzyılın ikinci yarısından sonra ve XIII. yüzyılın başlarında Ceneviz'in, "Penny" olarak adlandırılan para birimi darp edilmeye başlandı. Hemen ardından Penny, geliştirilerek daha büyük ölçülere ulaştı ve 120 Penny'e karşılık gelen altın sikkeler ortaya çıktı. Cenevizliler, 1172 yılında çoğu şehirde geçerli olan sikkelerin, 4 Penny değerindeki gümüş parayla bir tutulmasını sağladılar. Ardından diğer tüccar devletleri Ceneviz'i örnek alarak benzerlerini piyasaya çıkardı. Örneğin, Venedikliler 24 Penny değerindeki bir sikkeyi muadil olarak bastılar.¹⁰⁸

3.2.4. Ticaretin Yönü ve Mahsulleri

Barbar kavimler ile Müslüman istilasından önce İtalyan denizci devletleri örgütlenmelerini tamamlama aşamasında idiler. Ancak bu sıralarda bile ticaret hayatında etkin bir şekilde var oldukları görülür. Bunun nedeni doğrudan buldukları coğrafyadan kaynaklı olup, ticaret yapmaktan ve bunu geliştirmekten başka çarelerinin olmayışı idi. Çünkü denize kıyısı olan bu cumhuriyetler üzerindeki topraklar, tarım ve hayvancılığın bir yere kadar yapılabilmesine olanak tanıyordu. Genel olarak başlangıçta balıkçılık ve tuz üretimi ile geçimlerini sürdüren İtalyanların, artan nüfus ve komünlerin gelişimine bağlı olarak kaynakları yetersiz kaldı. Dolayısıyla kadirgalar inşa ederek, denizlere açılacak ve bu konuda birer profesyonele dönüşeceklerdi. Bu sırada dönemin Bizans gibi güçlü bir devletin himayesinde yükseliyorlardı. İlk olarak Venedik ve Amalfi, Bizans İmparatorluğu'nun ayrıcalıklarından yararlanırken sonraları Ceneviz ve Pisa üstünlük sağladı. Ardından Haçlı Seferleri'nin ortaya çıkışı, bu devletler için muazzam bir fırsat yarattı ve yapılan seferler para kazanma aracı olarak görüldü.¹⁰⁹ İtalyanlar, hem deniz hem de sermaye gücünü kullanarak, Haçlılara sayısız yardımlarda bulundu. Bunun karşılığında istediklerini fazlasıyla elde ederek, ortaçağ ticaret tarihine isimlerini altın harflerle kazımayı başardılar.

¹⁰⁷ J. D. Joinville, *Bir Haçlı'nın Hatıraları*, çev., Cüneyt Kanat (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2020), ss. 255-257.

¹⁰⁸ Carlo M. Cipolla, *Beşinci Yüzyıldan On yedinci Yüzyıla Akdeniz Dünyasında Para, Fiyatlar ve Medeniyet*, çev., Ali İhsan Karacan (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1993), s. 48.

¹⁰⁹ Anonim *Haçlı Tarihi (Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanorum)*, çev., Ergin Ayan (İstanbul: Selenge Yayınları, 2019), ss. 28-29; Rene Sedillot, *Değiş Tokuştan Süpermarkete Tarih Boyunca Ticaretin Öyküsü*, çev., Esat Nermi Erendor (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2005), s. 141.

Memlûkler ve Cenevizliler arasında yapılan, Hint Okyanusu ile Akdeniz boyunca ticari malların sorunsuz bir şekilde taşınması yönündeki anlaşma Dünya ticaretini, Akdeniz kesimi Hıristiyan'larda, Hint Okyanusu kesimini ise Müslüman'larda kalacak şekilde ikiye ayırdı.¹¹⁰ Görüldüğü üzere tarih boyunca çeşitli tüccar grupları tarafından yönlendirilen Akdeniz ticareti, Haçlı Seferleri'nden önce Yahudilerin, Hindistan ve Çin'den sağladığı ürünler ile çarkını döndürmekteydi. Daha sonra Hıristiyanların yönetimine geçen Akdeniz ticaretinde, İtalyanlar tarafından liman şehirlerinde güç kullanımına dayalı koloniler ve "Funduklar" (fonduq/han) kuruldu.¹¹¹ Bunlar aslında malların sayım ve dağıtımları ile korunmalarını kolaylaştıran büyük bir depo görevini üstleniyordu. Koloniler ise bir ya da birkaç kişiden oluşan konsüllerin denetimi altında olan yapılar idi.¹¹² Bu İtalyan kolonileri, Suriye ve Filistin başta olmak üzere önemli limanları güçlendirdi. Böylece Doğu Akdeniz'de ticaretin gelişimi ve yayılması kuşkusuz İtalyan tüccarları tarafından sağlandı. Ancak bu durum kurdukları kolonilerin yanı sıra onlardan önce güçlü ticaret ağlarına sahip olan Geniza (Yahudi) tüccarların statülerini kaybetmeleriyle de gerçekleşen bir durumdu.¹¹³

Ticaretin gelişimini ve hacmini Haçlı Seferleri döneminde inceleyecek olursak, oynadığı rol bakımından bazı güzergâh ve biçim değişiklikleri yarattığı açık bir şekilde görülür. I. Haçlı Seferi'nin ardından kurulan Haçlı devletleri ile krallık, yardımları karşılığında verdiği geniş imtiyazlarla kontrolü tamamen İtalyanlara bırakmamak adına bir yandan da Müslüman ve Yahudi tüccarların faaliyetlerini destekliyordu.¹¹⁴ Ancak İtalyan tüccarlar, Akdeniz'de ticareti yapılan bir numaralı ürünlerin tekeline kısa zamanda avuçlarının içine almayı başardı. Nihayetinde bu seferlerde Pisa, Ceneviz ve Venedik gibi cumhuriyetlerin elde ettiği imkanlar, Haçlıların aldığından daha kazançlıydı.¹¹⁵

Akdeniz ticaret sahasında bazı temel üretim ve tüketim mahsulleri bulunmaktaydı. Bunlar kürk, köle, şap, kereste, demir ve savaş malzemeleri, baharat, cam, pamuk ve çeşitli kumaş türleri gibi ticari mallardı. Köle ticareti gelir açısından oldukça verimliydi ve bu ticaretten daha fazla yararlanmak adına İtalyan devletleri, sürekli bir rekabet içindeydi. Bu

¹¹⁰ David Abulafia, a.g.e., s. 337.

¹¹¹ Philip D. Curtin, *Dünya Tarihinde Kültürler Arası Ticaret*, çev., Şaban Bıyıklı (İstanbul: Küre Yayınları, 2008), s. 145.

¹¹² Claude Cahen, a.g.e., s. 294.

¹¹³ David Abulafia, a.g.e., s. 337.

¹¹⁴ W. Heyd, a.g.e., ss. 177-178.

¹¹⁵ R. Stephen Humphreys, "XIII. Yüzyılda Eyyubiler, Memlûkler ve Latin Doğu," çev., Mustafa Kılıç, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, sayı: XI/1; s. 361. (359-378)

ticarete hâkim rolü ise Cenevizliler oynuyordu. Karadeniz'in kuzey bölgelerinden getirilen esirler, Anadolu, Mısır, Suriye ile Filistin topraklarında satılıyordu. Bu köleler genelde Slav, Çerkez, Tatar, Türk, Gürcü, Bulgar, Kafkas, Ermeni, Acem veya Kıpçak kökenli idi. Akdeniz'de köle ticaretinde faal olan diğer yerler ise Girit, Foça, Sakız, Kıbrıs, Rodos, Naksos adaları ile Antalya ve Alanya idi.¹¹⁶ Ancak aralarında köle ticaretiyle en çok ilgilenen ülke Mısır oldu. Bu dönemde Mısır'a gitmek aslında köleler tarafından bir çıkış yolu olarak görülüyordu. Buna, Rusya'daki Tana ve Caffa Ceneviz kolonilerinde yaşayan ailelerin, çocuklarının Mısır'a gönderilmek üzere köle pazarlarına getirmeleri örnek verilebilir. Bunun nedeni, Akdeniz topraklarında bulunan zenginlik ve refah ortamından başka bir şey değildi. Ayrıca Mısır köle ticaretinin geçiş noktası olarak bir köprü konumunda bulunuyordu. İlerleyen süreçte Ceneviz kolonileri, Moğol kadın, erkek ve çocukların satışı için de en kapsamlı pazar alanlarını oluşturacaktı.¹¹⁷

Şap madeni hammadde olarak boyacılık ve özellikle tekstil sektöründe kullanılan bir malzeme idi. XI. yüzyılda Geniza belgelerinin de desteklediği, şap kullanımı antikçağdan beri Akdeniz'in kavşak çöl ülkelerinde bolca bulunuyordu. Cenevizli tüccarların tekeline olan şap maddesi, ilk olarak Mısır'ın güneyindeki İskenderiye şehrinden ihraç ediliyordu. İskenderiye, sürekli olarak gelip giden, kazanç odaklı çok fazla sayıda tüccarın dünyaya açıldığı önemli bir ticaret merkezi idi.¹¹⁸ İbn Cübeyr, 1184 yılında Akdeniz limanlarına İskenderiye'den gelen Cenevizlilere ait bir Markon gemisinden bahseder.¹¹⁹ Bu gemi büyük olasılıkla İskenderiye'de yapılan şap ticaretinde kullanılan ve içinde yaklaşık 200 kadar hacıyı taşıyan bir gemiydi. Ancak Anadolu'dan çıkarılan şap madeni daha uygun fiyatlara sağlandığı için bu ticaret zamanla yön değiştirmiştir.

Cenevizliler ile birlikte bu ticarete ortak olan Yahudiler ve diğer tüccar devletleri, şap mineralini devletten satın alarak, tekrardan İtalyan müşterilere pazarlıyordu. Her türlü İtalyanların kârlı çıktığı bu ticaret kısa süre içinde Batı Akdeniz, Avrupa ve Anadolu'ya yayıldı. Antalya, XIII. yüzyılda şap ticaretinde oldukça gelişmiş bir ticaret merkezi haline geldi ve şap buradan dünyaya açılmaya başladı. Ayrıca bu dönemde Cenevizliler, Antalya

¹¹⁶ Zeynep Güngörmez, "Ortaçağ'da Akdeniz Ticaretine Dair Bazı Tespitler," *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2016, sayı:4; s. 101.

¹¹⁷ S. Aziz Atiya, *Crusade Commerce and Culture*, Indiana University Press, London, 1972, ss. 179-180.

¹¹⁸ Tudela'lı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia, *Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Tudela'lı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia İslam Dünyası Gözlemleri*, çev., Nuh Arslantaş (İstanbul: M.Ü.İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013), s. 125.

¹¹⁹ İbni Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, çev., İsmail Güler (İstanbul: Selenge Yayınları, 2019), s. 258.

şehrinden yılda 4 bin kantar, Kütahya'dan ise 12 bin kantar şap ihraç ediyordu.¹²⁰ 1333 yılında Alanya'ya gelen ünlü seyyah İbn Battuta, İskenderiye, Kahire, Suriye ve Mısır ticaretinde önemli rol oynayan tüccarların, bu şehirdeki ticaret akışını o dönemlerde oldukça etkiledikleri hakkında bilgiler verir.¹²¹

Cenevizlilerin tekelindeki, Avrupa'da kullanılan şapın yine Anadolu toprakları üzerinden getirildiği bilinmektedir. Buna kanıt olarak da 1253 yılında Konya'yı ziyaret eden William Rubruck'un aktardığı bilgiler gösterilebilir. Kendisi burada Cenevizli Nicholos de Santo Sior ve ortağı Venedikli Bonafartius de Malendino ile tanışarak, bu iki İtalyan tüccarın Selçuklu Sultanı II. Keykavus ile yaptığı bir anlaşmayla, Anadolu topraklarından çıkarılan şapın tekelini ele geçirdiklerine tanıklık etmiştir.¹²² Bu tüccarların yanı sıra Cenevizli tüccar bir aileye mensup olan Benedetto Zaccaria'nın da şap ticareti üzerinde hakimiyet kurmaya çalıştığı bilinir. Bu doğrultuda 1275 yılında Benedetto ve Zaccaria kardeşler, Küçük Asya'da yer alan Smyrna bölgesine yakın Phokaiia'daki şap madenlerini işlettiler ve buradan çıkardıkları şapı tekstil sektörüne satarak bu işten ciddi ölçüde servet kazandılar.¹²³

Tekstil sektöründe ticareti yapılan ürünler ise ipek, sırmalı kumaş, elbiseler, ev eşyaları, keten, pamuk, keçe olarak sayılabilir.¹²⁴ 1164 yılı civarında Pamuk sanayinde Cenevizliler, Sicilya'dan, Kuzey İtalya'ya kadar uzanan büyük miktarlarda ham pamuk ihracatı ile bir temel oluşturdular. Çünkü en kaliteli pamuklar Sicilya'dan gelen Malta pamuğu idi. Cenevizliler aslında bu ticarete tahıl ödemelerine katkıda bulunmak için başladılar ancak gelişimi Ceneviz'in, İtalyan ve Felemenk yönlü kumaşlarını, Sicilya'ya getirmesiyle gerçekleşti. Bu sayede kuzey ve güney arasındaki ticari bağlar giderek güçlendi.¹²⁵ Marco Polo, Cenevizlilerin bir ulaştırma hizmeti kurarak, ticaretlerini Hazar Denizi kıyılarına kadar taşıdıklarını belirtir. Buradaki amaçları bu kıyılarda önemli derecede elde edilen ipeğin tekelini oluşturmak ve Hazar Denizi'nin güney kıyılarını işletmekti. Kürk ise oldukça önemli ve yoğun bir şekilde ticareti yapılan diğer üründü.

¹²⁰ F. B. Pegolotti, *La Pratica Della Mercatura*, çev., A. Evans (Cambridge: Medieval Academy of America, 1936), ss. 57-58.

¹²¹ İbn Battuta, *İbn Battuta Seyâhatnâmesi*, çev., A. Sait Aykut (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004), s. 402.

¹²² Wilhelm von Rubruck, *Moğollar'ın Büyük Hanına Seyâhat (1253-1255)*, çev., Ergin Ayan (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2001), ss. 276-277.

¹²³ Donald M. Nicol, a.g.e., ss. 209-210.

¹²⁴ Mustafa Odabaş, Solomon Dov Goitein'e Göre Ortaçağ Müslüman Akdeniz'inde Deniz Ticareti (XI.-XIII. Yüzyıl), (Yüksek Lisans Tezi), ss. 57-58.

¹²⁵ David Abulafia, a.g.e., ss. 366-367.

1290 yılında yapılan anlaşma ile kürk ticaretinde söz sahibi olan Cenevizlilere, Memlûklüler tarafından vergi muafiyetinin verilmesi, artık bu sahada da geniş imtiyazlar aldıklarını gösteriyordu.

Akka'nın 1104 tarihinde kazanılmasında önemli faaliyetler üstlenen Ceneviz Cumhuriyeti, henüz o dönemde bile bu şehrin oldukça gelişmiş bir ticaret merkezi haline dönüşeceğinin farkına varmıştı. Bu nedenle Filistin kıyılarında bulunan en güvenilir liman şehirlerinden biri Akka'da, ticaret hayatını canlandıran koloniler kurdular. Akka, cam sanayinde önemli bir şehir olmasının yanı sıra yıl boyunca hacı ve mal taşıyan büyük tonajlı gemilere sürekli olarak ev sahipliği yapıyordu. Doğu'dan gelen malları, Avrupa'ya ulaştırma işi de büyük oranda Venedik ile Ceneviz gibi İtalyan Denizci Cumhuriyetleri'ne kalıyordu. Akka'ya Mart, Nisan veya Temmuz, Ağustos aylarında olmak üzere senede iki defa uğrayan İtalyan gemicilere, yanlarında değerli ürünler bulundurmalarından dolayı, kendilerinin bulunduğu gemiler hariç başka küçük filolar eşlik ediyordu. Bu filoların şehirde kaldığı sürece liman bir panayır haline dönüşüyordu.¹²⁶ Nitekim bu şehir, İtalyan tüccarların Orta Asya ve Doğu ile ticaretlerinin esas çıkış merkezi idi.

Cenevizliler, stratejik konumundan dolayı ticaretin giderek yayıldığı Kıbrıs Adası için 1230 yılı itibariyle, diğer İtalyan devletleri ile hâkimiyet yarışına girdiler. 1258 yılında Akka'dan kovulmalarından sonra ise kendilerine yeni bir ticaret haritası çizecekler ve Akka'nın düşüşünün ardından Kıbrıs'a potesta olarak Matteo Zaccaria göndereceklerdi. Çünkü ticaretin yönü değişiyordu. Bu Haçlı devletlerinin git gide güçlerini kaybetmelerinden anlaşılan bir durumdu. Değişen ticaret rüzgarında yeni başrolü Kıbrıs ile Karadeniz limanları oynuyordu. Nihayetinde Doğu ticaretinin yeni çıkış noktası, Venediklilerin çoktan ayak bastıkları, Karadeniz'in güney kıyısında bulunan Trabzon ile Kırım'daki Kefe limanı oldu.¹²⁷ Ceneviz Cumhuriyeti de kısa zaman içinde bu bölgelerde koloniler elde etmeyi başardı.

Diğer İtalyan devletlerinin geri çekilmesiyle birlikte Ermenistan topraklarında Ceneviz kolonileri kuruldu ve kısa sürede gelişimleri sağlanarak, bağımsızlıklarını elde ettiler. Burada bulunan önemli ticaret merkezlerinden olan Ayas, ortaçağ ticaret yolunun

¹²⁶ Mustafa Yıldırım, XI.-XII. Yüzyıllarda Akka Şehri, (Doktora Tezi), ss. 164-166.

¹²⁷ Donald M. Nicol, *Bizans ve Venedik Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine Bir Araştırma*, çev., Gül Çağalı Güven (İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınevi, 2000), s. 205.

Akdeniz'e ulaştığı bir şehirdi.¹²⁸ Cenevizli tüccarların ve gemicilerin bu limanda yaptıkları ticari faaliyetlere bakacak olursak, 1274, 1277 ve 1279 yıllarında hazırlanan Ceneviz belgelerinin incelenmesi gerekir. Bu belgeler kereste ve demirin menşei ve mahiyeti ile bu mallara ilişkin sözleşmeler, ulaşım araçları ve satış usulleri hakkında değerli bilgiler içerir. Ayrıca Venedik ile Ceneviz'in, 1201 yılından itibaren, Ermeni krallarıyla anlaşmalar yaptıklarını ortaya çıkaran bu belgeler, Ayas'a yerleşen İtalyan gemiciler ile ilgili de bazı kanıtlar sunmaktadır. Bu doğrultuda 1274'te bir Pisalı ile Cenevizli, Ayas'a yerleşerek kereste ihracatı yapmaya başladı. Ayrıca Cenevizli gemici Arnaldo de Portu'nun, 1279'da hazırlanan iradesinden anlaşıldığı üzere bu tüccarlar gemi inşa etmede birer usta olarak kullanıldı. İradede gemi inşasında kullanılan malzemeler listelenmekte ve bu konuda yerli ustaların yeterince etkinlik gösteremediği, bu nedenle de Cenevizli ustalardan yardım alındığı belirtilmektedir.¹²⁹

Cenevizliler ile Kilikya Ermeni Kralı II. Leon'un, 1328 yılında yaptıkları anlaşma üzerine Ayas ve Gülek Kalesi'nin kapıları tamamen Cenevizlilere açıldı ve çeşitli malların transferi için uygulanan vergi oranları da düşürüldü. Böylece pahalı oryantal mallar güneye doğru ilerlerken, mercan ve ağır metaller gibi Batı'dan ithal edilen ürünler kuzeybatıya yöneliyordu. Cenevizli tüccarlar, Batı'dan Ermenistan'a şarap, zeytinyağı, buğday, arpa, çuha, her türlü kumaş getiriyor ve oradan zencefil, karabiber gibi baharat, çivit, şeker, Brezilya ağacı, pamuk, demir, deri, koyun, öküz, eşek, beygir ve köle alıp, Ermeni ülkesi kıyılarında ve Suriye sahillerindeki Beyrut, Akka gibi şehirlerde satılığa çıkarıyorlardı. Ayrıca Silifke'den aldıkları keresteyi sıklıkla uğradıkları Dimyat'a götürüyorlardı.

3.3. Sosyal ve Kültürel Yapı

3.3.1. Kentlerdeki Yerleşim ve Mimari

Eskiçağlardan beri ilk müstahkem şehirleri inşa eden Cenevizliler ile Pisalılar oldu. İtalyan şehirlerinde genelde bir kale ile çok sayıda kilise bulunuyordu. Haçlı Seferleri ile başlayan süreçte Akdeniz liman şehirlerinde bazı değişiklikler ile dönüşüm yaşandı. Bunlar anayolların belirlenmesiyle inşa edilen yüksek surlar ve yeni limanların oluşturulması gibi faaliyetler idi. Ancak bu yeni düzenlemeler şehirlerde gelişimi sağlarken bir yandan da kutuplaşmaların doğmasına neden oldu. Bu karşılık inşa edilen yapıların boyut ve şekil olarak farklılıkları ile oldukça belli ediliyordu. Zanaatkarlar basit, tek katlı, sıralar halinde

¹²⁸ Mehlika Aktok Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi* (Ankara: Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Serisi, 1990), s. 115.

¹²⁹ David Jacoby, "The Economy of The Armanian Kingdom of Cilicia: Some Neglected and Overlooked Aspects," ed. C. Mutani, *editerranee des Armeniens*: Paris, 2014, XII-XV; ss. 269-271.

yapılan evlerde yaşarken, toplumun daha üst tabakası sayılan zenginler, soylular ve tacirler aile bloklarında veya etrafi surlarla çevrili kuleli ve galerili evlerde ve dışa kapalı şekilde yaşıyorlardı.¹³⁰ Ceneviz şehrinde bulunan evler hakkında Yahudi seyyah Tudelalı Benjamin, "*Her hane sahibinin evinin bir kulesi vardı ve çatışma çıktığı zaman insanlar birbirleriyle kulelerin tepesinden savaşıyorlar*"¹³¹ şeklinde bahsetmektedir. Bunların yanında Ceneviz yüksek binaları ve meyvesi, mezarları, köyleri, imâretleri fazla olan bir şehirdi.¹³²

İtalyan Şehir Devletleri, hâkimiyeti altına aldıkları şehirlerin ticari faaliyetleri dışında sosyal hayatın düzenlenmesinde de etkili oldular. Haçlılar tarafından ele geçirilen çoğu şehirde yerli halktan gitmek isteyen olursa eşyaları ile hayvanları yanlarına alarak gitmelerine izin verildi. Daha sonra İtalyanlar, ticaret kolonileri kurarak buralara yerleştiler ve bu da şehirlerde Latin kökenli ailelerin nüfusunu arttırdı. Şehirlerde İtalyan kolonileri için belirli bir bölge ayrılıyor ve her devlet için farklı yerler tahsis edilerek aralarında bir sınır çiziliyordu. Bu yerler genelde Venedik, Pisa, Amalfi ile Ceneviz mahalleri olarak bilinen ve bunların inşa ettikleri, Ruga ve Vicus'ların bulunduğu evler ve dükkanları içeren bir sokak olmaktaydı.¹³³ Ayrıca şehirlerde halkın çeşitli ihtiyaçlarının karşılandığı fırınlar, hamamlar, değirmenler ve ticaret mallarının güvenli bir şekilde saklanması için funduk adı verilen hanlar ile büyük depolar inşa edilmiştir. Bu hanlar, İtalyan tüccarların yerli halk ile buluşma noktalarını oluşturarak, kültürel etkileşimin yaşanmasını ve faaliyetlerini ortak bir şekilde yürütülmesini sağlıyordu.

Ticaret şehirlerinin vazgeçilmez unsuru olan pazarlar için de gelişmeler söz konusuydu. Pazar ve panayırarda bulunan esnaf belli bir miktar vergi vermek şartıyla serbestçe ticaret yapabili. Ayrıca İtalyan tüccarlar, Haçlı devletlerine ait topraklarda ticaret yaparlarken çoğu vergiden muaf tutuldu. Hatta bazı şehirlerde yardımları karşılığında belirli vergilerden yararlanma hakkı bile elde etmişlerdir.¹³⁴ Daha sonra İtalyan Cumhuriyetleri yerleştikleri şehirlerde kendi mahkemelerini kurma ayrıcalığına sahip oldular. Bu mahkemeler her konuyla ilgilenmeyip, kendilerine has olması nedeniyle, İtalyan milletlerinin aralarındaki hukuki işlemlerin uygulanması ve yargı sistemi açısından önemli kurumlardı. Bunlara ek olarak İtalyanlara, temel yiyecek ürünlerini yetiştirmek

¹³⁰ Daniel Waley-Trevor Dean, a.g.e., ss. 145-146.

¹³¹ Tudela'lı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia, a.g.e., s. 22.

¹³² El-İdrisi, *Kadim Dünya Coğrafyası*, çev., Ramazan Şeşen (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2021), s. 128.

¹³³ Şerafettin Turan, a.g.e., ss. 128-129.

¹³⁴ Şerafettin Turan, a.g.e., s. 129.

adına şehirlerin dışında bulunan kırsal alanlarda bağ ve bahçeler verildi. Ancak tüccarlar şehir merkezlerindeki evlerinde yaşamayı tercih ederek, tarım alanlarını köylülere bıraktılar. İtalya'daki azizlerin adını taşıyan kilise ve sinagogların inşası ise dini ibadetlerin yerine getirilmesini sağlıyordu.¹³⁵

3.3.2. Günlük Yaşam

Tarih boyunca farklı toplumlar arasında kültürel etkileşimi sağlayan unsur ticaret oldu. İtalyan Şehir Cumhuriyetleri, Ortaçağ ticaret evrenine kredi ve bankacılık faaliyetleri, maden işletmeciliği ve taşımacılık gibi konularda yenilikler getirirken, buldukları şehirlerde sosyalleşerek halktan bir çok yeni şey öğrendiler. Bunlar günlük yaşama ait konuşma dili, çeşitli ipeklerden oluşan kıyafetler, temel geçim kaynakları ile kendi ülkelerinde yetişmeyen daha önce hiç görmedikleri meyveler ve gıda maddeleri gibi şeyler idi.

Doğu topraklarında çoğu şehirde kurdukları koloniler aracılığıyla yerleşimler kuran İtalyanlar, zamanla yerli halk ile farklı ilişkiler kurarak onlardan bazı şeyler öğrendiler. Hatta aralarında evlilikler dahi yaptılar. Kendilerine ait özellikler ve alışkanlıkları ilerleyen süreçte Doğu kültürü içinde eriterek, yerli kültüre uyum sağlamaya başladılar. Bunlara örnek verilecek olursa, erkeklerin giyim konusunda kendilerinden önce mevcut olmayan ve Doğu âdetleri içinde yer alan uzun sakallar bırakarak, pamuk veya ketenden yapılan uzun elbiselerle sokakta dolaşmaları gösterilebilir. Kadınlar ise çeşitli taşlardan ve madenlerden yapılan gösterişli takılar takıyor ve makyaj yapıyorlardı. Yeme-içme konusunda da yerli halkın evlerinde kullandıkları baharat ve Doğu yemekleri ile çeşitli meyvelerin karıştırılmasıyla hazırlanan meyve suları gibi gıda maddelerini görüp kendi evlerinde de yapmaya başlamışlardır.¹³⁶

Kültürel etkileşim açısından diğer bir husus olan ve oldukça önemli rol oynayan Arapça dili, günlük yaşamda konuşma ile birçok alanda işlerin sürdürülebilmesi için öğrenilmesi gereken bir dil haline geldi. Çünkü kolonilerin buldukları şehirler büyük ticaret merkezleri idi. Özellikle tüccarların işlerini yapabilmeleri adına yani ticari hayatın gelişimi için iletişim şarttı. Ayrıca konuşulan dili öğrenme gereksinimi tıp ve ilaç sektörünün gelişmesi açısından da oldukça önemliydi.

¹³⁵ Praver, "The Settlement of the Latins in Jerusalem," *Speculum*, Vol.27, No:4, USA, 1952, ss. 490-503.

¹³⁶ Zeynep Güngörmez, "XI.-XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de Ticaret," (Doktora Tezi), s. 126.

3.3.3. Teknolojik ve Bilimsel Gelişmeler

İtalyanların teknolojik alanda en çok etkinlik gösterdikleri alan gemi inşası ve Haçlı Seferleri'nin başlaması ile bu alanda giderek artış gösteren faaliyetleri oldu. Bahsedilen yüzyıllarda hem mal hem de insan taşımacılığı için gemiler her zamankinden daha büyük ve yeterli donanıma sahip olmak zorundaydı. İtalyan gemilerinde genel olarak kullanıldığı gibi Ceneviz gemilerinde de iki ana kategori vardı. İlki hafif ve hızla yol alan savaş kadırgaları, ikicisi ise elçileri göndermekle haberleşme amacıyla kullanılan kadırgalar idi. Ancak daha eski dönemlerde olduğu gibi bu kadırgalarda dalgalı denizlere uygun değildi. Şehirlerin limanlarına rahatlıkla girip çıkan kürekli gemiler, genellikle kıyı boyunca seyredilerdi. Omurgasız kadırgaları kolaylıkla geride bırakmak adına gemilerde bulunan kürekçiler çok önem taşıyordu. Bu kürekçiler özgür yurttaşlar olan 20 ile 80 arasında kişilerden oluşuyordu. Onlar haricinde gemilerde hacılar, satılmak üzere taşınan köleler, askerler, savaş malzemeleri ile ortaçağın kalkınmasını sağlayan ticari emtialar bulunuyordu. Ayrıca kadırgalarla seyahat eden bu yolcular kendi yüklerini yastık ve yorgan yaparak, yıldızların altında uyurlardı.

Ceneviz belgelerinde Latince gemi sözcüğüne karşılık gelen ve Ceneviz filolarının en büyük gemileri olarak bilinen "Navis", tıknaz yelkenlilerden oluşan bir kadırğa türüydü. Bunların yelken sayısı yaklaşık 40 civarındaydı. Diğer bir tür olarak büyük "Nave"ların, uzunluğu 24 metre genişliği ise 7,5 metreye kadar ulaşıyordu. Daha küçük teknelere "Barca" denilmekteydi. "Neeavnane" ise hızı ile dikkat çekiyordu. Yelken ve küreklerle donatılan genellikle sahile yakın kıyılarda gerçekleşen savaşlarda kullanılan "Sagitto" diğer bir gemi türüydü. Cenevizliler tarafından yük gemisi olarak kullanılan kadırğa türü ise "Tartana" idi.¹³⁷ Gemiler genelde özel müteşebbislerin oluşturduğu ortakların malıydı. Bu ortakların amacı doğrudan doğruya ticaret yapmaktı. Ancak kadırgalar savaş zamanında komün tarafından kullanılan savaş kadırgalarına da dönüştürülmekteydi.

Gemiler sivri burunlu veya mahmuzlu, şekil olarak ise yuvarlak idi. Başlangıçta tek bir yelken direkleri bulunurken, XIII. yüzyılın başına gelindiğinde bunların Latin yelkenli iki ya da üç direk (güverte) taşıdıkları bilinir. Aynı yüzyıl itibariyle, mallar güvertenin altında tutulmaya ve her geminin sonuna kamaralar inşa edilmeye başlandı. Ancak alt güverteler hala oldukça dardı ve amaç yolcuların koşullarını iyileştirmekten çok ticari

¹³⁷ Hüseyin Kavak, I.Haçlı Seferi Esnasında Doğu Akdeniz'in Durumu, (Yüksek Lisans Tezi), s. 88.

malların yüklenmesi için alanı genişletmekti.¹³⁸ 1216-1228 yıllarında Akka piskoposu olan Jacques de Vitry, görevi devralmak üzere Ceneviz'den Akka'ya yaptığı yolculuğunda kaleme aldığı bir mektupta şöyle demektedir; "*Cenevizliler, kışın açık denizi geçmede kullandıkları büyük ve çok dayanıklı gemilere sahiptirler. Kış mevsiminde güvertede duran erzak kolayca bozulmamaktadır. Su da yaz aylarında olduğu gibi kokmaktadır.*"¹³⁹ Ancak suyun ne kadar süre bozulmadan kalabileceği tartışmaya açıktır. Çünkü yapılan yolculuk ve seferlerde suyun bozulma durumu fazlaca sıkıntısı çekilen bir konuydu.

Denizcilik faaliyetleri açısından gemi inşası ve mühendislik alanında uzmanlaşan İtalyanların, Müslüman gemicilerinden öğrendikleri deniz pusulası da oldukça önemli gelişmeleri beraberinde getirdi. Bu pusula basit fakat oldukça yararlı olmakla birlikte suyun üzerinde yüzdürülen, bir tahta parçasına bağlanmış mıknatıslı bir iğneden oluşuyordu. İtalyan denizciler tarafından kullanılan gökyüzündeki değişimleri ölçme ve incelemeye yarayan usturlap ise Müslümanlar sayesinde öğrenilen başka bir icattı. Gemiciler bu aracı enlem ve boylamları hesaplamak için kullandılar.¹⁴⁰

¹³⁸ David Abulafia, a.g.e., ss. 357-358.

¹³⁹ J. H. Pryor, a.g.e., ss. 93-94.

¹⁴⁰ Işın Demirkent, "Haçlı Seferleri Döneminde Yakınoğu Kültürünün Batı'ya Taşınması ve Bunun Avrupa Toplumuna Etkileri Üzerine," *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2002, sayı: 12; s. 217. (210-218)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VENEDİK'İN HAÇLI SEFERLERİ'NDE OYNADIĞI ROL

4.1. Askeri ve Siyasi Faaliyetler

4.1.1. Venedik'in Bizans İmparatorluğu Hamiliğinde Yükselişi

Roma toprakları üzerine yapılan Hun istilasından kaçan topluluk olan Venet'lerin kurduğu Venedik Cumhuriyeti, henüz VI. yüzyılda Bizans İmparatorluğu'na bağlanan bir şehir idi. Adriyatik Denizi'nin kıyısında yer alan Venedik, tarih boyunca sahip olduğu konum, güvenilir limanlar, muazzam bir deniz gücü ve en önemlisi Bizans İmparatorluğu'nun tanıdığı ayrıcalıklar ile geliştirdiği ticari faaliyetler sayesinde diğer İtalyan devletleri Pisa, Ceneviz ve Amalfi'den ayrılarak onların önüne geçmeyi başarıyordu. Ancak Venedik'in diğer devletlerle kıyaslandığında elde ettiği bu üstünlük temelinde VI. ve VII. yüzyıllarda meydana gelen Ostrogot ve Lombard istilaları sonucu gelişen siyasi yapılanmasına bağlıydı. Çünkü onlar bu istilalar karşısında Bizans İmparatorluğu'nun yanında savaşarak güçlü bir hami elde ettiler. Venedik, 697 yılında bir Doge* seçerek bağımsızlığını ilan etti.¹⁴¹ VIII. yüzyıla gelindiğinde ise özel bir piskoposluk bölgesi oluşturabilecek derecede nüfusu büyüyordu.¹⁴² Venedik, 751 yılında Bizans İmparatorluğu'na bağlı Ravenna Exarchlığı'na son veren Lombard'ların hakimiyetine girmeyi kabul etmeyip, en başından beri himayesinde bulunduğu Bizans'ın yanında yer alarak imparatorluk tarafından Adriyatik bölgesinde bir eyalet şeklinde yönetilmeye başlandı.

Venedik Cumhuriyeti, Bizans İmparatorluğu hamiliğinde Adriyatik ile İyon Denizi'nde faaliyetlerini sürdürüp, Ostrogot, Lombard ardından da Müslümanlarla mücadele etti. Bu mücadelelere devam ederken aynı zamanda ticari hayatta da başarılı gelişmeler kaydediyordu. Bizans ile aralarında yapılan ilk anlaşma onlara Bizans topraklarında ciddi ticari ayrıcalıklar tanıırken, gemilerinden alınacak gümrük vergisinin miktarını da belirliyordu. Bu anlaşmanın bir sonucu olarak Bizans başkentinde denizci ve tüccar Venediklilerin sayısı giderek artış gösterdi ve Bizans ile Venedik ilerleyen süreçte tam anlamıyla birlikte yaşayıp iç içe geçtiler. Hatta bu iki devlet arasında II. Basileios'un

* Bizans tarafından atanan memurlara verilen isimdir.

¹⁴¹ Şerafettin Turan, a.g.e., s. 23.

¹⁴² Henri Pirenne, *Ortaçağ Kentleri Kökenleri ve Ticaretin Canlanması*, çev., Şadan Karadeniz (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), s. 68.

bizzat kendi yeğenini, Venedik Elçisi Giovanni ile evlendirmesiyle akrabalık ilişkileri de kuruldu.

Venedik ardından Doğu Akdeniz topraklarında güçlü devletler kurmak amacıyla sahneye çıkan Franklar ile ilişkiler kurdu. Franklar hedeflerine ulaşmak için kara ordularının yetersiz kalacağı ve gerekse bunların taşınmasında deniz gücüne ihtiyaç duyulacağı farkındaydı. Bunun üzerine Frank Kralı Pepin, Venediklilere boyun eğdirip onların donanma gücünden faydalanmak düşüncesiyle harekete geçti. Ancak bu durumu hemen kabul etmeyeceklerini belli eden Venedikliler, "Bizler Roma İmparatorluğu'nun hizmetçileriyiz ve Roma hükümdarına hizmet ederiz, sana değil" şeklinde bir tavır sergilediler.¹⁴³ Buradan Venedik'in çıkarları gereği bildiği sularda yüzmeyi daha mantıklı bulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca ticaret alanında faaliyetlerini sürdürebilmek için Bizans'ın hamiliğine ihtiyaç duyuyordu. Ancak bu tam anlamıyla bir çıkar ilişkisi idi. Çünkü Bizans İmparatorluğu ticaret ağları içinde denizcilik, ulaşım ve dağıtım işlerini büyük oranda Venedikliler aracılığıyla yürütüyordu. Askeri ve siyasi alanda da aynı durum söz konusuydu. Nitekim 1081 yılında Bizans İmparatorluğu, Norman'ların saldırılarına direnmek için Venediklilere yardımları karşılığında teklifte bulundu. Onlar da özellikle deniz aşırı faaliyetleri bakımından Normanlar gibi genç ve savaşçı bir devletin nüfuzu altında bulunmak istemedi ve bu teklifi kabul etti.¹⁴⁴ Bu yardım karşılığında Bizans İmparatorluğu hâkimiyeti altında bulunan her yerde, kısaca imparatorluk genelinde, ticari, nakliye ve hukuki vergilerinden muaf tutulan Venedikliler, İstanbul'da da bir mahalle elde ettiler.¹⁴⁵ Neticede Venedik'in ticaret hacmi Amalfili tüccarlar dahil olmak üzere rekabet halinde bulunduğu diğer İtalyan şehir devletlerinin üzerine çıkıyordu. Bizans ise verdiği bu imtiyazlarla devletin ölüm fermanı ilan etmiş sayıldı. Çünkü Venediklilerden imparatorluk limanlarında gümrük alınmaması, onların istedikleri gibi at koşturmasını sağlarken, Bizans

¹⁴³ Hüseyin Kavak, *I.Haçlı Seferi Esnasında Doğu Akdeniz'in Durumu*, (Yüksek Lisans Tezi), s. 69.

¹⁴⁴ W. Heyd, a.g.e., s. 127; Claude Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, s. 59; Işın Demirkent, a.g.m., ss. 138-140.

¹⁴⁵ Venedik vatandaşları artık Bizans topraklarında her türlü malın ihracat ve ithalatını serbest bir şekilde yapabileceklerdi. Dahası gümrük ve diğer vergilerden muaf tutulacaklardı. Anlaşmada Venediklilere açık olan liman, şehir ve adalar da belirtilmiştir. Bu güzergâh Kuzey Suriye'deki Lazkiye limanından başlayarak Antakya, Adana, Tarsus ve Antalya gibi Akdeniz sahillerini ve Efes, Foça'yı içine aldıktan sonra Yunanistan ve Edirne'den geçerek Konstantinopolis'te sona eriyordu. Ayrıca Venediklilere Bizans başkentinde Haliç boyunca uzanan bir mahalle ile gemilerin rahatlıkla yanaşabilecekleri bir iskele ve tüccarların mallarını saklayabilecekleri dükkanlar verilmişti. Konstantinopolis'teki Venedik vatandaşları imparatorluk mahkemelerinin yargı yetkisi dışında kalarak, kendi ülkelerinin yasalarına göre kendi aralarında çıkan anlaşmazlıkları özel mahkemeler aracılığıyla çözebileceklerdi. Ayrıca imparatorluğun atadığı memurlar olan Venedik Doge'larına, "Protosebastos" unvanı ile yıllık ücret bağlanacaktı. San Marco adını taşıyan kiliseye de her yıl 20 libre altın bağış yapılacaktı, bkz. Şerafettin Turan, a.g.e., ss. 25-26; Georges Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev., Fikret Işıltan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995), s. 331.

ekonomisi geri dönüşü olmayan bir şekilde zarara uğruyordu. Bu durumda Venedik hem diğer İtalyan devletlerinden hem de Bizans İmparatorluğu'ndan üstünlüğünü açıkça ortaya koyacaktı.

Venedik Cumhuriyeti geliştirdiği politika gereği Bizans İmparatorluğu ve Müslümanlarla arasını her zaman iyi tutmak zorundaydı. Çünkü İslâm ve Bizans topraklarında ticari faaliyetleri sorunsuz bir şekilde sürdürmeleri aralarında kurulan sıkı ilişkilere bağlıydı. Venediklilerin ticaretlerinin gelişmesini etkileyen iki temel husus vardı. Bunlardan ilki Doğu ile Bizans arasında arabuluculuk görevini üstlenerek bir ticaret köprüsü rolünü oynamaktır. Venedikliler üstlendikleri bu aracılık rolünü, posta alanında yani İtalya, Roma-Germen ve Bizans İmparatorlukları arasında mektup getirip götürme işleriyle başlatıp, ardından hızlıca ticaret sahasına kaydırıldılar.¹⁴⁶ Ayrıca Venedik Cumhuriyeti iktidar için kavga eden grupların, İtalya yanlısı ya da Bizans yanlısı olmak üzere ayrılmasında etkili oldu. Çünkü bu gruplar Venedik'i, Doğu ve Batı ürünlerine açık, tarafsız ve serbestçe pazar alanı oluşturulabilecek bir ticaret merkezi olarak görüyorlardı. Venedik ticaretini etkileyen ikinci temel noktaya gelecek olursak, Mısır ülkesinin Fatımiler tarafından fethedilmesi ve ardından pahalı Doğu mallarının o bölgeye yönlendirilmesi idi. Nitekim Fatımiler, Venediklilerin Mısır'daki ticari faaliyetlerini arttırmada çok önemli roller oynadılar.¹⁴⁷

Haçlı Seferleri öncesinde de Venedik, Ceneviz, Pisa ve Amalfi gibi İtalyan şehir devletleri, Müslümanlar ile ticari ilişkiler kurdular. Venedik, Bizans'ın hamiliğinde bir eyalet olarak ticaretini geliştirdi ve daha sonrasında askeri faaliyetlere katılarak donanmasıyla sularda boy gösterdi. İlk işi mal taşımak olduğu kadar himaye bedellerini de toplamak oldu. X. yüzyılın ortalarında Orta Adriyatik'ten, Kuzey Adriyatik'e doğru uzanan bölgelerin uluslararası ticaretteki tek hâkimi sayılıyordu.¹⁴⁸ Venedik Cumhuriyeti için X. ve XI. yüzyıllarda Müslümanlarla yapılan ticaretten ayrı olarak ekonomik büyüme ile ticaretin genişlemesi, Konstantinopolis'e erzak taşınarak ve ipek ithal edilerek sağlandı ve sonrasında bu ticaret Doğu Akdeniz'e taşındı.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Şerafettin Turan, a.g.e., ss. 23-24; W. Heyd, a.g.e., s. 119.

¹⁴⁷ David Jacoby, *Medieval Trade in the Eastern Mediterranean and Beyond* (London: Routledge, 2017), ss. 388-391.

¹⁴⁸ Philip D. Curtin, *Dünya Tarihinde Kültürler Arası Ticaret*, çev., Şaban Bıyıklı (İstanbul: Küre Yayınları, 2008), s. 146; Mustafa Odabaş, Solomon Dov Goitein'e Göre Ortaçağ Müslüman Akdeniz'inde Deniz Ticareti (XI.-XIII. Yüzyıl), (Yüksek Lisans Tezi), s. 44.

¹⁴⁹ David Jacoby, *Medieval Trade in the Eastern Mediterranean and Beyond*, ss. 372-374.

4.1.2. Venediklilerin Akka, Hayfa ve Sayda'nın Ele Geçirilmesinde Oynadıkları Rol

Haçlı yani Frankların, Doğu Akdeniz üzerine yaptıkları seferler sonucu kazandıkları gelirler, İtalyan denizci devletlerin dikkatinden kaçmadı ve dolayısıyla bu gelirlerden paylarına düşeni almak için Haçlılara katılmaya başladılar. Ancak Venedik bu hususta başlangıçta çekimser davrandı ve diğerlerinden biraz daha geç olmak koşuluyla Haçlılar arasındaki yerini aldı. Çünkü onlar için Fatımi Devleti ile olan ticari ilişkileri daha kıymetliydi. Ayrıca Bizans İmparatorluğu, Haçlılar tarafından kurulan devletlerden rahatsızlık duyuyordu. Bu nedenle Venedik, en baştan itibaren sağlam bağlar kurduğu hem siyasi hem de ticari ilişkilerinin bulunduğu bu devletin hoşuna gitmeyecek bir davranış sergilemekten çekiniyordu.¹⁵⁰ Nihayetinde Haçlıların Antakya, Trablus ve Kudüs'teki faaliyetlerinden sonra daha büyük kazançlar elde edeceklerini ön görerek, rekabet halinde oldukları Cenevizlilere de meydanı bırakmak istemeyip, 1099 yılında Haçlı Seferi'ne katılma kararı aldılar. Ardından İtalya'dan hareketle Venedik'in bu ilk haçlı seferi için hazırladığı 40 gemi, 28 filika ve 4 büyük mavnadan oluşan yaklaşık 200 gemilik donanması, Doge Domenico Michiel komutasında Filistin limanlarına ulaştı.¹⁵¹ Donanmaya öncülük etmenin yanı sıra Domenico Michiel'in bu yolculuktaki amacı Haçlı devletlerinden ticari imtiyazlar koparma hırsı ile rakip olarak gördüğü Bizans'ın adalarını fethetme isteği idi.¹⁵² 1100'de Yafa'ya gelen Venedikli denizciler, Kudüs Kralı Godefroi de Bauillon ile anlaşma sağlayarak, Haçlılara destek olacaklarını gösterdiler. Haçlı prenslerinin düşüncesi önemli bir liman şehri olan Akka'nın Venedikliler yardımıyla ele geçirilmesiydi. Ancak bu plan Godefroi ölünce suya düştü ve seferden vazgeçilip, Hayfa üzerine gidilmesine karar verildi. Buradan ise elleri boş dönmeyen Haçlılar, 1100 yılında Hayfa şehrini zapt ederek Yahudi ve Müslüman halkın katledilmesine sebep oldular. Venedikliler de yardımlarının karşılığı olarak Hayfa şehrinin üçte birini elde ettiler.¹⁵³

Venedikliler, Bizans'tan tam olarak istedikleri imtiyazları alamadılar ve eve dönüş yolunda onlara ait Korfu Adası'na saldırarak kızgınlıklarını giderdiler. Bu kızgınlığın temelinde İmparator İoannes Komnenos'un tahta çıktığından sonra Venediklilere tanınan

¹⁵⁰ Donald M. Nicol, a.g.e., s.71; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II Kudüs Krallığı ve Frank Doğu 1100-1187*, çev., Fikret İşıltan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019), ss. 73-74.

¹⁵¹ Willermus Tyrensis, a.g.e., s. 215.

¹⁵² Fulcherius Carnotensis, *Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium Kudüs Seferi (Kutsal Toprakları Kurtarmak)*, çev., İlcan Bihter Barlas (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009), s. 215.

¹⁵³ Ebru Altan, *Venedik'in Haçlı Seferi 1122-1124, Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, 2013), s. 299; W. Heyd, a.g.e., ss. 148-149; Şerafettin Turan, a.g.e., s. 132.

ticari imtiyazları tamamıyla sınırlandırması ve böylece Bizans'ın hala güçlü olduğunu göstermeye çalışması yatmaktaydı. Dolayısıyla Venedikliler öfkelerini Korfu'ya saldırmak çıkardılar.¹⁵⁴ Ardından Venedikli Doge, filoları ikiye bölerek bir kısmını açık denize, kendi komutasındaki gemicilerinden oluşan kısmı ise Yafa'ya gönderdi. Bu strateji sayesinde Müslümanlar onları Kudüs'e hacı taşıyan bir filo sanacak ve 18 gemiden oluşan bu donanmayı kolayca ele geçirebileceklerini düşünüp saldırmaya başlayacaklardı.¹⁵⁵ Ancak durum Venediklilerin güçlü kadırgaları karşısında hiç de beklenildiği gibi gitmedi ve Müslümanlar kendilerini köşeye sıkışmış vaziyette buldular. Bu savaş esnasında gemilerden atılan cesetlerden, gemilerdeki denizcilerin ayakları ve deniz 4 mil açığa kadar kana bulanmıştı. Nihayetinde Venedikliler, içinde değişik türlerden ticari ürünler, savaş malzemeleri ile altın ve gümüş paralar bulunan birkaç gemiyi yağmalayarak, Akka'ya döndüler.¹⁵⁶ Venedikliler, Müslümanlara karşı zafer elde ettikleri bu ilk deniz savaşından sonra Akka'da yapılan anlaşmaya göre, Kudüs Krallığı topraklarında bir sokak içinde kilise, fırın, hamam ve bazı özel mülklere sahip oldular. Vergilerden de muaf tutularak yalnızca hacılar taşınırken vergi payı ödediler ve ticarete kendi ölçülerini kullandılar. Hatta kendilerine ait bir mahkeme bile kurdular. Bunların yanı sıra anlaşma, Sur şehri ele geçirilirse, buradan sağlanacak gelirlerden her sene 300 altının, Venediklilere ayrılmasını da taahhüt ediyordu.¹⁵⁷ Nihayetinde tam anlamıyla kapitülasyon terimini yansıtan imtiyazları, Doğu Akdeniz'in önemli liman şehirlerinde henüz o dönemlerde Venediklilerin aldığı görülmektedir.

Ayrıca bu dönemde Dalmaçya kıyılarına hâkim olmak isteyen Macarlar da sorun teşkil ediyordu. Çünkü bu durum Venediklilerin, Adriyatik ile olan bağlantısını doğrudan tehdit etmekteydi. Çıkarları doğrultusunda Akdeniz'deki gelişmelerden de geri kalmak istemeyen Venedikliler, 1110 yılında, Doge Ordelafo Faliero'nun başında bulunduğu bir donanmayla Kudüs Kralı Boudouin'e, Sayda'nın ele geçirilmesinde yardım ederek Akka'da ticari imtiyazlar elde ettiler.

4.1.3. Venediklilerin Sur'un Ele Geçirilmesindeki Faaliyetleri

Sur şehri hem Dımaşk'a açılan yol hem de Askalan'ın kuzeyinde Müslümanların elinde kalan son liman olması nedeniyle Akdeniz'de oldukça önemli bir konum teşkil etmekteydi. Nitekim üzerine bulunan kaynakların zenginliği ve pazarların işlekliği ticari

¹⁵⁴ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, s. 137; Ebru Altan, a.g.m., ss. 300-302.

¹⁵⁵ Fulcherius Carnotensis, a.g.e., s. 221; Willermus Tyrensis, a.g.e., s. 215.

¹⁵⁶ Fulcherius Carnotensis, a.g.e., ss. 221-222; Willermus Tyrensis, a.g.e., ss. 216-217.

¹⁵⁷ Şerafettin Turan, a.g.e., ss. 132-134.

faaliyetleri arttırıyordu. 1119 yılındaki Kanlı Meydan Savaşı'ndan sonra Venedik doçu Dominique Michieli, Haçlı kontları ile Akka'da buluşarak yapılacak olan seferin rotasını çizdi. Ancak bu seferin tam olarak nereye yapılacağı konusu kura çekilerek kararlaştırıldı. Buna göre kurada neresi çıkarsa sefer o şehre yapılacaktı. Neticede kurada Sur şehri çıktı ve daha fazla vakit kaybetmek istemeyen kumandanlar hazırlıkları tamamlayarak yola koyuldular.¹⁵⁸ Ancak asker kiralamak maliyetli bir iş olduğu için öncelikle bu sorunun ortadan kaldırılması gerekiyordu. Böylelikle Venediklilerin kapısını çalarak, 100.000 altın değerinde borç para aldılar.¹⁵⁹

15 Şubat 1124'te Sur limanına ulaşan Venedik donanması patrik tarafından karşılandı ve Kudüs askerleri de onlara katıldı.¹⁶⁰ Deniz yoluyla şehre ulaşmanın zor olduğunu anlayan doge Dominique Michieli kumandasındaki Venedikli denizciler liman önünde girişi kapatmak için bir gemi bırakıp, diğer bütün kadirgaları karaya çıkararak kuşatmaya başladılar. Haçlılar ise şehre giden su yollarını keserek şehri sıkıştırmanın peşindeydi. Ayrıca Antakya'dan getirilen Avedik adlı maharetli bir mühendis yardımıyla kurulan savaş aletleri, mancınıklar ve kuleler sayesinde şehrin zaptı daha da kolaylaşıyordu. Diğer taraftan içinde beş Venediklinin bulunduğu askerlerden oluşan bir grup evleri ve kıymetli eşyaları yağmaladı.¹⁶¹ Şehir halkı ise onlara surun en yüksek noktasından ateşli oklar ve kayalar fırlatarak karşılık veriyordu. Ayrıca Dımaşk emiri Tuğtekin tarafından beklenen yardım bir türlü gelmedi ve şehre yardım etmeye niyetlenen bir diğer kişi Artukoğlu Belek de Menbiç civarında hayatını kaybetti. Bu halde Sur halkına dışarıdan herhangi bir destek sağlanamadı.¹⁶²

Kuşatma 7 ay boyunca sürdü ve şehir halkı açlık ve susuzlukla baş edemez durumdaydı. Nihayetinde Sur halkı kadınların ve çocukların kıtlık yüzünden eriyip gitmesini izlemektense, başka bir şehirde rahat edebileceklerini düşünerek teslim olmaya, zaten başka çarenin de kalmadığına karar verdi. Ardından Tuğtekin elçi olarak patriğe gönderilerek, Haçlı ordusunun kumandanları ile Venedik doçuna teslim olma şartlarının iletilmesi istendi. Haçlılar, isteyenlerin şehirde kalabileceğini istemeyenlerin de gitmekte özgür olduğunu belirterek yanıt verdiler.¹⁶³ Sonuç olarak 1124 yılının Temmuz ayında Sur

¹⁵⁸ Willermus Tyrensis, a.g.e., s. 220.

¹⁵⁹ Fulcherius Carnotensis, a.g.e., s. 232; W. Heyd, a.g.e., s. 157.

¹⁶⁰ Gregory Abu'l-Farac Tarihi, II, s. 360.

¹⁶¹ Fulcherius Carnotensis, a.g.e., s. 242.

¹⁶² Ebru Altan, a.g.m., ss. 305-306.

¹⁶³ *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II Kudüs'ün Zaptından Urfa'nın Fethine (1099-1143)*, çev., Ergin Ayan (Ankara: Gece Kitaplığı, 2018), s. 248.

şehrinin kapıları Frank ordularına ve Venediklilere açıldı.¹⁶⁴ Şehre girdikten sonra Haçlılar, gördükleri manzara karşısında şaşkınlık ve hayranlık duydular. Bunun nedeni surlarının kalınlığı, evlerin sağlamlığı ve burçların yüksekliği ile görmeye alışkın olmadıkları korunaklı bir şehir profiline olmasıydı.

Sur şehri iki bölümü krala ve üçüncüsü de Venediklilere verilmek üzere pay edildi.¹⁶⁵ Bu olaydan sonra Artukoğlu Belek Gazi'nin elinde esir bulunan ve o sıralarda serbest kalan Baudouin, şehrin bu şekilde paylaşılmasını onaylarken, yalnızca gümrükler konusunda taviz verilmemesini istiyordu. Ancak buna rağmen Venediklilere verilen tüm ayrıcalıkları kabul etmek zorunda kaldı. Venedikliler ise hiç vakit kaybetmeden şehrin kendilerine verilen üçte birlik kısmını ele geçirerek, Akdeniz sahilleri boyunca işletilecek olan limanlarda Ceneviz ve Pisalılara verilmeyen hakları da elde ettiler. Bu şehrin alınmasının ardından II. ve III. Haçlı Seferleri'nde yalnızca sermaye desteği sağlayan Venedik, bu yardımların karşılığında yine ciddi imtiyazlara kavuştu. Diğer İtalyan denizci devletleri yani Cenevizliler ile Pisalılar ise Sur limanlarında gözle görülür şekilde ticaret yapmaya Venediklilerden çok daha sonra başlayacaklardı.¹⁶⁶ Dolayısıyla bu ayrıcalıklar Venedik Cumhuriyeti'ni XIII. yüzyıla gelindiğinde neredeyse ticaretin tek hâkimi yapıyordu. Ayrıca ilerleyen süreçte Sur'da Venediklilerin payına düşen 21 köy direkt olarak onlar tarafından değil Pantaleone, Jourdain ve Conterani adlı soylu aileler tarafından yönetilecekti. Bu ayrıcalıklar ile birlikte Venedikliler için Sur'daki kolonileri Akka'da bulunanlardan daha önemli hale geldi.

Venedikliler, Sur kentini 1124 yılının Temmuz ayında denizden ve karadan giriştikleri şiddetli bir kuşatmanın ardından ele geçirdiler ve Tuğtekin'in çabalarına rağmen şehir teslim olmaktan başka çare bulamadı.¹⁶⁷ Venedikliler bu dönemde Bizans imparatoruna kızgındılar ve imparatoru öfkeli hareketlerde bulundular. Eve dönüş yolculuğunda Rodos, Sisam, Sakız ve Methos gibi Bizans adalarına saldırdılar. Surları

¹⁶⁴ I. ve II. Haçlı Seferleri Vekayînâmesi, çev., Vedii İlmen (İstanbul: Yaba Yayınları, 2005), ss. 36-37; Süryani Patrik Mihail'in Vekayînâmesi İkinci Kısım (1042-1195), çev., Hrand D. Andreasyan (İstanbul: Yayınlanmamış Tercüme, 1944), s. 73; Urfalı Mateos Vekayînâmesi (952- 1136) ve Papaz Grigor' un Zeyli (1136- 1162), çev., Hrant D. Andreasyon (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019), s. 280.

¹⁶⁵ Willermus Tyrensis, a.g.e., ss. 249-250.

¹⁶⁶ Aydın Usta, "Haçlı Seferleri Döneminde Sur Şehri," *Bellekten*, 2019, sayı: 297; s. 461; David Abulafia, a.g.e., ss. 332-334.

¹⁶⁷ *Azimi Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H.430-538= 1038/39- 1143/44)*, çev., Ali Sevim (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006), s. 58; Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, çev., Işın Demirkent (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020), ss. 201-202.

yıkarak birçok esir ve değerli eşyaları yanlarına aldılar.¹⁶⁸ Nihayetinde emellerine ulaşan Venedikliler oldu. 1126 yılında Bizans İmparatoru, Venediklilere pazarları açarak, yeniden anlaşma yapmak zorunda kalıyordu. Elde ettiği olağanüstü imtiyazlar ile daha da güçlenen Venedik devleti ayrıca Müslümanlara karşı korsancılık faaliyetleri yürütmediği için Memlükler tarafından da özel ayrıcalıklar kazanıyordu. Hatta bu imtiyazların Osmanlılar tarafından dahi devam ettirildiği bilinmektedir.¹⁶⁹

4.1.4. Venediklilerin Kıbrıs'taki Faaliyetleri

Doğu Akdeniz'in oldukça önemli bir adası olan Kıbrıs, bereketli toprakları üzerinde yetişen ürünler ile aynı zamanda geniş bir ticaret sahasını oluşturmaktaydı. Bunlar üzüm, zeytin, narenciye, şeker kamışı, güzel kokular ve sakız gibi ürünler olup, ormanlarında gemi ve savaş aletleri yapımı ile inşaat sektöründe kullanılan kereste de bol miktarda bulunurdu. Ayrıca adadan çıkarılan tuz küçümsenmeyecek derecede bir gelir kaynağı sağlıyordu. Bu denli zengin bir adayı, III. Haçlı Seferi'ne bizzat iştirak eden, İngiltere Kralı Aslan Yürekli Richard, 1191 yılında ele geçirerek Templier Tarikatı'na sattı. Daha sonrasında Guy de Lusignan'a tarikat şövalyeleri tarafından devredilen Kıbrıs, Lusignan Krallığı'nın hâkimiyetine girdi ve bu da bağımsız bir devletin doğmasına yol açtı. İtalyan Denizci Devletleri ise hiç vakit kaybetmeden bu krallıkta serbestçe ticaretle uğraşabilmek için koloniler kurmak istediler. Çünkü Kıbrıs'a yabancı tüccarlardan oluşan muazzam topluluklar gelmekte ve buraya yerleşmekteydiler.¹⁷⁰

Venedik Cumhuriyeti hemen harekete geçti ve zaten 1148 yılında Bizans İmparatoru I. Manuel ile yaptığı anlaşma neticesinde Girit Adası'nda olduğu gibi Kıbrıs'ta da bazı ayrıcalıklar kazanmayı başardı. Ancak onların bu imtiyazları Kıbrıs'ın yeni hâkimi olan Lusignan Krallığı'na da kabul ettirmesi gerekiyordu. Ayrıca bölgede koloniler elde ederek ticaret yapma ve tüccar vatandaşlara tanınacak haklar konusunda önceliği Cenevizliler ile diğer İtalyan tüccar devletlerine kaptırmak da istemiyorlardı. Çünkü Venedik vatandaşı olanlar adada gümrük vergisi ödemeyecek ve serbestçe ticaret yapabileceklerdi. Bu yüzden konsül hızlı bir şekilde toplanıp, Lefkoşa'ya bir elçi gönderilmesi hakkında karar kıldı. Nihayetinde şehre ulaşan Venedikli elçi aracılığıyla Lusignan'lardan, Kıbrıs Adası üzerinde kendilerine birtakım ayrıcalıklar tanıyan yazılı sözleşmeler almayı başardılar. Bu adada onlara ticari imtiyazların yanında pek çok mülk,

¹⁶⁸ Fulcherius Carnotensis, a.g.e., s. 252; Niketas Khoniates, *Historia*, ss. 119-120.

¹⁶⁹ Mustafa Odabaş, Solomon Dov Goitein'e Göre Ortaçağ Müslüman Akdeniz'inde Deniz Ticareti (XI.-XIII. Yüzyıl), (Yüksek Lisans Tezi), s. 45.

¹⁷⁰ David Abulafia, *Büyük Deniz*, s. 405.

ev, 46 dükkan, bahçe, değirmen ve kilise verildi.¹⁷¹ XIII. yüzyılda Kıbrıs Adası üzerinde yaşayan Venediklilerin büyük çoğunluğu ise Limasol şehrinde bulunuyor idi. İlerleyen süreçte adada yayıldıkça yayılan bu tüccar devletin ticaret ağının genişlemesinde iyi organize edilen faaliyetlerin payı büyük olmuştur.

4.1.5. Venediklilerin Korfu Adası Kuşatmasındaki Roller

7 Nisan 1203 tarihinde limana ulaşan Haçlı orduları vakit kaybetmeden karargahlarını kurdular. Bu kuşatmada Frankların yanında Venedikliler de bulunuyordu. Onlar da kenti denizden ve karadan kuşatarak surların yıkılması için uğraşıyorlardı. Daha sonra tam da surlar yıkılmışken orduyu kötü etkileyecek bir olay yaşandı. Bu olay yüksek rütbeli komutanlardan biri olan Simon de Montfort ve kardeşi Gui de Monfort'un orduyu yalnız bırakıp, düşmanları olan Macaristan Kralı ile anlaşma sağlayarak taraf değiştirmesi idi. Onların hemen ardından başka yüksek rütbeli bir komutan olan Engueman de Boves ile kardeşi Hugues yanlarında bulunan kendi vatandaşlarıyla, Macaristan kralının yanına gitmek üzere ordudan ayrıldılar. Dolayısıyla yaşanan bu olaylar ordudaki askerinin moralini oldukça bozdu ve faaliyetlerine büyük darbe indirdi.

Nave adlı kadirgalar ile nakliye gemileri yola koyuldu. Bu gemilerde bulunan denizcilere, Korfu Adası'nda demirleyecek olan diğer gelenleri beklemeleri söylendi ve onlar da bu şekilde yaptılar. Ancak beklenen bu kadirgalar Zadar limanından ayrılmadan önce Bizans İmparatoru Aleksios bölgeye ulaşıyor ve büyük bir sevinç ve onurla karşılanıyordu. Buraya onu gönderen ise Almanya Kralı Philipp idi ve duka ona ihtiyacını karşılayacak sayıda kadirga ile gemi tahsis ediyordu. Nihayetinde hazırlıklar tamamlanıyor ve Zadar limanından hareket ediliyordu. Durazzo'da demirlemeye karar veren orduyu fark eden karadakiler kenti gönüllü olarak teslim edip, İmparatora da bağlılık yemini ediyorlardı. Ardından Korfu'ya ulaşarak onları bekleyen ordu ile birleştiler ve karargahta yerlerini aldılar. Aleksios çadırını ordunun ortasına kurduruyor hemen ardından yanına Marki del Monferrato'nun çadırı da kuruluyordu. Korfu Adası kaynaklar açısından zengin ve bitki örtüsü gür bir adaydı ancak onlar burayı yalnızca kuşatmayla yetinerek, üç hafta kaldıktan sonra yerli halktan kişiler aracılığıyla, Kont Gauthier de Briennes'e haber vererek adayı terk etmek zorunda kaldılar.¹⁷²

¹⁷¹ David Jacoby, *Medieval Trade in the Eastern Mediterranean and Beyond* (London: Routledge, 2017), ss. 60-62; Şerafettin Turan, a.g.e., s. 135.

¹⁷² Geoffroi de Villehardouin Henri de Valenciennes, *IV. Haçlı Seferi Kronikleri*, çev., Ali Berktaş (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008), ss. 73-75.

4.1.6. IV. Haçlı Seferi ve Sonrasında Venediklilerin Bizans Topraklarında Bir Latin İmparatorluğu Kurma Girişimleri

Doğu Akdeniz'de ticari amaçlı kurulan koloniler küçük çapta özerk birer devlet haline geldiğinde aynısı Venediklilerin Latin İmparatorluğu için de geçerli olmuştu.¹⁷³ 1201 yılında gerçekleşen IV. Haçlı seferi ile Venedik Cumhuriyeti yeni bir politika izliyordu. Ancak bu politika bazı değişikliklere uğrayarak seferin gidişatını, öncesinde planlandığı gibi Doğu Akdeniz'de Müslümanlara karşı değil, Bizans'a yönelik olmasını belirliyordu. Ayrıca Venedikliler, Franklar ile anlaşarak, Adriyatik'te yer alan Zadar şehrinin kuşatılmasında yardım etmeleri karşılığında Haçlı ordularını taşıma vaadinde bulundular. Nihayetinde Haçlılar, 13 Nisan 1204 tarihinde, Doç Enrico Dandolo önderliğinde bulunan Venediklilerin yardımıyla bir yıllık kuşatmadan sonra Bizans başkenti Konstantinopolis'i ele geçirmeyi başardı.¹⁷⁴

İstanbul surları önünde Haçlılar ile Venedik Doçu Enrico Dandolo arasında bir anlaşma yapıldı ve Bizans İmparatorluğu'nun nasıl paylaşılacağına karar verildi.¹⁷⁵ Böylece Bizans İmparatorluğu'nun dörtte birlik kısmına ek olarak, İstanbul'daki Kaiser sarayları, kurulan yeni krallığın eline geçiyordu. İmparatorluğun geriye kalan toprakları ise Latinler ile Venedikliler arasında yarı yarıya olacak şekilde bölüşülüyordu. Bu paylaşımında Venediklilerin elde ettikleri verimli tarım bölgeleri ile gemilerin rahatça yanaşabileceği limanlar ve adalar ticaret için son derece elverişli yerler idi.¹⁷⁶ Ayrıca Ege'deki toprakların bir kısmına sahip olarak Adriyatik ile İyon Denizi'nde de hâkimiyet kuracaklardı. Nihayetinde Doç Enrico Dandolo, "Despoto" unvanını alırken, yeni Latin Krallığı'nın başına Flander Kontu Baudoin geçiyordu. Venedik Cumhuriyeti, Doğu Akdeniz bölgesinde kısa zamanda oldukça önemli rol oynayan bir koloni imparatorluğuna dönüşürken, Bizans İmparatorluğu IV. Haçlı Seferi ile sonlanıyor ve sahneye Doğu Latin İmparatorluğu çıkıyordu.¹⁷⁷

Kurulan Latin İmparatorluğu'nda, Venedikli denizciler faaliyetlerini kesintiye uğramadan ve aynı şekilde sürdürebilmek adına, İstanbul patrikliğine kendi tebaalarından adamları yerleştirdiler. İstanbul ve Çanakkale Boğazı'nda hâkimiyet sağlayan Venedik, İstanbul'u ikinci vatanı haline getirip, Karadeniz ve Anadolu odaklı ticaretinin çıkış noktası

¹⁷³ Claude Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, s. 294.

¹⁷⁴ Georgios Akropolites, *Vekayiname*, çev., Bilge Umar (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008), ss. 18-21.

¹⁷⁵ Balard, *La Romanie Genoise*, Ecole Française de Rome, Rome: 1978, vol. 2, s. 37.

¹⁷⁶ Şerafettin Turan, a.g.e., s. 39.

¹⁷⁷ Philip D. Curtin, a.g.e., s. 146.

yapıyordu. Bu gelişmeler neticesinde ticaret daha üst seviyelere ulaştı. İstanbul'da kolonileri bulunan diğer İtalyan Şehir Devletleri, Ceneviz ile Pisa'ya bakacak olursak her ne kadar eskiden olduğu gibi burada ticari faaliyetlerini sürdürüyor olsalar da Latin İmparatorluğu kurulduktan sonra bu değişiklikten hiçbir yarar sağlayamadılar. Hatta Bizans Devleti'ne ödenen vergiler bu tarihten itibaren Venedik'in Latin İmparatorluğu'na bağlandı. Dolayısıyla İstanbul'da bulunan Ceneviz ve Pisalılar da Venedik'e vergi ödemek zorunda kaldı ve bir bakıma bu devletin uyuşu haline geldiler.¹⁷⁸

4.1.7. Girit Adası Üzerinde Hâkimiyet Mücadeleleri

Venedik, Girit Adası üzerinde ayrıcalığa sahip olabilmek için IV. Haçlı Seferi'nde harcadığından daha fazla çaba gösterdi. Çünkü bulunduğu konum bakımından Yunan adaları arasında en büyük olması dışında, Mısır ve Suriye ile Konstantinopolis şehrinin bir ticaret üssüydü. Ancak onlardan önce buraya yerleşen Cenevizliler, bu adanın ganimetlerini kimseye kaptırmak istemediler. Venedikliler ise adanın zenginliklerinden yararlanmak için gerekirse savaşmaya hazırdılar. Nihayetinde uzun yıllar boyunca devam eden Venedik ile Ceneviz arasındaki rekabet, Girit Adası'nda da geçerliliğini koruyor ve burada hâkimiyet mücadelesi yaşanıyordu.

Malta Kontu Enrico Pescatore'nin başında bulunduğu Cenevizliler, ellerinden gelen her türlü çabayı göstererek, 1207 yılında Venediklileri püskürtmeyi başardılar. Ancak Venedik tehdidi bir süre daha devam edecekti. Bu nedenle Pescatore, kendisinin Girit Kralı olması için uğraşırken bir yandan da savunma amacıyla adadaki hâkimiyetini iki yıl kadar sürdürdü. Venedikliler ile Cenevizliler arasında yaşanan, Girit Adası üzerindeki rekabet ancak beş yıl sonra 1218 yılında imzaladıkları bir barış antlaşması ile son buldu. Nihayetinde Cenevizlilerin tüm uğraşlarına rağmen Venedikliler, Girit'i Bonifacio'dan satın alarak, adaya hâkim olmayı başardılar ve yönetimi Venedik'teki doge ve konsül tarafından atanan bir düke devrettiler.¹⁷⁹

4.2. Ticaret

4.2.1. Venedik Kolonilerinde Oluşum ve Gelişim Süreci

VI. yüzyıldan itibaren denizci ve tüccar bir halk olarak ortaya çıkan Venedik lagünü, tarım için verimsiz, ürünlerin nadiren yetiştiği ve suyun dahi bulunmadığı kumlu adacıklardan oluşuyordu. Dolayısıyla diğer İtalyan Şehir Devletleri gibi Venediklilerin de

¹⁷⁸ Işın Demirkent, "1082-1302 Yılları Arasında Bizans-Venedik İlişkilerine Kısa Bir Bakış," *İÜEF Tarih Dergisi*, 2000, sayı: 36; s. 144.

¹⁷⁹ Donald M. Nicol, a.g.e., ss. 149-150.

içinde yaşadıkları koşullar, onları savaşmaya ve ticaret hayatına atılmaya zorladı. Mısır, şarap, buğday ve et gibi yiyecek maddelerini, yaşamlarını sürdürebilmek adına henüz ilk andan itibaren komşularıyla tuz ve balık karşılığında takas ettiler ve bu usulü geliştirerek şehirlerinde nüfusu arttırdılar.¹⁸⁰ Kısa zamanda Bizans'tan aldıkları destekle önemli bir ticaret merkezi konumuna yükselerek, Konstantinopolis ve Doğu Akdeniz limanlarına yaptıkları seferlerle baharat ticaretinin tekeli oluşturdular.

VIII. yüzyılın sonunda, Kudüs'ü düzenli olarak ziyaret ediyorlardı. Ancak Mısır ve Suriye ile olan ticari ilişkiler, Ermeni imparatoru V. Leon'un baskısı sonucu alınan bir kararnâme ile baltalandı. Bu uygulama 828 yılı öncesinde 10 Venedik kadırgasının İskenderiye'ye ulaşmasıyla sona erdi.¹⁸¹ Ayrıca Venedik'in ticari ve ekonomik hayatında X. ve XI. yüzyıllarda, Müslümanlar ile kurulan ticari ilişkiler de gözden kaçırılmaması gereken oldukça önemli gelişmeler içermektedir. İtalyanlar, borsalarını ilk olarak Korolenj hâkimiyeti sonrasında ise Bizans İmparatorluğu önderliğinde ticarete izledikleri politikayla çoğunlukla ilişkiler kurdukları ülkelerden bağımsız yürütmeyi başarmışlardır. Bu politikanın temelleri, Korolenjler devrinden itibaren Ravenna şehrinde açtıkları kontuarlara, sıklıkla gidip geldikleri Roma pazarlarında yaptıkları köle ticaretine ve Afrika ile Sicilya arasında yolcu ve ticaret ürünleri taşınmalarıyla, Doğu Akdeniz'deki işlek limanları ziyaret etmelerine dayanıyordu.¹⁸² Böylelikle Venedik Cumhuriyeti, denizasıırı ulaşım ve ticarete ellinin uzandığı her bölgede bu sistemi kendi etrafında dönen bir uydu haline getirerek gücü avucunda tutmayı başardı. Ayrıca bazı araştırmacılara göre ticaret, Venedik ile ortaya çıkan bir meslek alanıdır.

Venedik Cumhuriyeti, ticaretin canlanmasının ardından çıkarları doğrultusunda Bizans İmparatorluğu'nun yanında yer alarak, donanmaların kışı Venedik körfezinde geçirmesi şartıyla 810 yılında bir anlaşma yaptı. Bu anlaşma neticesinde Venedik, İtalya'nın Adriyatik'te yer alan Chioggia'dan Aquileia'ya kadar uzanan bölgesinde oldukça önemli imtiyazlar elde etti.¹⁸³ Daha sonra Venedik, devlet tarafından atanan bir kaptan tarafından yine devletin inşa ettirdiği kadırgalar ile Akdeniz sahillerine açıldı. Bu denizciler XII. yüzyılda konvoy şeklinde örgütlenerek, İskenderiye ve Akka şehirlerine gidip, bu bölgelerdeki vatandaşlar ile anlaşarak pamuk veya biber ihracatını yürütüyorlardı. Bu ticaret alış veriş, Venediklilerin kendi arasında bir rekabet ortamı oluşmasını

¹⁸⁰ Henri Pirenne, *Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 37.

¹⁸¹ David Jacoby, *Medieval Trade in the Eastern Mediterranean and Beyond*, ss. 372-374.

¹⁸² W. Heyd, a.g.e., s. 120.

¹⁸³ Şerafettin Turan, a.g.e., ss. 23-24.

engelliyordu. XIII. yüzyıla gelindiğinde ise bu konvoylar Doğu Akdeniz limanlarına her yıl en az iki kez olacak şekilde gidip geliyordu. Buradan anlaşıldığı üzere devlet denetimli ticaret hayatının en iyi örneğini Venedikliler sunmuştur.¹⁸⁴ Onlar Akdeniz dünyasında ticaretin gelişmesine muazzam ölçüde katkı sağlamakla beraber, girişimcilik tekniğini ve siyasal örgütlenmeyi ilk kez ete kemiğe büründürerek, diğer İtalyan Şehir Cumhuriyetleri'ne de örnek teşkil etmişlerdir.

Fransa topraklarına kadar ticaretlerini ulaştıran İtalyanlar, burada mallarını bazen kendileri dolaşarak satıyor bazen de alış veriş işini Fransız tüccarlara bırakıyorlardı. Fransız tüccarlar diğer topluluklar gibi Venediklilerden oldukça etkilendiler. Çünkü bu dönemde Avrupa'da hiçbir ülke ne miktar ne de çeşitlilik bakımından İtalya kadar Doğu malı ithal edemiyordu. Venedik'in ticaretin en parlak döneminde liderliğini üstlendiği bu durum, başlangıçta coğrafi konumundan kaynaklı olup, Doğu ile olan bağlantısı ve özellikle Bizans İmparatorluğu'nun hamiliğinde yürüttüğü ticari faaliyetler göz önünde bulundurulursa daha anlaşılır hale gelir. Ayrıca Roma ve Konstantinopolis şehirleri arasında düzenli aralıklarla sefer yapan tüccarlar bulunuyordu. Bu seferlerin amacı Batı Hıristiyanlığı merkezinde ibadet lüksüne bağlı olarak kaliteli kumaşa ve çeşitli kokulara ihtiyaç duyulması idi. Bu konuda Roma-Germen sanayi oldukça gerideydi ve Avrupa da yetersiz kalıyordu.¹⁸⁵ Dolayısıyla ürünlerin karşılanmasında yine Venedik Cumhuriyeti rol oynadı.

Haçlı Seferleri ile ekonomik hayat baştan başa değişikliğe uğradı ve ticarete bir devrim yaşandı. Bu seferler İtalyan Denizci Devletleri'ne de inanılmaz bir fırsat sundu. Onlar bu devrimin asıl kaynağını oluşturdular. Haçlı Seferleri öncesinde ticari hayata Amalfi ve Venedik yön verirken, sonrasında Ceneviz ve Pisa bu kervana katıldı.¹⁸⁶ Ardından Doğu Akdeniz'in önemli ticaret merkezleri olan liman şehirlerinde ticarethaneler kurup koloniler oluşturdular ve buraları ciddi anlamda sömürüleri haline getirdiler. Doğu ürünleri İtalya'nın Şehir Devletleri sayesinde rahatlıkla elde ediliyordu. Ayrıca Roma-Germen topraklarına getirilen kıymetli ürünlerin depo vazifesini Venedik ve Amalfi Cumhuriyetleri üstleniyordu.¹⁸⁷ Bu faaliyetler neticesinde elde edilen kazançlar tüccar devletlerini daha da hırslandırarak, Haçlı Seferleri'nin başlangıcı ile onları kendi aralarında

¹⁸⁴ Daniel Waley-Trevor Dean, a.g.e., s. 66.

¹⁸⁵ W. Heyd, a.g.e., ss. 102-103.

¹⁸⁶ Rene Sedillot, a.g.e., s. 141.

¹⁸⁷ W. Heyd, a.g.e., s. 136.

kıyasıya bir yarışa soktu.¹⁸⁸ Haçlı Seferleri, ticaret hayatının iskeletini oluşturdu ve ona yeni can damarları ekledi. Daha sonra Venedik, Halep Eyyubileri ile de ticari anlaşmalar yaptı. İlk olarak 1207 yılında Selahaddin'in oğlu ez-Zahir Gazi ile yapılan bu anlaşmaları 1225 ve 1229'da, el-Aziz Muhammed'le ve 1254 yılında en-Nasır Yusuf ile yapılan anlaşmalar izledi. Venedikliler, Mısır yönetimiyle de buna benzer anlaşmalar yaptı. 1208 yılında Selahaddin'in kardeşi el-Adil Seyfeddin'e bir elçilik heyetiyle gönderilen anlaşma şartları bunu kanıtlar nitelikte olup anlaşma neticesinde önemli imtiyazlar almışlardır.¹⁸⁹

İtalyan devletlerinin ticari ve buna bağlı ekonomik yükselişleri bir aile ya da aileler grubunun faaliyetleri sayesinde gerçekleşti. Bu durum Akdeniz kıyısında ticaret yapan ve XII. yüzyılda oldukça zenginleşen, Venedikli tacir Romano Mairano'nun kariyerinde çok net bir şekilde görülür. Romano, başlangıçta iş ilişkilerini, kayıtlarda "Colleganza" adıyla anılan sözleşmelerle yani girişimci tüccarlara soylu aileler tarafından sağlanan üçte ikilik sermayenin ortak kullanılması sistemiyle yürüttü. Bu faaliyetler doğrultusunda yanında bulunan kardeşi Samuel ile beraber hareket etti. Ayrıca yapılan anlaşmalara göre kazanç ortaklar ve sermayedar arasında eşit miktarlarda paylaşılıyordu.

1171 yılında bahsi geçen bu girişimci yanındaki bazı adamlarla Konstantinopolis'ten kaçmayı başardı. Daha sonra karısından aldığı destek ile deniz aşırı ticarete yönelik adımlarını attı. Ancak bu denli büyük olmamakla birlikte 1153 senesi itibarıyla, Venedik ile Bizans İmparatorluğu arasındaki ticari ilişkileri yakından takip ediyor, kendisi ve diğer aile üyeleri, 1155'te memleketlerinden Konstantinopolis'e taşınan kereste ile bu ticarete dahil oluyorlardı. Ardından Bizans başkentinde karargâh olarak kullanacağı bir merkez ile küçük Asya kıyılarındaki, Smyrna ve Adramyttion ile Yunanistan'daki Halmyros'ta, bir yerel temsilcilik ağı kurdu. Bu ticaret ağı zamanla Akka ve İskenderiye'ye kadar ulaştı. Nihayetinde bu dönem, Bizans İmparatorluğu ile Akdeniz liman şehirlerinde yaşayan başka Venedikli soylu aileler ile girişimci tüccarlara da ev sahipliği yaptı.¹⁹⁰

4.2.2. Ticaretin Yönü

Venedikliler, İtalya'dan buğday ve şarap, Dalmaçya'dan kereste, göl bölgelerinden tuz ile Papa ve İmparator'un yasaklamalarına rağmen Adriyatik kıyılarından Slav köleler

¹⁸⁸ Abu'l-Farac, II, s. 567.

¹⁸⁹ P. M. Holt, *Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu*, çev., Özden Arıkan (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), s. 165.

¹⁹⁰ Rene Sedillot, a.g.e., ss. 151-152; Donald M. Nicol, *Bizans ve Venedik*, ss. 99-100.

esir olarak satışı yaptı. IX. yüzyıldan itibaren Halep, Kahire, Şam, Keyrevan ve Palermo'ya daha sık şekilde seyahat etmeye başladılar. Zaten yaptıkları anlaşmalar sayesinde ticari serbestlik ve çeşitli ayrıcalıklar elde ediyorlardı.¹⁹¹ Venedikliler için Doğu Akdeniz'in liman şehirlerinde yapılan ticaret paha biçilmez bir maden değerinde idi. Çünkü bu bölgedeki faaliyetleri onları kısa sürede zirveye taşıyan unsurların başında gelir. Haçlı Seferleri'nin başlaması ise ekonomik açıdan büyük bir patlamayı beraberinde getirdi. 1140, 1153, 1167 ile 1183 yıllarında Antakya'da yapılan anlaşmalar neticesinde, Venedikliler çok ciddi ticari imtiyazlar alarak, yanlarında bulunan mallarını korumak amacıyla hanlar inşa ettiler ve kendilerine ait mahalleler oluşturdular.¹⁹² Ayrıca Venedikliler, Akka'da, Ceneviz'den sonraki tarihlerde pazaryerleri ile bu şehirde dahil olmak üzere tüm Suriye kıyılarında, ticari faaliyetlerden sorumlu konsolosluklar kurdular.¹⁹³

Akka, cam sanayi alanında oldukça gelişmiş bir şehir olup, burada bol miktarda zift maddesi bulunuyordu. Dolayısıyla burada ticari faaliyetlerde bulunan İtalyanlardan başka farklı uyruklara mensup tüccarlar da aktif şekilde rol oynuyordu. Bunlar Doğulu Yahudiler ile Hristiyan'larla birlikte Musul'dan gelen tüccarlardı. Akka'yı önemli kılan bir diğer husus, Dimaşk'ta ve Halep'te işlenen el dokumaları ve kumaşların, Avrupa'ya ulaştırılmak üzere ilk olarak bu şehre gönderilmesi idi.¹⁹⁴ 1240'lı yıllarda ise Akka'daki mülklerinin bir envanterini oluşturan tüccar komünlerinin, böylelikle mallarının takibini sistematik bir şekilde yaptıkları görülür. Kudüs Krallığı ile Suriye'deki Haçlı devletlerinin son kalesi olarak kalan Akka, 1291 yılında Memlük Sultanı tarafından ele geçirildi. Venedikliler ise neredeyse 200 yıldır ticari faaliyetler sürdürdükleri bu şehirde ayrıcalıklarını kaybetmemek adına cesurca savaştılar. Çünkü Akka şehri onlar için Orta Asya ve Doğu ticaretinin ana merkezi konumundaydı.¹⁹⁵

Venedikliler, bahsi geçen liman şehirlerinden biri olan Sur şehrinde, oldukça önemli ticari ürünlerin alışverişini yapıp, bölgeye yerleştiler ve kendi imalathanelerini dahi açtılar. Sur'da kaliteli kumaş ve ipekliler dokuyan yerel halktan bu işin inceliklerini öğrendiler. Ayrıca şehirde üretilen bu kumaşlara işlenmek üzere getirilen altından iplikler,

¹⁹¹ Henri Pirenne, *Ortaçağ Kentleri*, s. 68.

¹⁹² Mustafa Yıldırım, "XI-XII. Yüzyıllarda Akka Şehri," *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi*, Ankara: 2020, s. 169.

¹⁹³ Olivier Berrou, *The Role of Genoa in the Latin Kingdom of Jerusalem: Political and Diplomatic Struggles Between 1250 and 1291*, A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy Royal Holloway, University of London, 2017, ss. 30-32.

¹⁹⁴ Mustafa Yıldırım, "XI-XII. Yüzyıllarda Akka Şehri," (Doktora Tezi), s. 167.

¹⁹⁵ Donald M. Nicol, *Bizans ve Venedik...*, s. 204.

Venedik ve Ceneviz şehirlerinden elde ediliyordu. Buradan da Müslüman ülkelere ihracatı yapılıyordu. Sur'da altın işlemeciliğinin kesin olarak yapıldığının kanıtı ise Sarraflar Caddesi adı ile anılan bir sokağın bulunması idi.¹⁹⁶ Venedikliler cam sanayi alanında da oldukça gelişen bu şehirde, Haçlı Seferleri'nin ardından cam işleme konusunda faaliyet göstererek, cam yapımı için lazım olan malzemeleri tekellerine aldılar. Bunlar Suriye ve Filistin'den temin ediliyordu. Venedik, getirisi fazla olan bir alan olması nedeniyle meydanı kimseye kaptırmak istemiyordu ancak buna rağmen başkaları tarafından dikkatler bu sanayiye çevrildi. Hatta Venedikliler 1 Haziran 1277 tarihinde, VI. Bohemond ile ticari bir antlaşma yaptılar. Buna göre eğer bir Venedikli şehirden kırık cam çekerse, gümrük vergisi ödemek zorunda kalacaktı.¹⁹⁷ Ayrıca Suriye'den, alanında uzman ustalarla birlikte cam yapım teknikleri ve materyalleri, Venedik'e taşıyordu. Diğer taraftan Sur, limon, portakal, incir, badem gibi tarımsal ürünlerin yetiştirilmesine olanak sağlayan verimli arazilere sahip bir şehirdi. Venedikli birkaç soylu aile şehirde 21 köye sahip olup, 51 kadarının da üçte birini ele geçirmeyi başardılar. Bunlar Pantaleons, Jourdains ve Contareni olarak tanınan seçkin aileler idi. Diğer İtalyan Denizci Devletleri içerisinde, Sur şehrinde yürüttüğü faaliyetlerle, Venedik daha da ön plana çıktı. Hatta Venedikli Morsilio Giorgio'nin aktardığı bilgiler ışığında o dönemde Venediklilerin, Sur şehrinde 80 çiftlikleri olduğu ve şeker kamışı yetiştirdikleri bilinmektedir.

XI. ve XIII. yüzyıllar arasında ticaret güzergâhları coğrafi olarak Kıbrıs ile Kilikya Ermenistan'ını da içine alacak şekilde genişledi. Bunun nedeni İtalyan tüccarların Kilikya Ermeni Krallığı'na, Kıbrıs üzerinden taşıdığı buğday gibi ürünlere olan ihtiyacın giderek artması idi. Diğer bir neden ise Moğolların Orta ve Batı Asya'daki ilerlemesinin ardından 1258'de Bağdat şehrinin yıkılmasıyla, ticaret yollarının yönünü değiştiren olayların yaşanmasıydı. Böylece İtalyan tüccarlar artık Suriye kıyıları ile Latin şehirlerinden uzakta yani Kilikya Ermeni Krallığı topraklarında kâr sağlayabiliyorlardı.¹⁹⁸ Ayrıca Kilikya Ermenistan'ı bu ticaret yönünün doğrudan ana karakterini oluşturarak, Akdeniz'den Tebriz'e ve ötesindeki ipek pazarlarına gidilen ticaret yollarının geçiş noktası haline

¹⁹⁶ Aydın Usta, *Haçlı Seferleri Döneminde Sur Şehri*, s. 464.

¹⁹⁷ Ali Mazaheri, *Ortaçağ Müslümanlarının Yaşayışları*, çev., Bahriye Üçok (İstanbul: Varlık Yayınları, 1972), s. 324.

¹⁹⁸ Olivier Berrou, *The Role of Genoa in the Latin Kingdom of Jerusalem: Political and Diplomatic Struggles Between 1250 and 1291*, A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy Royal Holloway, University of London, 2017, ss. 30-32.

geliyordu.¹⁹⁹ Bu topraklarda ilk kez ayrıcalık elde eden devlet Ceneviz olmasına rağmen Venedikliler de bu imkanlardan yararlanmayı iyi bildiler.

XIII. yüzyıl sonlarında Venedikliler, Misis ile Tarsus'a yerleştiler ve Ayas limanında bir koloni kurarak, evler, funduklar ve kiliseler gibi çeşitli mülklere sahip oldular. Ayrıca hukuk alanında da kendi yargılamalarını yapabiliyorlardı. İlk adımda genel koşullar nedeniyle Venedik'ten, Kilikya Ermenistan'ına kereste ve demir ihracatı yapılırken işi organize eden Venedikli Marino Signola, gemi onarımı için Ayas'a kereste gönderiyordu. Daha sonra ise tarçın, zencefil, çivit, mür, biber ve başak lavantası gibi ürünler İskenderiye'den, Kilikya Ermenistan'ına taşınan ve ticareti yapılan emtialar arasında yer alıyordu. XIII. yüzyılda Ayas'a uğrayan ünlü gezgin Marco Polo'nun burası hakkında aktardıklarına bakarsak, baharat ticaretinde pazar yeri olarak birinci derecede rol oynadığını görürüz. Bu baharatlar, Mısır'dan gemiler vasıtasıyla Krallığa getiriliyordu. Ancak bu ticaret akışı 1291'de Memlük seferinin ardından kesintiye uğradı.²⁰⁰

Ayas limanında varlıkları giderek artan Venedikliler hakkında 22 Eylül 1295 tarihinde oluşturulan belgede Paris'ten taşıdıkları ayna, bıçak, mum, dokuma eşyalar ve tarçın gibi ürünler yer alıyordu. Bunlar St. Nicholas ve La Bondimira adlı iki Marsilyalı tüccarın yağmalanması sonucu ele geçirilen mallardı.²⁰¹ 1307 yılına ait başka bir belgeye bakıldığında ise miğfer, ok ve yay, pamuk, çeşitli bezler, kadın iç giyim ürünleri, gömlek, pantolon ve kıyafetler, kavanoz, çuval, manto, Kıbrıs şarapları, bardak, nalbant aletleri, çekiç, çarşaf, bıçak, halı, çanta, madeni para, gümüş kaşıklar ve yüzükler, silah ve kadın köleler ticareti yapılan ürünler arasındaydı.²⁰² Buradan Venediklilerin aslında düzenli olarak yağmacılık faaliyetlerinde buldukları anlaşılır. Venedik, 1294'ten 1337 yılına yani şehrin Memlüklerin eline geçişine kadar, devlet kontrolü altındaki tüccar kadırgalarının Ayas limanına her yıl belli tarihlerde yelken açmalarını teşvik etmeyi sürdürdü. XIV. yüzyıla gelindiğinde ise Küçük Ermenistan topraklarındaki faaliyetler daha da arttı ve bölgenin Karamanoğulları'nın hâkimiyetine geçişine kadar hatta sonrasında bile bu işlevselliğin sürdüğü bilinmektedir.²⁰³

¹⁹⁹ David Abulafia, a.g.e., s. 406.

²⁰⁰ David Jacoby, "The Economy of The Armanian Kingdom of Cilicia: Some Neglected and Overlooked Aspects," ed. C. Mutani, *editerranee des Armeniens*: Paris, 2014, XII-XV; s. 272.

²⁰¹ *L'Armeno – Veneto Compendio Storico e Documenti Delle Relazioni Degli Armeni Coi Veneziani, Parte II*, Venezia, 1893, ss. 15-16.

²⁰² *L'Armeno – Veneto*, ss. 22-27.

²⁰³ Şerafettin Turan, a.g.e., s. 112.

Venediklilerin Selçuklu Sultanlığı ile de ticari münasebetleri bulunuyordu. Antalya'nın fethinden sonra Sultan Keyhüsrev, Kıbrıs ile bir ticaret antlaşması yaptı. Aynı amaçlar doğrultusunda Venedik dukası adına koloni reisi Jacobus Tepoulo ile yaptığı ticari anlaşma, onların Selçuklu topraklarında rahatça ticaret yapmalarına olanak tanıdı. Bu anlaşma iki yıl geçerli olmakla birlikte, İzzeddin Keykavus ile 1220'li yıllarda Alaaddin Keykubad devrinde de yenilendi. Böylece Venedikliler ticaret hayatlarında Bizans İmparatorluğu ile ilişkilerinde olduğu gibi Selçuklular tarafından da himaye edileceklerdi. Mallarını taşırlarken %2'den fazla gümrük vergisi alınmayacak ve bu topraklarda serbestçe dolaşabileceklerdi.²⁰⁴ Bu serbestlik ayrıca altın, gümüş ve diğer değerli madenlerin ülkeye girişi için de tanıdı. Ayrıca Venedik'e olası deniz kazalarında diğer İtalyan Denizci Devletleri'nden daha ayrıcalıklı bir tavır sergileniyordu.

Venedik ve Selçuklu devletleri arasında yapılan bu anlaşma, hukuki açıdan cinayet dışında Selçuklu topraklarında ortaya çıkan olaylara, Venediklilerin kendi yargıçları tarafından bakılması konusunda bir madde içeriyordu. Venedik'in, Cenevizlilerden farklı olarak 1218 yılında, Kıbrıs'taki ticari faaliyetlerinde, Antalya ve İskenderiye'de gerçekleştirdiği deniz ticareti ile muazzam boyutlara ulaştığı görülür.²⁰⁵ Ancak bu genişleme kazançlı olduğu kadar iktisadi hayata zarar veren unsurları da beraberinde getirdi. Bu nedenle Alaaddin Keykubad'ın çağdaşı olan İznik İmparatoru J. Vatatzes'in, halkını İtalya ve Doğu mallarını almayarak, yerli malı kullanımına teşvik ettiği bilinmektedir.²⁰⁶ Ayrıca anlaşmada Venedik tarafından da aynı imtiyazların sağlanacağına karar kılındı. Buna göre Venedik dukası ticaret yapmak için kendi memleketlerine gelen Türk vatandaşlarına aynı hakları tanıyacaktı.

4.2.3. Ticari Ürünler

Venedikliler henüz X. yüzyıldan önceki tarihlerde ticaret hayatına başlangıçta tuz ve belli başlı tahıl ürünlerinin ardından silah ve gemi yapımında kullanılan kereste malzemesinin ithalat ve ihracatını yaparak atıldılar. Venedikliler tarafından yapılan kılıç, zembekli ok, miğfer, zırh, kalkan ve ateşli silahlar özellikle Mısır ve Suriye topraklarında oldukça talep edilen savaş aletleri arasında yer almaktaydı. Bazı dönemlerde demir, kereste

²⁰⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmiru'l-Ala'iyefi'l-Umûri'l-Ala'iyeye* I, çev., Mürsel Öztürk (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996), ss. 120-121; Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, ss. 124-125.

²⁰⁵ Serdar Çavuşdere, "Selçuklular Döneminde Akdeniz Ticareti Türkler ve İtalyanlar," *Tarih Okulu Dergisi*, 2009, sayı: IV; s. 63.

²⁰⁶ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), s. 131.

ve silah ticaretinin yasaklanmasına rağmen bunlar ticaret serbestliği olan diğer ürünlerin arasına saklanarak taşınmıştır. Gemi yapımında kullanılan kerestenin çoğu Dalmaçya ormanlarından, diğer savaş malzemeleri ise Stirya, Poitou ile Korintiya'dan elde ediliyordu.²⁰⁷ Venedikliler, bunların yanında ipek ticaretiyle de ilgilendiler. Suriye, Lübnan ile Bizans ve Karadeniz bölgelerinden pahalı kürkler getirdiler.²⁰⁸ İtalyan Denizci Devletleri Suriye, Filistin ve Mısır'da yetişen tüm tarım ürünlerinin ticaretinde de rol oynamaktaydı. Asya'dan ise baharat getiriyorlardı. Afrika'dan yün, deri, fildişi sağlayarak, Karadeniz kıyılarından tahıl, balık ve kürk elde ediliyordu.²⁰⁹ Venedikliler, ticaret yaparken kendilerini güvende hissettiklerinde faaliyetleri daha da artıyordu. Bu nedenle denizlerde onları koruyan Bizans'a bağlı bir şekilde ticarete daha çok aktifleştiler. Böylelikle uzak ülkelerin birbirlerinin zenginliklerini keşfetmesine olanak tanıdılar. Bu onların ekonomik ve ticari olarak asıl yükselişlerinin temelinde Akdeniz ve ötesine yaptıkları seyahatlerin bulunduğunu göstermektedir.

Levant ticaretinde bazı ürünlerin İtalyanlar, Rumlar, Müslümanlar, Yahudiler ve Ermeniler gibi belli başlı alıcıları vardı. Geniza belgelerinde bahsedilen ve ticareti yapılan bu ürünlere bakacak olursak; safran, kızılığaç, mahmude otu, Hint biberi tohumu, biber, kimyon, karanfil, çivitotu, sumak, amber, misk, tütsü, Arap sakızı, zeytinyağı ve sabun gibi bitkisel ürünlerin yanında inci, akik, turkuaz gibi değerli doğal taşlar ile mercan, deniz kabuğu, boğa ve kaplumbağa ticareti yapılan ürünler arasındaydı. Sanayi ürünleri ise cam, mum, değirmen taşı, bakır, demir, kurşun, cıva, çinko, gümüş külçe, deri ve kürkten oluşmaktaydı. Kimyasal ürünler zift, şap, arsenik, bambu kristali, petrol, sülfür idi. Tekstil malzemesi olarak kullanılan ipek, sırmalı kumaş ve elbiseler, ev eşyaları, keten, pamuk ve keçe gibi ürünlerdi. Ayrıca kutsal kitap kodeksleri ile edebiyat, gramer ve Arapça kitaplar da ticareti yapılan ürünler arasında yer alıyordu. Bu belgelere göre yine Rum ülkeleri yani Konstantinopolis, Salerno, Amalfi, Ceneviz, Marsilya ve diğer Hristiyan şehirlerine yapılan seferler düzenli değildi.²¹⁰ Tüccarlar, Suriye ve Mısır kıyıları ile Tunus ve Sicilya'ya kadar uzanan topraklarda bu ürünlerin alışverişlerini yaptıkları seviyede bir sıçrayış yakalayabildiler.

²⁰⁷ W. Heyd, a.g.e., s. 123.

²⁰⁸ David Jacoby, *Medieval Trade in the Eastern Mediterranean and Beyond*, ss. 372-374.

²⁰⁹ Rene Sedillot, a.g.e., s. 151.

²¹⁰ Mustafa Odabaş, Solomon Dov Goitein'e Göre Ortaçağ Müslüman Akdeniz'inde Deniz Ticareti (XI.-XIII. Yüzyıl), (Yüksek Lisans Tezi), ss. 57-58; Rene Sedillot, a.g.e., s. 151; J. Prawer, *The Latin Kingdom of Jerusalem, European Colonialism in the Middle Ages*, (Israel: Keter Press, 1972), s. 353.

Mısır ile yapılan ticaret Venedik'in ticaret hacmini muazzam bir şekilde etkiledi. Çünkü Mısır'dan ithal edilen ürünler ile şap için artan talebin karşılanması açısından Batı pazarları yetersizdi. Dolayısıyla bu mallar Venedikliler tarafından pazarlanıyor, bu da deniz ticaretinde yaşanan değişikliği beraberinde getiriyordu.²¹¹ Şap, Mısır ülkesinde devlet tekelinde olan bir üründü. Boyacılık alanında kullanılan bu ürün Avrupalı tekstil üreticileri tarafından oldukça rağbet görüyordu. Nihayetinde şap maddesinin elde edildiği şehirlerin başında İskenderiye geliyordu. Ayrıca bu coğrafyada yöneticiler tarafından ağır biçimde vergilendirilen keten, zümrüt ve firavun mezarlarından elde edilen altın ile "mammia" adıyla bilinen ilacın ticareti yapılıyordu. Nil Deltası limanlarına Mısır'da neredeyse hiç bulunmayan kereste de ihraç ediliyordu.²¹²

1255 yılında Mısır'da bulunan biri Venedikli olmak üzere iki İtalyan, şap ticaretini tekellerinde bulunduruyorlardı. 1283 tarihli bir belgede ise tüccar şirketi tarafından Ayas'ta pamuk, boccarano ve biber gibi ticareti yapılan ürünler listelenirken, Venedikli tüccarlardan bunlar için ittifak kurmaları isteniyordu.²¹³ Ayrıca 1302'den 1304 yılına kadar İskenderiye'de bulunan iki Venedik konsolosunun varlığı burada bir ticaret kolonisinin kurulduğunu kanıtlar niteliktedir. Burada kurulan ticaret ağı tüccarların, İskenderiye, Dimyat, Tennis ve oradan Venedik'e keten, hurma, Hint reçinesi gibi Mısır ürünlerinin yanında karabiber, zencefil, Brezilya kerestesi ve tarçın gibi Uzak Doğu mallarının da taşınmış olmasıyla izah edilebilir.²¹⁴ Dimyat'tan ayrıca pirinç, tahıl ve şap ihraç ediliyordu. Venedik Cumhuriyeti, ilerleyen süreçte yani 1344, 1355 ile 1361 yıllarında Mısır'la üç yeni ticaret antlaşması imzalayarak buradaki konumunu daha da güçlendirecekti.

Venedikliler, Filistin'den Medhia'ya demir, silah ve kereste malzemesinin taşınmasının yanı sıra yasadışı olan köle ticareti de yaptılar. Adriyatik ile Dalmaçya'dan ele geçirdikleri esirleri, Mısır ve Suriye'ye götürerek köle pazarlarında sattılar.²¹⁵ Buradan anlaşıldığı üzere Hıristiyan, Müslüman ve Museviler köle ticaretini yasaklasalar da bazı İtalyan tüccarlar tarafından yapılmasında sakınca görülüyordu. Venedik Cumhuriyeti'nde bir çocuğun annesinin köle olması, babasının Latin kökenli olması durumunda özgürlüğünü kısıtlamıyor ve ayrıca Venedik'ten başka olaya bu şekilde yaklaşan bir İtalyan

²¹¹ David Jacoby, *Medieval Trade in the Eastern Mediterranean and Beyond*, ss. 388-391.

²¹² David Abulafia, a.g.e., s. 338.

²¹³ *L'Armeno – Veneto Compendio Storico e Documenti Delle Relazioni Degli Armeni Coi Veneziani, Parte II*, Venezia, 1893, s. 47.

²¹⁴ W. Heyd, a.g.e., II, s. 40.

²¹⁵ Henri Pirenne, *Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 27; W. Heyd, a.g.e., s. 104.

Cumhuriyeti de bulunmuyordu. Ancak köle ticareti sağladığı büyük gelirler nedeniyle, İtalyanları kıyasıya bir yarışa sokuyor ve Venedik kolayca aradan sıyrılan taraf olmayı başarıyordu. Köle ticaretinde dikkat edilen hususların başında kölelerin hangi ırktan olduğu ve sağlıklı olup olmadıkları gelmekteydi. Bunun nedeni ırkların sahip oldukları farklı özelliklerden dolayı köle fiyatlarının değişiklik göstermesiydi. Mesela Slavlar görünüşleriyle dikkat çekerken, Türkler savaşçı yapılarıyla ön plana çıkıyordu. Ayrıca bunlar ticareti yapılan diğer ürünlerle bir tutulmayıp, köle sayısına göre özel gümrük vergisi alınıyordu. Bazı ticari ürünler için genelde 1-3 akçe arasında gümrük vergisi alınırken, köleler için bu fiyat 10 akçeye kadar çıkabiliyordu.²¹⁶ Venediklilerin köle ticaretindeki yükselişleri, XVIII. yüzyılda İngiliz ve Fransız denizcilerine dahi örnek olarak, onların bu alandaki faaliyetlerine büyük oranda katkı sağlayacaktır.

4.2.4. Venedik'in İktisadi Faaliyetleri

Venedik, tüm İtalyan devletlerinin yaptığı gibi ticari ortaklıklar diğer bir deyişle aile şirketleri kurarak iktisadi ve mali alanda politikasını izledi. Venedikli tüccar ailelerin deniz aşırı girişimleri, X. yüzyıl itibarıyla finanse etmeye başladıkları bilinmektedir. Haçlı Seferleri'nin başlamasıyla da İtalyanlar kendilerine yeni fırsatlar yarattı ve Doğu Akdeniz liman şehirlerinde yerleşik bir yaşam sürerek giderek zenginleştiler. Ticaretle uğraşan bu kişilerden bazıları ise işlerini gezgin olarak yürüttü. Ancak bu gelişmeler birtakım sorunları da beraberinde getirdi. XI. yüzyıl itibarıyla Avrupa, Bizans ve İslâm dünyasında yapılan ticarete, gemilerde nakit şeklinde para taşınması giderek sorun oluşturmaya başladı. İşte tam bu nedenle daha pratik bir yol olan bankacılık ve kredi sistemi doğdu. Bu faaliyetlerde zengin tüccar aileler başta olmak üzere Templier tarikatı gibi kuruluşlar önemli rol oynadı. Templier tarikatı aracılığıyla Akka ve Konstantinopolis gibi şehirlerde uluslararası ticarete kullanılan makbuzların bozdurulması sağlanıyordu. Böylelikle artık nakit para taşıma zorunluluğu ortadan kalktı. Venedik ve Floransa'da kurulan İtalyan bankaları da aynı sistemle çalıştı ve bunların düzgün şekilde işlemlerini sağlamak için yeni meslek gruplarına ihtiyaç duyuldu.²¹⁷ Dolayısıyla ortaya çıkan bankacılık ve sigortacılık meslekleri ve terimleri köken olarak bu devirlere dayanmaktadır.

Deniz yolculukları, korsanlar ve sularda yaşanabilecek tehlikeler nedeniyle, oldukça büyük ve içinde silahlı olarak birkaç tekneyi dolduran tayfaların bulunduğu filolar

²¹⁶ Zeynep Güngörmez, "Ortaçağda Akdeniz Köle Ticaretine Dair Bazı Tespitler," s. 92.

²¹⁷ Işın Demirkent, "Haçlı Seferleri Döneminde Yakınoğu Kültürünün Batı'ya Taşınması ve Bunun Avrupa Toplumuna Etkileri Üzerine," *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2002, sayı: 12; s. 212.

ile yapılmaktaydı. Venedikliler, bu gemilerde taşıdıkları malların ve yaptıkları seferlerin giderlerini karşılamak adına gerekli olan sermayeyi, %20 faizle bir ortaktan almaktaydı. Bu gemilerin yönetimi ayrı bir kişiye ait olmakla beraber malların yüklenip boşaltılması tüccarlar tarafından yapılıyordu. İtalyan Denizci Devletleri'nin sistematik ilerlemeleri onları daha profesyonel hale getirirken, diğer yandan belli bir zenginliğe eriştiklerini açıkça ortaya koymakta idi. Venediklilerin ticaret ve denizcilik alanında bu muazzam gelişmeleri, Ceneviz kaynaklarında da yansımaktadır. XII. yüzyıl hakkında bilgiler sunan bu kaynaklarda, deniz seferleri için sermaye bulma, gemilerin donatılması ile iş yöntemlerinin her iki devlet açısından aynı şekilde yapıldığı görülmektedir.²¹⁸ Dolayısıyla Ceneviz'in elde ettiği kazanımlar, Venedikli tüccar ve denizciler için de geçerlidir.

Venedik'in iktisadi büyümesinin altında birkaç önemli unsur yatıyordu. Bunlara bakacak olursak, ilk olarak finansal bakımdan ve deniz ticaretinde yaşanabilecek genel sorunlara karşı "Commenda" sistemine benzer bir kuruluş meydana getirmeleridir. Bir ortaklık türü olan Commenda sistemi bir sermayedar ile gemiyi yöneten kişi arasında kuruluyordu. Ticaret güzergâhını yani seyahatin nereye yapılacağını ve hangi gemiyle, hangi ticari emtianın taşınacağını belirleme işini sermayedar yapıyordu. Neticede ortaklık bu şekilde ilerliyordu. Ticaretin giderek gelişmesi ise bu gibi farklı ortaklık şirketlerinin kurulmasını zorunlu hale getiriyordu. Ayrıca tacirlerin yerleşik hayata geçmeleri, kalıcı ortaklıklara duyulan ihtiyacı arttırıyordu. İşte bu nedenlerle yeni İtalyan şirketleri kurdular ve ortaklıkları tek çatı altında topladılar. Şirketlerin kamusallaşması sağlandıktan sonra sermaye karşılanıyor ve tüccar tarafından sistemin kötüye kullanılması engelleniyordu. Ancak bir tüccar mesleğine itibar etmeyip, işini kötüye kullanırsa bu kurumlardan yararlanamayacaktı.²¹⁹

İtalyanlar ekonomik hayatta döneme damgasını vuran hatta ortaçağ boyunca kullanılan, kendi darp ettikleri paraları piyasaya sürerek, mali alanda büyük bir gelişme gösterdiler. 1252 yılında adlarından sıkça bahsedilmesine yarayacak 3,5 gram ağırlığındaki saf altın sikkeler, İtalyan Şehir Devletleri tarafından basılmaya başlandı. Venedik Ducato'su ise ilk kez 1284 yılında basıldı. Ducato, hem ağırlık hem de ayar bakımından bozulmadan ve değerinden hiçbir şey kaybetmeden, Venedik Cumhuriyeti'nin sonuna

²¹⁸ Henri Pirenne, *Ortaçağ Kentleri*, ss. 85-86.

²¹⁹ Mustafa Odabaş, Solomon Dov Goitein'e Göre Ortaçağ Müslüman Akdeniz'inde Deniz Ticareti (XI.-XIII. Yüzyıl), (Yüksek Lisans Tezi), s. 44.

kadar bir para birimi olarak kullanıldı.²²⁰ İtalyan Denizci Devletleri'nin uluslararası ticaret ve bankacılık faaliyetlerinde oynadıkları rol ile prestijlerini korumak için uluslararası ticarete, alışverişte kullanılan altın paralar olan Fiorini ve Ducato'nun ağırlık ve değerinin düşmemesi oldukça önemliydi. Çünkü Mısır yönetimi iktisadi hayatında altın ve gümüş ithalatını teşvik ediyor ancak diğer taraftan yabancı paraları yeniden basıyordu.²²¹ Akdeniz devletlerinde bu gibi sikkelerin artan oranlı ayar düşürümü, uluslararası ticarete kullanılan altın paraların, uzun süredir var olan istikrarını korumaya yarayan, bir nevi ekonomik güvenlik aracını oluşturuyordu. İtalyan şehirlerinde, XI. ve XIII. yüzyıllar arasında, iki para türü farklı sosyal sınıflar tarafından basıldığı için karmaşık ve düzensiz bir iktisadi durum söz konusudur.

4.3. Sosyal ve Kültürel Yapı

4.3.1. Kentlerdeki Yerleşim ve Mimari

Ortaçağda zenginliğin her alana yansımaları, kentlerin gelişimini destekleyen bir unsur oldu. Kentlere yerleşen çeşitli devletlerden tüccar grupları, refah seviyelerini giderek arttırmak adına pazarlar ile ticarethaneleri işlek hale getirdi. Böylelikle devrin ekonomisine oldukça katkı sağladılar. Akdeniz'in liman kentlerine yayılan İtalyanlar, söz konusu ticari ve ekonomik hayatın canlanmasını son derece etkiledi. İtalya'da başlayıp dünyaya yayılan bu gelişim Venedik, Ceneviz ve Pisa gibi denizci devletlerin faaliyetleri sayesinde gerçekleşmiştir.²²² Bu durum göz önünde bulundurulursa özellikle XI. ve XIII. yüzyıl arası kentleşme açısından döngüsel bir hareketlenme dönemi olarak tanımlanabilir.

Şehir planlamalarında Venedikliler ele geçirdikleri mahallelerde farklı tarzda yapılar inşa ettiler. Öncelikle ortada ya da ana cadde üzerinde bulunan "Bailliage" olarak adlandırılan merkez binayı saymak gerekir. Bu bina özelliklerinin çok amaçlı olması dışında, mahkemeler ve toplantılar için kullanılan bir yapıydı.²²³ Ayrıca Bizans topraklarında, Venedikli halkın "Embolum" denilen bir yerde sıklıkla toplandığı bilinir. Burası büyük olasılıkla etrafında açık bir bahçe bulunan bina veya pazardan ziyade, takas yapılan, tacirlerin mallarını depolayıp sattıkları yani işlerini yaptıkları yer idi. Ancak

²²⁰ Carlo M. Cipolla, *Beşinci Yüzyıldan On yedinci Yüzyıla Akdeniz Dünyasında Para, Fiyatlar ve Medeniyet*, çev., Ali İhsan Karacan (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1993), s. 29.

²²¹ Claude Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, s. 197.

²²² Rene Sedillot, a.g.e., ss. 160-161.

²²³ Aydın Usta, "Haçlı Seferleri Döneminde Sur Şehri," s. 457.

embolum kelimesi ilerleyen süreçte yeni bir anlam kazandı ve bütün bir mahalleyi nitelemek için kullanıldı.²²⁴

Venedik Cumhuriyeti'nin Bizans'a ait şehirlerdeki etkinliği, ekonomiyi ve kent yaşamını canlandırırken birtakım sorunları da beraberinde getirdi. Çünkü ticaret için Konstantinopolis'e gelen tüccarların yanında başıboş kalabalık bir kitle de bulunuyordu. Buna yönelik Bizans İmparatoru I. Manuel, işini iyi yapan kaliteli tüccarların kent sakini haline gelip, kendilerini buradaki yaşamla bütünleştirmeleri için olanak tanırken, diğerlerini denetim altında tutarak buna izin vermedi. Ardından Venedik mahallesi oluşturarak tüccarları himayesi altına aldı ve onlara Altın Boynuz (Haliç) kenarında, Alman ve Fransız tüccarlardan almış olduğu araziye tahsis etti.²²⁵ Daha sonra Cenevizliler gibi Venedikliler de mağaza ve dükkanları içine alan funduklara sahip oldular. Venedik mahallelerinde bulunan diğer yapılar evler, fırınlar, hamamlar, iş yerleri ve kiliseler idi. Kıbrıs'ta Venedikli tüccarların bir üssü olan Famagusta'da bulunan birkaç yapı ise harabe halindeki Gotik kiliseleri ile tüccarların biriktirdiği servete bugün bile ev sahipliği yapmaktadır.²²⁶

Doğu Akdeniz kıyı şehirlerinde yaşayan Hıristiyan, Müslüman, Ermeni ve Yahudiler, İtalyanların bölgeye yayılmasıyla bu mahallelerde oturmaya devam ettiler ve nihayetinde Venedik'in bir tebaası haline geldiler. 1123 yılında Kudüs İmparatorluğu ile Venedik doçu arasında yapılan bir antlaşmaya göre çeşitli milletlere mensup insanların evleri, Venedik mahallesinde kuruluyordu. Örneğin Venedik'in, Sur'daki yerleşim bölgesinde Suriyeliler ve Yahudilere serbestçe yaşama fırsatı veriliyordu. Ancak bunlar bazen ülke ve halk hakkındaki önemli bilgileri bir casus gibi yabancı tüccarlara taşıyor ve onlar için uzman oldukları alanlarda çalışıyorlardı. Venedik mahallesinde, Suriyelilerin işlettikleri ipek fabrikaları ve Yahudiler tarafından işletilen cam fabrikaları bu sayede faaliyete açılmıştır.²²⁷

4.3.2. Günlük Yaşam

Latin devletleri, Doğu milletlerinden sosyal hayata dair farklı ve yeni şeyler öğrendiler. Örneğin Venediklilerin bu topraklarda ilk kez karşılaştıkları şeker, ilerleyen süreçte kendi bahçelerinde yetiştirildi ve bu işten önemli gelirler sağlandı. Haçlı seferleri

²²⁴ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, çev., Işın Demirkent (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020), s. 200.

²²⁵ David Abulafia, *Büyük Deniz*, s. 334.

²²⁶ David Abulafia, *Büyük Deniz*, s. 405.

²²⁷ W. Heyd, a.g.e., s. 167.

döneminde ticareti ellerinde bulunduran İtalyanlar, Doğu'nun zanaat ehli ve çiftçilerinin ürettiği ve ödediği vergilerle de yakından ilgilenerek kendilerine yeni gelir kaynakları oluşturdu. Ayrıca büyük kazanç elde ettikleri faaliyetler arasında kutsal topraklara taşıdıkları hacılar da sayılabilir. Fulcherius'un aktardığı bilgilere göre bu toprakları ziyaret eden hacılar, sevinç ve hoşgörü içinde karşılanıyordu. Yerli halktan birçok insan onlara anavatanları hakkında sorular soruyordu. Böylelikle akıcı bir kültürel etkileşim doğdu. Hatta bazıları Kudüs'ü ziyaret ettikten sonra burada kalmak isterken, bazıları da anayurtlarına dönmeye karar verdi.²²⁸ Bu küçük çaplı etkileşimler, birbirlerinden öğrendikleri şeylerle bu milletlere farklı gelir kaynakları ile ilk kez karşılaştıkları gelenekleri sundu. Bunların dışında metalden yapılan şövalye ve at zırhları gibi aletler ile çeşitli hayvan figürlerini bunların üzerine işlemeye başladılar. Ayrıca posta güvercinleri ve suyla çalışan değirmenler kullanmaktaydılar. Hatta burada yaşayan milletlerinkine benzer paralar bastırarak piyasaya sürdüler.

Denizci devletlerin, Fenikelilere benzer şekilde tüccar, cesur, dik başlı, hilekâr ve çıkarları doğrultusunda çok ileri gitmeyi göze alan hırslı bir yapıya sahip oldukları bilinir. Venedikliler hakkında kaynaklarda geçen bilgilerde ise karakter bakımından diğer milletlerden bozuk, alaycı ve kaba oldukları aktarılır. Ancak bunları ticaret hayatında itibarlarını zedeleyici özellikler olarak gördükleri için stratejik davranıp, bir dereceye kadar bastırmaya çalıştıkları görülür. Venedik, Bizans İmparatorluğu'nun hamiliğinde yükseldiği sırada uyguladığı bu politika sayesinde yalnızca muazzam bir servete erişmeyip aynı zamanda ellinde bulunan ve ürettikleri bütün silah çeşitlerinin ticaretiyle siyasi konumunu adeta arşa çıkarıyordu. Dolayısıyla Bizans topraklarına yerleşen İtalyanların bu faaliyetler neticesinde giderek güç kazanması, Bizans İmparatorluğu'nu endişeye düşürdü ve aralarındaki ilişki zamanla rekabete dönüştü.

Venedikliler, Bizans'a karşı isyankâr hareketlerde bulundular ve artık neredeyse onlardan daha üstün bir konumdaydılar. Bu sebeple Bizans İmparatoru Manuel, onlara karşı Ceneviz ve Pisa gibi milletlerle dostça ilişkiler kurmaya çalıştı ve bunları Konstantinopolis'te koloniler oluşturmaya teşvik etti. Venedikliler zaten bütün Bizans topraklarına yayılmış bir durumda mahallerini kuruyor ve neredeyse artık onlar gibi davranıyorlardı. Hatta İmparator Manuel, kendilerine Romalı eşler seçip, onlara ayrılan mahalleler dışında yaşamalarına izin veriyordu. Ayrıca buralarda yaşayan toplulukları,

²²⁸ Fulcherius Carnotensis, *Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium Kudüs Seferi (Kutsal Toprakları Kurtarmak)*, çev., İlcan Bihter Barlas (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009), s. 132.

ticaret amacıyla kente gelen Venedikli tüccarlardan ayırarak, Latince bir terim olan "Bourgesioi" ile adlandırılıyordu. Bourgesioi yani şehirli kavramı buradan gelmektedir. Venedik kısa süre sonra Bizans'a yaptığını, isteğine uymayan ve boyunduruğu altına girmeyi kabul etmeyen Cenevizlilere karşı da sergiliyor ve evlerini yıkmak gibi zarar verici hareketlerde bulunuyordu. Dahası şehir halkına ve yüksek rütbeli memurlara kötü ve kışkırtıcı şekilde davranıyorlardı.²²⁹ Bunun asıl nedeni elde ettikleri imtiyazlar ve gelirler aracılığıyla, ulaştıkları konum ile kendilerini, Bizanslılara karşı istedikleri şekilde davranmakta haklı görmeleriydi. Artık iyiden iyiye başına buyruk hareket eden Venedik Devleti, İmparatorun emri doğrultusunda cezalandırıldı. Bizans İmparatoru bu davranışlarına daha fazla tolerans göstermeyip, devletin her tarafına mektuplar gönderdi ve Venediklilere saldırılar düzenlenerek bunların tutuklanmasını, mallarına da el konulmasını istedi. Neticede Venedikliler, 12 Mart 1171 tarihinde yakalandılar ve malları hazineye aktarıldı.²³⁰

Hristiyan ve Müslümanlar dışında Yahudiler, Venedik mahallelerinde ciddi bir azınlığı oluşturuyordu. Bunların büyük bir kısmı Sur'da, Hristiyan ve Müslüman mahallelerinde yaşamaktaydı. Venedik'e verilen bağımsız yargı hakkı onların mahallesinde oturmaları dolayısıyla, Hristiyan ve Yahudileri de kapsıyordu. Venedik balyosu Morsillio Zorzi'nin 1244 yılında kaleme aldığı rapora göre Akka ve Sur şehirlerinde, Venedik mahallerinde çoğunluğu oluşturan Yahudiler idi. Ayrıca çok sayıda mülk edinmişlerdir ancak bunların Venedik vatandaşı olup olmadıklarına dair kesin bir kanıt yoktur. Zorzi'nin raporu Sur'daki Yahudi cemaatinin zengin olmakla birlikte coğrafi ve ticaret bakımından, şehrin nüfusu ile pazarlarını bütünleştirdiğini gösterir. Bu raporda Sur şehrinin çeyreğinde ikamet eden Yahudilerin sayısı ve isimleri hakkında bilgilere de yer verilmektedir. Buna göre Venedik mahallesinde en az 9 yetişkin Yahudi erkek yaşıyor ve bunlar büyük olasılıkla Arabophone Yahudileri olarak tanınan kişilerdi.²³¹ Ayrıca XI. yüzyılda Antalya şehrine gelen ve İskenderiye'deki Yahudi cemaati ile birlikte çalıştığı anlaşılan, Antalyalı Yahudi tüccarlar da bu gruba örnek teşkil eder. Bunlar Selçuklular döneminde Hristiyan

²²⁹ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, çev., Işın Demirkent (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020), s. 201; Niketas Khoniates, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206) İstanbul'un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması*, çev., Işın Demirkent (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2004), s. 139.

²³⁰ Niketas Khoniates, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206) İstanbul'un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması*, çev., Işın Demirkent (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2004), ss. 118-119.

²³¹ Brendan G. Goldman, *Arabic-Speaking Jews in Crusader Syria: Conquest, Continuity and Adaptation in the Medieval Mediterranean*, A dissertation submitted to Johns Hopkins University in conformity with the requirements for the degree of Doctor of Philosophy, Baltimore, Maryland, 2018, ss. 98-101.

ve Müslümanlar gibi ayrı mahallelerde ikamet ediyorlardı. Selçuklulardan önceki dönemlerde Müslüman ve Yahudi tüccarların ortak olarak çeşitli faaliyetlerde buldukları da bilinir. İbn Battuta'nın, 1332 yılında gördüğü Antalya'ya ilişkin aktardığı bilgiler, Hıristiyan tüccarların "Mina" adıyla anılan ve çevresi bir duvar ile kuşatılan mahallede oturduklarına işaret eder.²³² Nihayetinde İslam dünyasında, Haçlı devletlerine göçün sürdüğü ve buralarda ikamet eden Arap Yahudilerin, XIII. yüzyıla doğru Latin Doğu'da varlıklarını korudukları anlaşılır.

4.3.3. Teknolojik ve Bilimsel Gelişmeler

Venedikliler, donanma ve gemicilik konusunda diğer denizci milletlerden üstünlüklerini ispat ederken, henüz çok erken devirlerde bu faaliyetlere başladıkları bilinir. Bu onların muazzam derecede büyük gemiler inşa etmelerine ve sürekli şekilde deniz aşırı ticarete gelişmelerini sağlayan etkenlerden biri idi. Venedik hakkında dünyada hiçbir halkın denizcilikte onlardan daha yiğit ve gemi yönetme sanatında onlardan daha becerikli bir millet olmadığı söylenir. Onların yaptıkları gemiler IX. yüzyıl gibi erken bir devirde, Adriyatik'e yol alan gemilerden teknik ve boyut bakımından oldukça üstündü. Bu gemilerin en belirgin özellikleri daha önce eşi benzeri görülemeyen biçimde yüksek ve büyük olmaları idi. Ayrıca bu gemiler düşman için korkutucu ve yaklaşılması oldukça zor görünüyordu.²³³ Böylelikle Müslüman gemiciliği, karşı koyamayacağı Hıristiyan donanmalarının üstünlüğünü fark etti. Donanma gücü olarak Haçlı Seferi'ne katılmalarıyla da fethedilen yerlerde yalnızca çeşitli ticari imtiyazlar kazanmayıp, aynı zamanda Akdeniz gibi çok önemli bir bölgeyi hinterland alanlarına kattılar. Dahası bundan böyle Doğu Akdeniz'deki deniz güzergâhlarının hâkimiyeti Pisa, Ceneviz ve Venedik gibi İtalyan Denizci Devletleri'nin eline geçti.

Venedik gemilerine bakacak olursak, kuvvetli bir iskelete sahip olan "Gunbar", Geniza belgelerinde adı en sık geçen gemi türüdür. Gunbar'ın bazı kaynaklarda "Kombarion" olarak da anıldığı görülür. Bu gemiler korsan saldırıları sırasında kullanıldıkları gibi Doğu Akdeniz boyunca kargo ve yolcu da taşıyorlardı. Ayrıca gemi savaş zamanında kapasite olarak düşman tarafından tatmin edilemiyordu.²³⁴ Venedikli tarihçi Giovanni Diacono'a göre bir başka gemi türü "Zalandriae" yani Venedik filosunda

²³² Mustafa Oral, "Duvarlar Arasında Antalya Yahudi Cemaati I," *Tarihin Peşinde Uluslar arası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2011, sayı: 5; s. 134.

²³³ Niketas Khoniates, a.g.e., s. 119.

²³⁴ Mustafa Odabaş, Solomon Dov Goitein'e Göre Ortaçağ Müslüman Akdeniz'inde Deniz Ticareti (XI.-XIII. Yüzyıl), (Yüksek Lisans Tezi), s. 94

yer alan gemilerden ilki olan "Chelandria" idi.²³⁵ "Palandre" adlı gemi kanallar arasında yük taşımak için kullanılıyordu. "İppagogi" atları ve yük hayvanlarını taşıdıkları diğer bir gemi türüydü. "Dromoni" ise savaş aletlerini taşımak için kullanılıyordu. "Buzi" balıkçı kayıkları olarak inşa edilen bir başka gemi türü idi. Bunların yanında "Brulotti" ve "Gondol" da taşımacılıkta ve seferlerde kullanılıyordu.

Bu seferlerin yoğunlaşması gemi ihtiyacına duyulan gereksinimi arttırdığı için Venedikliler, savaşlarda hasar alan ve kötü durumda olan gemileri yeniden faaliyete geçirebilmek adına, 1104 senesinde Arsenal Tersanesi'ni kurdular.²³⁶ Ayrıca Doge tarafından kontrol edilen bu gemilerin bakım ve onarımı, hem Venedik'te Bizans gemicilerinin hem de Bizans topraklarında Venedikli zanaatkarların bulunduğunu gösterir. Böylelikle Venedik donanması her açıdan tekniksel olarak geliştiriliyordu. Diğer taraftan Venedikliler için gemi yapımında kullanılan kereste, Müslüman ülkelere önemli bir ihracat ürünü haline geliyor ve Latinler tarafından XIII. yüzyılda inşa edilen tersanede kullanılan malzemeler yine onlar tarafından getiriliyordu.²³⁷

1123 yılında Kudüs'e gönderilmek üzere hazırlanan donanmalar, küçük sandallar ve kayıklar hariç 120 gemiden oluşuyordu. Ayrıca donanmada sivri madeni burunlu savaş gemileri, tüccar gemileri ve daha küçük kadirge türleri ile 40 kalyon, 28 "Chatz" ve 4 büyük yük gemisi bulunuyordu. Ancak bunların sayısı kaynaklarda 72 ile 200 gemi arasında değişiklik göstermektedir. Kalyondan daha büyük Chatz adıyla bilinen sivri madeni burunlu gemiler başta olmak üzere, her gemide 100 kürek vardı ve her kürek için 2 kürekçi görev almaktaydı. Ayrıca gemilerde 300 civarında at da bulunuyordu.²³⁸ Bunların yanı sıra gemiler farklı renklere boyanmış olup, içlerinde kuşatma aletleriyle, o esnada şehir surlarına tırmanmak için makinelerin yapımında kullanılan çok uzun keresteler taşınıyordu.

Venedikliler yaptıkları çok sayıda salları Ermenilerden öğrendiler. Dolayısıyla sal yapmak için lazım olan keten ve ipek onlar için oldukça gerekliydi. Bu konuda o kadar geliştiler ki diğer milletlere hiçbir şekilde bağlı kalmamak adına, keten ve ipek gibi

²³⁵ David Jacoby, *Medieval Trade in the Eastern Mediterranean and Beyond* (London: Routledge, 2017), ss. 373-374.

²³⁶ Hüseyin Kavak, I. Haçlı Seferi Esnasında Doğu Akdeniz'in Durumu, (Yüksek Lisans Tezi), s. 73.

²³⁷ Daniel Waley-Trevor Dean, a.g.e., s. 66.

²³⁸ İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, X, çev., Abdülkerim Özaydın (İstanbul: Bahar Yayınları, 1987), s. 484; Fulcherius Carnotensis, a.g.e., s. 215; Ebru Altan, *Venedik'in Haçlı Seferi 1122-1124*, Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, 2013), s. 301; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, s. 137.

ürünleri bizzat kendileri sipariş etmeye başladılar. Nihayetinde ilerleyen süreçte Venedikliler, bu yapı malzemelerinin tekeli ellerinde tutarak üretir hale geldiler. Böylelikle koloni içinde hem bir endüstri sınıfı doğuyor hem de yapılan üretim tacirlere büyük kazançlar getiriyordu. Bu nedenle onlar için keten ve ipeğin bol miktarda bulunduğu Misis, Sis ve Tarsus şehirlerinde, Ayas'ta kendilerine verilen imtiyazların aynılarını kazanmaları çok önemliydi. Çünkü buralardan sal yapımında kullanılan keten ve ipek ile kürk ve deri gibi ürünler doğrudan elde edilecekti.

BEŞİNCİ BÖLÜM

PİSA'NIN HAÇLI SEFERLERİ'NDE OYNADIĞI ROL

5.1. Askeri ve Siyasi Faaliyetler

Pisa, açık denizde bulunan çamurlu ve bataklık bir bölgede olmak üzere, Arno Irmağı'nın iki yanına doğru yayılmaktaydı. Coğrafi konumu nedeniyle çok iyi bir limana sahip değildi ancak şehirde tahıl, yün, deri, et ve süt sağlayan koyunların yetiştiği araziler bulunuyordu. Pisa diğer İtalyan şehirlerine oranla beslenme konusunda daha şanslıydı ve Tiran Denizi'nden başlayarak Marsilya, Sardinya ve İspanya'ya kadar sıklıkla sefer düzenleyen tüccarların uğrak yeri idi. Pisalılar, VI. yüzyılda Ostrogotların İtalya'yı istilası sırasında, Batı Akdeniz'deki ticaret kolonilerini terk etmek zorunda kaldılar. Ancak kısa sürede ticari faaliyetleri aracılığıyla durumlarını düzeltip, bunlara karşı Papalığın yani Hıristiyanların yanında deniz gücü olarak bulundular. Daha sonra ise Pisa önce Lombard ardından Karolenjiyen hanedanının istilasına uğrayarak egemenliğine girdi ve Tiran Denizi'ndeki üssünü oluşturdu. Denizci ve tüccar devlet profili izleyen Pisa, donanma gücünü ilk kez Müslüman saldırıları sırasında gösterdi. Aynı donanmayla 982 yılında Sicilya'daki Müslümanlara karşı Calabria'ya doğru ilerleyen, Alman İmparatoru II. Otto'nun yanında yer aldı.

Pisa ve Ceneviz aralarındaki rekabete rağmen bazen ortak kararlarla hareket ettiler. Bu hususta ilk olarak Tiren Denizi'ni Sarazen (Müslüman) korsanlardan temizlemek için Sardinya'da üsler kurdular. İkinci olarak 1013 yılında Müslüman İspanya'da Deniyya ve Mayorka hükümdarı olan Mücahid'in, Sardinya topraklarına düzenlediği saldırıya direniş gösterdiler. Nihayetinde Mücahid'i, 1016'da Sardinya'dan çıkartmayı başardılar.²³⁹ Böylelikle Ceneviz ve Pisa, Müslümanların kötüye giden durumundan faydalanarak güç dengelerinin yeniden şekillenmesine neden oldular ve yapmış oldukları faaliyetler ile devletlerinin itibarını oldukça yükselttiler. Pisalılar filolarını zamanla Suriye, Mısır ve Kuzey Afrika kıyılarına ulaşacak şekilde genişlettiler. Sardunya ve Korsika'da kurdukları üslerin yanı sıra Buji, Tunus, Sfaks, Gabes ve Trablus şehirlerinde ticari faaliyetlerde bulundular.²⁴⁰ Ardından Pisa filoları, Haçlı Seferleri'ne katılarak birçok limanın zaptında yardımcı oldular. Haçlıların ihtiyaç duyduğu paha biçilmez değerlerde erzak, asker ve savaş

²³⁹ David Abulafia, *Büyük Deniz*, ss. 312-314.

²⁴⁰ Rene Sedillot, a.g.e., s. 150.

malzemesi taşıyan bu gemiler sayesinde Pisa ilerleyen yıllarda iyi bir ticaret komünü haline geldi.²⁴¹

5.1.1. Haçlı Seferlerinde Pisalılar

Pisalı vatandaşların ticarete atılmalarıyla, Haçlı Seferleri kendilerine altın tepside sunulan bir fırsat gibi geldi. Bu nedenle onların yoksun olduğu deniz gücünü oluşturmayı hemen kabul ettiler. Dahası Haçlı Seferleri için çağrıda bulunan II. Urban, 1094 yılında bizzat Pisa'da kalarak destek topluyordu. Nihayetinde 120 gemiden oluşan ve Haçlı Seferi için harekete geçen Pisa filosu, 1099 yılında Bohemond'un yanında bulunan Pisa başpiskoposu Daimbert öncülüğünde ilk olarak Lazkiye'ye, ardından Ağustos ortası gibi Suriye limanlarına ulaştı. Bu siyasi bakımdan olduğu kadar stratejik açıdan da oldukça önemli bir hareket idi. Burada Toskanalılar ile diğer İtalyanların yanı sıra atlılar, yayalar ve kadınlar dahil olmak üzere 25.000 insan bulunuyordu.²⁴² Bohemond, Lazkiye'de Bizanslılara saldırıda bulunurken deniz gücünü Pisa Cumhuriyeti karşıladı. Bohemond onları Lazkiye kuşatmasına ikna etmişti ancak başarıya ulaşamayan kuşatma bir müddet sonra kaldırıldı. Ayrıca Pisalılar, Doğu seferi sırasında rakip olarak gördükleri Bizans'a, oldukça zarar verdiler ve yağma faaliyetlerinde bulundular. Daha sonra ise bazı Pisalılar kutsal şehre doğru hareket ederken bazıları Godefroi de Bouillon'in yanında kalarak kilisenin işleriyle ilgilendiler.

Pisalılar, Haziran 1100'da Yafa önlerine gelerek Hayfa'nın zaptıyla uğraşan Venediklilere katıldılar.²⁴³ Bunun karşılığında Godefroi de Bouillon, Daimbert'e büyük bir mahalle vererek, oldukça önemli olan Yafa limanında üs kurmalarına izin veriyordu. Hatta ilerleyen süreçte Pisa kendisi için burayı bir sömürge haline getirecekti.²⁴⁴ Ayrıca Arsuf ve Kayseri şehirleri 1101 yılında, Akka 1104'te, Trablus şehri ise 1109 yılında Cenevizliler tarafından kuşatılırken yanlarında destek olarak bir Pisa filosu yer alıyordu. Ayrıca Akka kuşatması sırasında, Gondolfus adında soylu bir Pisalı ön plana çıkarak, Kral Baudouin'in, Cenevizlilere bahsettiği gümrük muafiyetinden ailesinin yararlanmasını sağlıyordu.²⁴⁵

²⁴¹ Anonim Haçlı Tarihi (*Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanorum*), çev., Ergin Ayan (İstanbul: Selenge Yayınları, 2019), s. 29.

²⁴² Fulcherius Carnotensis, a.g.e., s. 112; Anna Komnena, *Alexiad Anadolu' da ve Balkan Yarımadası' nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi' nin Tarihi Malazgirt in Sonrası*, çev., Bilge Umar (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1996), ss. 352-354.

²⁴³ P. M. Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 26.

²⁴⁴ W. Heyd, a.g.e., ss. 147-148.

²⁴⁵ W. Heyd, a.g.e., ss. 157-159.

Tancrede, 1108 yılında Antakya'yı ele geçirmesinde yardım eden Pisalılar ile birlikte Lazkiye şehrinin önlerine geldi. Şehir alındığı takdirde Pisalılar, Lazkiye ve Antakya şehirlerinde mahalleler elde edecek ve vergilerden muaf tutularak serbestçe ticaret yapabileceklerdi. Doğu Akdeniz topraklarında ordudan ayrılanlar etrafa dağılırken, Haçlı ordusuna katılmak için gemilerinden ayrılan Pisalı, Cenevizli, Venedikli ve Lombardlar ciddi bir açlık sıkıntısıyla karşılaştılar. Çünkü Haçlılar savaşa odaklanıp, hazırlıkları sırasında yanlarına savaş malzemeleri haricinde gerektiği kadar erzak almadan yola koyulmuşlardı. Ayrıca bunlar sefer zamanı gelmiş olduğu için geri dönen hacılar ile birlikte deniz kıyısından orduya katılmak için hazır dılar. Denizden yaklaşık 20 mil uzaklıkta olan ordugâha tüm silahlarını taşıyamadıkları gibi getirdikleri yiyecekler de yetersizdi. Bu nedenle yakın şehirlerden yiyecek takviyesi yaptılar. Ancak bu malzemelerden birazı ordugâha ulaşırken birazı da düşmanın eline geçti. Nihayetinde Haçlı kuvvetine bakıldığında, Doğu topraklarında hiçbir yerde böylesine kalabalık, atlı ve yayadan oluşan bir grubun toplandığı görülmemiştir. Ayrıca ordunun ağır silahlar ile kuşatılan atlılar ve soylu ailelere mensup tecrübeli liderleri kapsayarak, 15.000'den fazla kişiyi barındırdığı bilinir.²⁴⁶ Böylelikle Pisalılar, XIII. yüzyıla gelindiğinde Antakya, Lazkiye, Sur, Trablusşam, Akka ve Yafa şehirlerinde birer koloni elde ettiler.²⁴⁷ Akka ve Sur'un Memlûkler tarafından ele geçirilmesine değin, bu şehirlerdeki Pisa kolonileri ayrıcalıklarını korudu. Ayrıca İtalyan devletlerinin arasındaki rekabet Suriye'de, Cenevizliler ile Pisalılar arasında kendini gösterdi ve uzun yıllar sürdü.

28 Ağustos 1189 tarihinde Akka'ya gelen Kudüs Kralı Guy de Lusignan, beraberinde bulunan 52 gemiden oluşan Pisa filosunun yardımıyla şehri kuşattı.²⁴⁸ Ancak kralın ordusu sayıca yetersiz kaldığı için Batı'dan asker desteği alınıyordu. Bu kuşatmada tam olarak sayıları bilinmeyen İngiltere, Danimarka, Flanre, Almanya ve İtalya'dan gelen Ceneviz ve Venedik gemileri bulunuyordu. Salahaddin'in şehre ulaştığı sırada karşılaştığı manzara hakkında İmadeddin'in aktardığı bilgiler, Hıristiyan gemilerinin limanı direktten bir ormana dönüştürdüğü şeklinde idi. Ayrıca yardım için gelen Ermeni amiral Hüsameddin Lu Lu de 50 gemilik Mısır donanmasıyla Akka limanına ulaşıyordu. Kuşatma böylece sürüp giderken, 1190 yılına gelindiğinde ticaret gemilerinden bazıları kaçmayı başarırken, İtalyan ve diğer devletlere ait donanmaların üstünlüğü nedeniyle Salahaddin'in

²⁴⁶ Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III*, ss. 308-309.

²⁴⁷ Şerafettin Turan, a.g.e., s. 135.

²⁴⁸ Niketas Khoniates, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195) Komnenos Hanedanı'nın Sonu ve II.Isoakios Angelos Devri*, çev., Işın Demirkent (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2006), ss. 197-198.

saldırı girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı.²⁴⁹ Guy de Lusignan ise eski krallığına hasretle göz atarken, Pisalılar tarafından destekleniyordu. Pisalılar, Cenevizlilere önemli ayrıcalıklar tanıyan Henri'ye tepkilerini göstermek için böyle bir hareket sergilediler. Henri, 1193 yılında Guy'e teslim etmek üzere Sur şehrinde bulunan Pisalıların, bir suikast yapacakları haberini alır almaz kolonilerini 30 kişiyle sınırlandırdı.²⁵⁰ Bu durum karşısında öfkeleri bir türlü dinmeyen Pisalılar, Sur ve Akka şehirlerindeki köyleri yağmaladılar. Ancak bu hareketleri bardağı taşıran son damla olup, Henri'nin onları Akka'dan çıkarmasına yol açtı.

IV. Haçlı Seferi ile gelişen süreci Pisalılar adına en parlak devir olarak nitelendirebiliriz. Çünkü İstanbul'da kurulan Latin İmparatorluğu'ndan sonra Suriye topraklarında, Venediklilerin faaliyetleri arka planda kaldı. Venedik yalnızca konutlarını koruyup, bölgeden çekilirken diğer İtalyan devletleri Ceneviz ve Pisa burada etkinliklerini daha da arttırdı. Nihayetinde, Haçlı devletlerinin hükümdarları İtalyan filoları tarafından yapılan yardımların önemini gayet iyi bildiler ve bu nedenle çeşitli haklar vererek, onları mükafatlandırdılar. Böylelikle Haçlı devletlerinin eline geçen ticaret kentlerinde özerk koloniler kurmayı başardılar. Bu koloniler ağırlıklı olarak Haçlı devletlerinin denetiminde gibi gözüke de bizzat İtalyanların atadığı, Pisalılara ilişkin davalara bakmakla da yetkili görevliler tarafından idare edildi.²⁵¹ Ayrıca Pisalılar, koloni kurdukları liman şehirlerinde bu görevliler dışında birer vikont ya da konsolos bulundurmaktaydılar. Böylece Pisa, Akka merkezli olan Suriye'deki kolonilerini kısa sürede yapılandırdı ve nüfuzunu Trablus ile Antakya'ya kadar genişletti. 1248 yılı itibarıyla, Akka ile bütün Suriye topraklarında yalnızca bir genel valinin bulunma nedeni ise Pisalıların yönetim açısından aldıkları bir önlem gibi görülebilir.

5.1.2. Ceneviz ile Pisa Arasındaki Çatışma

Venedik ve Amalfi gibi İtalyan devletleri, IX. ve X. yüzyıldan itibaren Bizans'a bağlı kalarak yükselirken, Ceneviz ve Pisa tarafından böyle bir bağıllık söz konusu olmadı. Çünkü bunlarda Germen etkisi diğer şehirlerde olduğundan daha yoğun ve bu nedenle bağımsızlığa yavaş bir şekilde ilerlediler. I. Haçlı Seferi'nden önce Pisa ve Ceneviz, ortak bir şekilde hareket ederek komün özerkliklerini elde ettiler. Çünkü ticaret ve denizcilikte önemli roller üstlenen bu iki şehrin sorunları da ortaklı. Arap korsanlar 935 yılında

²⁴⁹ J. H. Pryor, a.g.e., ss. 133-134.

²⁵⁰ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi III*, s. 73; W. Heyd, a.g.e., s. 348.

²⁵¹ 1191 yılına ait bir belgede bu görevlilerden ikisine verilen işler hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür, bkz. W. Heyd, a.g.e., s. 369.

Ceneviz şehrini, 1004 ve 1011 yıllarında ise Pisa'yı istila ederek, Akdeniz üzerinde güvenlik açısından ciddi bir sorun oluşturdular. İşte tam olarak bu nedenlerden dolayı iki şehrin büyüüp, ticaret sahasını genişletmesi zorlaşmaya başladı.²⁵² Nihayetinde Ceneviz ile Pisa ileride rakip olacakları Venediklilerden sonra tarih sahnesinde yoğun bir şekilde rol oynadılar. Yönetimde ise başlangıçta mahalli otoriteleri düzenleyen kontlar ve dükler söz sahibi iken, sonraları feodal beyler ön plana çıktı. Pisa'da XI. yüzyılda, Morgi Tuscie adındaki bir kont vikontları aracılığıyla hâkimlik yaparken, Ceneviz şehrinde, Oberti hanedanı bu topraklardaki egemenliğini mahkemeler kurarak güçlendirmekte idi.

Ceneviz, Bizans ile ilişkilerinde bağımsız davranıp, en başından itibaren on yıl boyunca, ekonomik çıkarları doğrultusunda Haçlı Seferleri'ne katıldı ve diğer güçler arasında tarafsız kalmaya yönelik bir politika izledi. Ancak bu seferlere katılmayan bazı Cenevizliler de bulunuyordu. İslâm dünyasıyla ilişkilerinde ise Pisa'dan farklı olarak daha çok İtalya dışındaki olaylara odaklanan Cenevizliler, yaşanan sorunlara çözüm ürettiler. Ardından 1099'da Saint-Simeon'da ve 1100 yılında Cesarea'deki durum basit yağma faaliyetleri olmaktan çıktı. Böylelikle Cenevizliler, diğer İtalyan toplulukları gibi Suriye ile Filistin topraklarında kurulan Haçlı devletlerinden önemli ayrıcalıklar elde etmeyi başardılar. Diğer yandan Mısır yönetiminin Kahire ile İskenderiye şehirlerine ticaret yapmak amacıyla gelen Cenevizlileri mukabele tedbirleri adı altında tutuklaması, Nil coğrafyasında bütün Batılı ticaretin sekteye uğramasına neden oldu.²⁵³

Ceneviz, Pisa ve Venedik gibi kendi aralarında deniz ticaretine hâkim olma rekabeti yaşayan İtalyan Cumhuriyetleri, menfaatleri doğrultusunda hassas ve bencilce davranıp, fırsatları ellerinden kaçırmamak adına, Müslümanlarla çatışmamaya özen gösterdiler. Ayrıca bu dönemde Mısır'a seyahat edebilmek için gerekli gemilere sahip olan sadece onlar yani İtalyan Denizci Devletleri bulunuyordu. Cenevizliler Mısır'ı fethetmek için planlar yapmaya başlıyor ve takip edilen politika yalnızca Mısır yönetiminin değil aynı zamanda diğer İtalyanların da aleyhine oluyordu. Bunun üzerine Mısır'ın bir an evvel alınması ve Latin Krallığı'nın önüne geçilmesi gerekiyordu. Latin Kralı Almaric ise Mısır'da tutunmaya çalışarak, orada bir üs elde etti. Ardından 1168 yılında beraberindeki Hıristiyan ordusu ile Nil'e kadar ulaşıp, Fustat şehrini kuşattı. Ancak halk şehri Hıristiyanlara teslim etmeyip yakmayı tercih edince, Almaric amacına ulaşamadı ve herhangi bir başarı

²⁵² W.Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, ss. 131-132.

²⁵³ Claude Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, ss. 118-119.

sağlanamadı.²⁵⁴ Nihayetinde Salahaddin'in önderliğini yaptığı Nureddin'in ordusu tam bu zamanda harekete geçerek, Haçlılar ve beraberindeki denizci devletleri püskürtmeyi başardı.

Pisalıların çeşitli ittifaklar kurarak kazandıkları statüleri serbest bir şekilde ticaretlerini yapmalarına izin veriyordu. Kudüs'ün ilk Patriği Daimbert'in de Pisa'lı olduğunu biliyoruz. Ancak Kudüs Krallığı içinde oynadıkları rol ile üç İtalyan denizci devletinin arasında en az önemlileri oldular ve Pisalıları ticari ve denizcilik faaliyetlerinde diğerlerine oranla daha izole yaşadılar. Ayrıca Pisa ve Ceneviz sürekli olarak Fransa'daki faaliyetleri yakından takip ettiler. 1249 yılında Cenevizli bir soylunun, Pisalı biri tarafından öldürülmesiyle, Ceneviz ve Pisa arasında ciddi çatışmalar meydana geliyor ve nihayetinde Aziz Sabas Savaşı yaşanıyor. Bu düşmanlık, Haçlı Seferleri esnasında bile ittifak yapmalarına engel oluyor ve Saint-Sabas Savaşı'nın başında kısa süreli olarak sağladıkları anlaşmaya rağmen birbirleriyle olan üstünlük yarışları bitmiyordu. Böylesine bir kavga Louis'in Kıbrıs'a gelişinde, Fransız ordusu için de felaketi beraberinde getiriyordu.²⁵⁵ Venedik ise bu dönemde Akdeniz'de sessiz kalmayı tercih ederken, IV. Haçlı Seferi'nin sonunda İstanbul'daki kolonisini büyütüyor ve dikkatini Karadeniz bölgesine çeviriyordu.

5.1.3. Pisalıların Kıbrıs Krallığı'ndaki Faaliyetleri

Haçlı Seferleri döneminde deniz gücünü oluşturan ve ticari hayatta önemli rol oynayan diğer bir şehir devleti Pisa, Lusignanlar hâkimiyetindeki Lefkoşa'da bir koloni kurmayı başardı. 1291 tarihinde bu koloninin başında yargılama yetkisini elinde bulunduran bir konsolos bulunuyordu. Ayrıca Krallık topraklarında yaptıkları ticarete genelde %2, ellerinde kalan mallar için de %1 oranında bir vergi ödemekteydiler. Bununla birlikte kendilerine çeşitli ayrıcalıkların yanında evler ile pazar yeri tahsis ediliyordu. 1372 yılına gelindiğinde ise bu ayrıcalıklar yenilenerek, Magusa'ya ikinci bir konsolos atandı. Nihayetinde Floransa Cumhuriyeti, İtalya yarımadasında Pisa'yı egemenliği altına alarak, Kıbrıs toprakları üzerinde etkinlik gösteren son devlet oldu. Lusignanlardan bölgede ticari faaliyetlerini sürdürmek için aldıkları izin sonucunda ödeyecekleri vergi, Pisalılarından fazla

²⁵⁴ Bu felaketin izlerini günümüzde dahi Kahire çevresinde görmekteyiz, bkz. Tudela'lı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia, *Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Tudela'lı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia İslam Dünyası Gözlemleri*, çev., Nuh Arslantaş (İstanbul: M.Ü.İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013), s. 5.

²⁵⁵ Olivier Berrou, *The Role of Genoa in the Latin Kingdom of Jerusalem: Political and Diplomatic Struggles Between 1250 and 1291*, A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy Royal Holloway, University of London, 2017, ss. 49-51.

yani %4 olarak belirleniyordu. Bardi firması adına 1324 yılında Kıbrıs Adası'na gelen Balducci Pegolotti, ticaret vergisinin iki yıl süreyle %2 olmasını sağladı ve bu oran süre geçtikten sonra da kendini koruyarak aynı kaldı.²⁵⁶

5.2. Ticaret

5.2.1. Bizans ile İlişkiler

Bizans İmparatorluğu'na karşı Amalfi ve Venedik Denizci Devletleri gibi bağıllık içinde olmayıp, izledikleri siyaset doğrultusunda ilişkiler kurarak, ticaret dünyasına giriş yapan üçüncü İtalyan Şehir Devleti Pisa oluyordu. Doğu Akdeniz coğrafyasında ticaret hayatına adım attıkları andan itibaren Pisa ile Ceneviz, Haçlı ordularının iaşesinin sağlanmasında ve Suriye ile Filistin'den, Batı'ya yapılan baharat ticaretine ortak oldular. Batı limanlarındaki bu ticari faaliyetleri, Doğu limanlarından Barselona'ya, oradan İtalya'nın Tiber Nehri'ne ulaşan ticaret ağını kurmalarında önemli rol oynadı.²⁵⁷ 1099 yılında Venedik'in, Haçlıları taşıdığı sırada, Filistin'e seyahat eden bir Pisa filosu, Venedik donanmasına saldırarak yeniliyordu. Venediklilere esir düşen bazı Pisalılar, kendilerinin serbest bırakılması şartıyla bir daha bu topraklara ticaret yapmak amacıyla ayak basmayacaklardı. Ancak bu sözü uzun süre tutamayan Pisalılar buralarda bir mahalleye sahip olmak için harekete geçerken, bir yandan Bizans ile yaptıkları ticareti daha fazla körüklemeye çalıştılar. Bu yüzden Venedikliler karşısında zorlu bir mücadele vermeleri gerekiyordu. Çünkü Venediklilerin, Bizans ile ilişkileri onlardan çok daha eski ve sağlam temellere dayanıyordu. Dahası yine çok erken tarihlerden itibaren gümrük resminden muafiyet kazanmışlardır. Bu durum oldukça önemli bir üstünlük göstergesi olmaya yeterlidir. Doğu Akdeniz topraklarında yaptıkları ticaretle kazandıkları servet, kendilerine olan güvenlerini günden güne arttırıyordu. Dolayısıyla Venedikliler, Pisa gibi yeni ayağa kalkmaya çalışan bir rakibe çekimser davranmadılar. Çünkü Venedik Cumhuriyeti, tüm rakiplerine bakılarak daha ayrıcalıklı bir konumda olmakla beraber, gerek savaş sanatı gerekse barış sanatında düşmanlarıyla boy ölçüşebilecek kudreti artık bulunmayan Bizanslılara karşı bile daha üstün bir durumdaydı.

1111 yılında Bizans İmparatoru I. Aleksios, Venedikliler gibi Pisa vatandaşlarına da Konstantinopolis başta olmak üzere imparatorluğun her yerinde ayrıcalıklı bir konum ve rahat bir şekilde ticaret yapmalarının yanı sıra bazı imtiyazlar veren fermanı çıkardı.

²⁵⁶ Şerafettin Turan, a.g.e., s. 138.

²⁵⁷ Mustafa Odabaş, Solomon Dov Goitein'e Göre Ortaçağ Müslüman Akdeniz'inde Deniz Ticareti (XI.-XIII. Yüzyıl), (Yüksek Lisans Tezi), ss. 45-46.

Buradaki amaç ekonomik olmaktan çok siyasal ve diplomatik idi. Buna örnek olarak Aleksios'un onları düşmanlarına karşı kullandığı hatta Antakya üzerindeki hâkimiyetinden vazgeçmeyen Bohemond'un yeğeni Tancrede'in dize getirilmesinde desteklediği görülür. Buradan anlaşıldığı üzere Bizans İmparatorları, Haçlı devletlerinin faaliyetlerini gerçekleştirmek konusunda, Pisa ve Ceneviz'in oynadığı rolü ve statüyü görmezden gelemedi. Anna Komnena, eserinde 1111 yılının başlarında Ceneviz, Pisa ve Lombardia filolarının Hellespont'tan Konstantinopolis şehrine seferler düzenlediğini bildirir. Nihayetinde Aleksios'un bu ferman ile Pisa'ya tanımış olduğu ayrıcalıklar, Venediklileri rahatsız edecek derecelere ulaşıyordu.²⁵⁸ Bu doğrultuda Pisalılar, Bizans vatandaşlarının ödediği vergilere denk ödemeleri yaptıkları sürece farklı bölgelerden getirdikleri ticari ürünler haricinde Bizans ürünlerinin de ticaretini yapabileceklerdi. Pisa gemileri herhangi bir nedenden dolayı batarsa, taşıdıkları ürünlere imparatorluk tarafından el konulmayıp, koruma altına alınarak geri verilecekti. Gümrük taifesine gelince, altın ve gümüş madenlerinden hiç alınmayıp, bunun dışında gemileriyle ithal ettikleri mallardan %10 alınıyordu. Ancak bu oran sonrasında %4'e düşürüldü. Ayrıca Konstantinopolis'te, gemilerin yanaşacağı bir iskele ve ticari ürünlerin saklanacağı depolar ile dükkanlar bulunan bir mahalleye sahip oldular.

I. Manuel tahta geçtiği zaman imparatorluk içinde fazlasıyla güçlenen İtalyan kolonilerinin durumuna karşı önlemler almak için çabaladı. Ancak Pisa'nın, Haçlı Seferleri sürecinde, Friedrich Barbarossa'yı desteklemesi ve Ghibellinilerin tarafını tutması ortalığı daha da kızıştırdı. Bu nedenle Pisalılar, İmparator I. Manuel ile anlaşmazlık yaşadı ve Bizans'a bağlılık konusunda çekimser davrandı. Manuel buna karşılık 1148 yılında, Haliç kıyısında bulunan Pisalıları bölgeden uzaklaştırdı. Ancak onlar bunu Cenevizlilerin kışkırtması olarak algıladı. Birbirlerine karşı giderek bilenen bu iki İtalyan Cumhuriyeti nihayetinde kendilerini bir çatışmanın içinde buldular. Ticareti oldukça kötü etkileyen bu olay dolayısıyla Konstantinopolis'teki faaliyetlerin aksamasına neden oldu. Bizans İmparatorluğu ile 1155 yılında Venediklilerin sahip olduğu aynı imtiyazlara sahip olma niteliği taşıyan bir anlaşma daha yapılıyordu. Ardından Konstantinopolis'teki Pisa kolonilerinin sayısı, 1162 tarihli belgeye göre 300'ü geçmeyen Ceneviz kolonilerini geride bırakarak, 1000 civarına yükseliyordu. Bu belgenin aktardığı bilgiler ışığında, Pisalıların oturdukları mahallenin, Haliç kıyısında bahçe ile balık pazarı kapısı arasında, tersane

²⁵⁸ Donald M. Nicol, *Bizans ve Venedik...*, ss. 71-72.

yakınlarında bir yerde olduğu anlaşılır. Pisa'nın koruyucusu sıfatıyla önemli görülen, Santa Maria adlı kiliseye ise her sene 400 hyperper paranın yanı sıra kıymetli kumaşlardan verilmesi ön görüldü.

1162 yılında 1000 kadar Pisalı'nın, Konstantinopolis'teki Ceneviz kolonisine saldırısı bir kişinin ölümüyle sonuçlandı. Pisalılar bununla yetinmediler ve hemen ertesi gün Venediklilerin desteğiyle, Ceneviz mahallesini yağmaladılar. Bu saldırılar karşısında bazı Cenevizliler evlerini ve mallarını bırakarak ülkelerine dönerken, Pisa ile Ceneviz arasında Konstantinopolis dışında İtalya'da kanlı bir savaş yaşanıyordu. Venedik'in Konstantinopolis'te en büyük rakipleri olarak gördüğü, Pisa'yı burada neden destekledikleri konusuna gelecek olursak, anavatandaki rekabet yüzünden Cenevizlilere karşı Pisalıları desteklemeyi tercih ettikleri söylenebilir.²⁵⁹ Bu olaylar İtalyan devletleri arasındaki rekabetin nasıl bir boyuta ulaştığını gösterir. Nihayetinde paçasını kurtarmaya çalışan Pisa, yeni bir anlaşma yapabilmek için imparator Manuel'e elçiler gönderiyordu. Ancak bu anlaşma Pisalıların hala Ghibellini ve Barbarossa'yı desteklemesi dolayısıyla ancak 1171 yılında sağlanabildi ve böylelikle ticaret alanında kendilerine tanınan eski haklara tekrardan sahip oldular. Ayrıca kovuldukları Haliç kıyısındaki mahallelerine yeniden yerleşebileceklerdi. Bunların karşılığında da Bizans'a bağlı kalmaları isteniyordu.

5.2.2. Sardinya Adası'nda Pisa ve Ceneviz Sömürüsü

X. yüzyılda ada üzerinde artık neredeyse kalmayan Bizans hâkimiyetinin son temsilcileri olarak, küçük krallar ve hâkimler ortaya çıkıyordu. Ancak Bizanslılar geri kalan tüm güçleriyle duruma karşı bir şekilde direniş gösterdiler. Bu karışıklıktan yararlanan Pisa ile Ceneviz ise XII. yüzyılda, Sardinya Adası'na hâkim olma amacıyla kendi kırsal alanlarını oluşturma peşindeydiler. Çünkü Sardinya Ada'sı gerek coğrafi konumu gerekse bereketli topraklarındaki ciddi oranda koyun nüfusu ile orta kalite tahıl ile tuzlaya dönüştürülebilen büyük lagünleri sayesinde yapılan ticaretin canlılığı gözleri üzerine çekmekteydi. XII. ve XIII. yüzyıllarda papanın ve Bizans imparatorlarının, adanın kendi mülkleri olduğu konusundaki ısrarlarına aldırmayan Ceneviz ve Pisa Cumhuriyetleri, Sardinya üzerindeki sömürülerini güçlendirerek burayı egemenlikleri altına almayı başardılar.

Pisa ve Ceneviz Cumhuriyetleri'nin Sardinya Adası'nda yaptıkları tek kelimeyle sömürü idi. Sardinya Adası üzerinde yaşayan halk Nuraghi çağından beri az değişime

²⁵⁹ Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri*, ss. 31-33.

uğrayan bir toplum olarak, koyun, sığır ve atlar yetiştiren bir tür geç dönem insanı idi ve bu ada denize sırtını dönen kırsal bir kesim olarak biliniyordu. Bundan dolayı Pisalılar ve Cenevizliler sömürü terimini tam manasıyla gerçekleştirerek, henüz siyasi ve dini kurumlarda belli bir düzeye erişmeyen, ilkel bir halk olan Sardinyalıları köleleştirmeye başladılar. Ayrıca XII. yüzyıl boyunca ilk başta Ceneviz ve ardından Pisa filoları buraya düzenli olarak gidip geliyordu. Bu gemilerdeki ucuz fakat hayati önem taşıyan ürünler yolculuklara yapılan yatırımları güvenli hale getirerek garanti kazanca bağlıyordu. Sermayedar olarak maddi anlamda bir birikime sahip olan herkes, Cenevizlilerin Sardinya Adası'na yaptıkları ticari seyahatleri 5-10 arası gümüş para ile destekleyerek, birkaç ay sonra karşılığını 6-12 civarında gümüş lira olarak geri alıyorlardı. Ceneviz ve Pisa Cumhuriyetleri kendilerini denizciliğe adanmaz çok sayıda soylu aile bu şekilde sermayesini riske sokmayı göze alıyordu. Yatırımcılar riski en aza çekmek adına çoğu zaman gemilere ortak olurlardı.²⁶⁰ Zaten bu ortaklıklar kurulmaya başladığında ilerleyen süreçte kredi sistemi ile bankacılık faaliyetlerine yeni yaklaşımlar getirdi ve bunların temel çıkış noktası olarak ortaklık sistemi görüldü.

İtalyan devletleri içinde Pisa ile Ceneviz, Sardinya Adası üzerinde ilk sömürge deneyimlerini gerçekleştirdiler. Neticede bu iki devlet ada halkını kendilerine muhtaç hale getirerek hâkimiyet kurmayı denedi. Bu da çoğu zaman büyük kiliseler aracılığıyla gerçekleştirildi. 1100 yılından önce adanın Yunan tarzı ve haç şeklinde inşa edilen bazı kiliseleri, Yunan-Ortodoks dini anlayışını benimseyerek uygulamalarını sürdürüyordu. Ancak adadaki bu faaliyetler beraberinde sosyal ve kültürel bir değişimi de getirdi. Örneğin Maiores olarak adlandırılan soylu ailelerin üyeleri, Ceneviz ile Pisalı kadın ve erkeklerle evleniyor ve tencere, tava gibi malzemeleri ithal ederek, adada bulunan ürünleri rahat bir şekilde satın alıp kullanıyorlardı. Ayrıca Ceneviz'in Doria adıyla tanınan soylu ailesinin, 1102 yılında kuzeybatı Sardinya'daki Alghero'yu kurdukları bilinir. Ancak 1200'lere gelindiğinde Sardinya denizi büyük ölçüde Müslüman korsanlardan temizlenmesine rağmen Cenevizlere saldıran Pisalılar ya da bazı diğer denizci devletlerin korsanları bulunabiliyordu.²⁶¹ Bunun nedeni şu şekilde açıklanabilir; Ada halkının özellikle de köylülerin hastalık, kötü beslenme ve yüksek ölüm oranlarıyla boğuşmaları yaşamsal faaliyetlerini ve standartlarını oldukça zedeliyordu. Bunun önüne daha fazla tahıl ihraç edilerek geçilebilirdi. Bu da Sardinya buğdayı için Ceneviz ile Pisa'nın hararetli bir yarış

²⁶⁰ Henri Pirenne, *Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 140.

²⁶¹ David Abulafia, *Büyük Deniz*, ss. 314-315.

içine girmesine sebep oldu. Nihayetinde bu sorunlar iki devlet arasında bir rekabet ortamı yarattı. Ceneviz ile Pisa arasında sıklıkla yaşanan ve bu rekabetten doğan çatışmaların temel nedeni İtalyan anakarasındaki anlaşmazlıklardan ziyade Sardinya Adası üzerindeki hâkimiyet mücadelesi idi.

5.2.3. Doğu Akdeniz'de Yapılan Ticaretin Seyri

Doğu Akdeniz'de ticaretin gelişimi en çok İtalyanların kârına oldu. Ancak Mısır'da özellikle ilk dönemlerde ticarete Venedik'in, Pisa'nın gerisinde kaldığı görülür. Bu durum çok uzun sürmedi ve XIII. yüzyılın başlarında, Eyyubiler ile İtalyanlar arasında yapılan antlaşmalar sayesinde Venedikliler ve Pisalılar ticaret alanında daha çok tercih edilmeye başladılar.²⁶² Doğu Akdeniz bölgesinde önemli bir konuma sahip olmasıyla birlikte Mısır yönetimi ticaret yapmak amaçlı topraklarına gelen İtalyan tüccarların buralarda yerleşmesi için elinden geleni yapıyordu. Nihayetinde bu topraklara yerleşen İtalyan tüccarlar, yöneticilerin saraylarına birçok ürün satışı yaparak konumlarını daha güçlendirdiler.²⁶³ Dolayısıyla Fatımi iktidarının sonlarına doğru Pisa ile Mısır arasında daha sıkı siyasi bağlantılar tahsis edildi. Selahaddin'in mücadelesi ve buna karşı başlayan III. Haçlı Seferi'nden sonra ise Haçlılar ile Müslümanlar genellikle iyi ilişkiler kurarak beraberce yaşamayı sürdürdüler. Ancak bu tarih itibarıyla Mısır ve Suriye'de, Eyyubi hâkimiyeti başladı ve Haçlı devletlerine yalnızca parçalara ayrılan bir kıyı şeridi kaldı.

Fatımi Halifesi el-Zafir'in veziri el-Abbas, Pisalı Raynerio Botaccio adlı elçi vasıtasıyla gönderdiği mektubunda, Pisalılara verilen imtiyazlar ve Mısır ile kurulan diplomatik ilişkileri daha net bir şekilde gözler önüne serer. Buna göre Pisalılar, İskenderiye'deki ticari faaliyetlerini devam ettirirken aynı zamanda funduklarında rahatlıkla oturacaklardı. Hatta ilerleyen zamanlarda Kahire'de de funduklar elde ederek ticaret yaptılar. Ayrıca bölge sınırları içinde gümrük bedellerinden dolayı kereste, zift ve demir gibi malzemeler ayrı tutulmak şartıyla, istedikleri ürünleri taşıyabilir ve eğer isterlerse ülkelerine de götürebilirlerdi.²⁶⁴ Nihayetinde İskenderiye'de faaliyetlerini kendi kanunlarına göre yürüten Pisalıların, rahatça yaşayabildikleri ve Mısır yönetiminin uzun zamandan beri Rumlar ve Müslümanlar için tanıdığı ayrıcalıkları onlara da tanıdığı görülür.

²⁶² Olivier Berrou, *The Role of Genoa in the Latin Kingdom of Jerusalem: Political and Diplomatic Struggles Between 1250 and 1291*, A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy Royal Holloway, University of London, 2017, s. 31.

²⁶³ P. M. Holt, *Haçlılar Çağı*, ss. 164-165.

²⁶⁴ Claude Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, ss. 356-358.

Demir ticaretinin tam manasıyla başladığı XII. yüzyılda, Mısır'da demir ticaretiyle Pisalılar ilgileniyordu. 1154 yılında Pisa ve Mısır arasında yapılan bir anlaşmada, demir malzemesinin İskenderiye'ye taşındığı anlaşılır. Silah yapımında kullanılan malzeme olmasından dolayı demir alışverişi başka bir deyişle silah ticareti olarak da adlandırılabilir. Haçlılar, bu nedenle Mısır'a yapılan demir ticaretini engellemek adına, Pisalılara eğer bu ticareti sürdürürlerse artık onların koruması altında olmayacaklarını ve buna dair bir anlaşmayı da kabul etmek zorunda kalacaklarını bildirdiler.²⁶⁵ Hıristiyanların 6 senelik bir süreçte, Mısır ve Suriye'den baharat satın alarak bu topraklara serbestçe ayak basmaları bir Haçlı Seferi girişimini kolaylıkla sağlayabilirdi. Nihayetinde Poitiers'de Premontres manastırının baş rahibi Prens Hethoum, Mısır'a yapılan ihracatın durdurulması için tedbirler tavsiye ederek, savaş malzemelerinin ulaşımını engelledi. Ancak Haçlıların gösterdiği tüm çabayla bölgedeki demir ticareti kötü şekilde etkilenmesine rağmen bunun önu tamamen kesilemedi. Daha sonraki dönemlerde Pisalılar kenara çekilerek, demir ticaretinde oynadıkları rolü Venediklilere bıraktılar.

Ermenistan Krallığı'nda, serbest ticaret hakkına sahip olan ve toprakları üzerindeki şehirlerde koloni kurmayı başaran üçüncü İtalyan denizci devleti Pisa oldu. Bunların Ermenistan Krallığı'na tam olarak hangi tarihlerde geldiği bilinmemekte fakat Cenevizliler ile Venediklilerden sonra olduğu söylenebilir. Ayas'taki Pisa varlığını kanıtlayan, 10 Haziran 1304 tarihli bir anlaşmada şehirde Pisalılara verilen zararların Venedikliler tarafından karşılanacağı bildirilir. Çünkü Ayas'ta bulunan kara kısmındaki şato iki Venedikli gemici tarafından zapt ve yağma edildi. Nihayetinde bunun reçetesi Ayas'ta yaşayan tüccarların, Pisa konsolosu olan Bindone Scimerenda'ya, 1214 Ermeni dirhemi ödeyecek olmalarıyla kesildi.²⁶⁶ XIV. yüzyılın ortalarına doğru gelindiğinde ise 1340 tarihli bir belgeden ülkenin en önemli limanı ve pazarı olan Ayas'ta bir Pisa kolonisinin hala varlığını sürdürdüğü ve bunun başında da yine konsolos unvanıyla Bindone Scimerenda'nın bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca Pisa, Floransa, Peruzzi, Katalan ile Provensli tüccarlar, Ayas limanına giriş ve çıkışlarda % 2, bunların dışında kalanlar ise % 4 oranında bir vergi veriyorlardı.²⁶⁷ Hatta Pisalılar, 1355 yılında Krallık ile bir anlaşma

²⁶⁵ Sezgin Güçlüay, *Selçuklular Döneminde Ortadoğu'da Ticaret XI.-XIII. Yüzyıllar*, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ, 1999, ss. 126-127.

²⁶⁶ *Diplomatarium Veneto-Levanticum Sive Acta et Diplomata Res Venetas Græcas Atque Levantis Illustrantia Anno 1300-1351, Vol. I.*, Venetiis, 1880, ss. 21-22.

²⁶⁷ F. B. Pegolotti, *La Pratica Della Mercatura*, çev., A. Evans (Cambridge: Medieval Academy of America, 1936), s. 60.

daha yaptılar ve bu anlaşmaya göre Pisalı tüccarların ödeyecekleri vergi miktarı belirlenerek, gerek ithalatta gerekse ihracatta %2 alınacak şekilde kalması kararlaştırıldı.²⁶⁸

Akka, 18 Mayıs 1291 tarihinde düştü ve aynı yıl Katalon tacirler, Kral II. Henri de Lusignan'dan bir imtiyaz alarak kendilerine ulaşan mallardan %2, transit mallardan ise bunun yarısı kadar olacak şekilde bir vergi alınmasını sağladılar. Diğer taraftan İtalyan tüccar devletleri, Kıbrıs adasının ticaret hayatında ifade ettiği yerin önemini pek hızlı anladılar. Bunun üzerine vakit kaybetmeden harekete geçerek bu topraklarda koloniler kurmak istediler. İşte tam bu sırada Pisalılar, Kıbrıs'ta nerede isterlerse orada konsolosluk açma hakkına sahip oldular. Ayrıca 1293, 1296, 1299, 1300, 1310 ve 1320 yıllarına ait fermanlardan anlaşıldığı üzere neredeyse adanın her köşesine yerleşen Pisalılar yaptıkları faaliyetlerle ticari bağlarını daha da sağlamlaştırmayı başardılar. İlk zamanlarda onlar için ayrılan Limasol limanı bir üs olarak kullanıldı. Hatta burada evler ile konsolosluklar da bulunuyordu. Ancak 1300 yılına gelindiğinde Magosa'da kendi başlarına yalnız yaşayan birkaç Pisalının varlığı dışında hiçbir koloni memurunun bulunmadığı bilinmektedir.²⁶⁹

5.3. Sosyal ve Kültürel Yapı

5.3.1. Kentlerdeki Yerleşim ve Mimari

XII. yüzyılda Avrupa ve Asya'ya seyahatler düzenleyen Tudelalı Benjamin, bu dönemde Pisa şehrine de uğrayarak, buranın çok büyük bir şehir olduğunu ve içinde olası saldırılar ile savaş durumunda korunmak amacıyla küçük kule biçiminde yapılan 10.000 adet evin bulunduğunu aktarmaktadır. Ancak diğer yerlerdeki gibi şehrin çevresini kaplayan surlar bulunmadığını ve şehrin tam ortasından geçen deniz ile şehir arasındaki bağlantıyı sağlayan Arno nehrinin giriş çıkışlar için kontrol noktası olarak işlev gördüğünü belirtmektedir.²⁷⁰ Ayrıca bu şehrin idaresi hakkında kendilerini yöneten ne kralları ne de prensleri olduğunu ifade eder. Pisa çarşıları, evleri, değirmenleri ve bahçeleri olan zengin bir şehirdi. Halkı ise gemi ve at sahibi, denizlerde yolculuk yapmaya hazır bulunan orta derecede bir İtalyan denizci toplumu idi.²⁷¹ Bu dönemde Pisa'da, Latinler dışında 20 kadar Yahudi'nin de yaşadığını bilmekteyiz.

Pisa mimarisinde dikkat çeken en önemli unsurlardan biri kuleler idi. Bu kuleler diğer İtalyan şehirlerinkine benzer olarak savunma amacıyla inşa edildiği gibi aynı

²⁶⁸ Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri*, s. 112.

²⁶⁹ W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi II*, ss. 4-5.

²⁷⁰ Tudelalı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia, *Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Tudelalı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia İslam Dünyası Gözlemleri*, ss. 22-23.

²⁷¹ El-İdrisi, *Kadim Dünya Coğrafyası*, s. 128.

zamanda düşmana zarar vermek için de kullanılıyordu. Ayrıca bu yapılar soyluların statüsü açısından belirleyici bir rol üstleniyordu. Pisa'daki prenslerin, soyluların ve zenginlerin konutları beyaz badanalı veya lekeli mermer plakalardan oluşan binalardı.²⁷² Kentin artan refah seviyesini simgeleyen bir başka muhteşem mermer yapı Santa Maria Katedrali idi.

Pisalılar büyük şehir düzeninin yanı sıra her an savaşa hazırlıklı olmak adına evlerini kuleli olarak planladılar. Ancak Tudelalı Benjamin'in gördüğü bu kulelerden bazıları daha önceki dönemlere ait kulelerdi. Bu kuleler ile ilgili bilgiler ihtiva eden 1100 yılına ait ilk belgeler, Pisa'daki kulelerin çatışmaları kontrol etmek için maksimum bir yüksekliğe sahip olduğunu aktarır. Bu yükseklik seviyesine örnek olarak ise Stefano ve Lamberta'nın kuleleri ile Arno'nun kıyısında yer alan Guinizione'nin kulesi verilebilir.²⁷³ Ayrıca daha önce konsüllerin yemininde belli bir yüksekliği aşan kulelere izin verilmediği ve bir başkasının kulesine saldıran bir kişinin cezalandırıldığı belirtilir. Zaten bu tür yasalar neredeyse tüm İtalyan komünlerinde olmakla beraber yine kulelerin yüksekliği ve kulelerden savaşmakla ilgili benzer bilgiler şeklinde günümüze kadar gelen en eski Ceneviz konsül yeminlerinin içeriğinde bulunur.

Sardinya Adası'nda, Nuraghi çağından beri ilk müstahkem kentleri inşa eden Pisalılar ve Cenevizliler oldu. Pisalılar bugün hala Cagliori kentine hâkim olan ve Castello olarak adlandırılan sarp tepeyi işgal ederek etrafını yüksek surlarla çevirmişlerdir. Ardından burayı askerler ile tüccarların güven içinde yaşayabilecekleri bir Pisa kalesine dönüştürmüşlerdir. Pisalıların Sardinya'daki mimari yapılarına ve bu eserlerin özelliklerine bakacak olursak, adada kendilerine özgü çarpıcı bir üslup kullandıkları görülür. Aslında Pisa'nın yapılarını bu denli ihtişamlı planlamasının tek nedeni onlar için bir üstünlük göstergesi olması idi. XII. yüzyılın başlarında, dışları siyah beyaz şeritler halinde olmak üzere mermer kaplı katedraller ve manastırlar inşa ettiler ve Santa Trinitadi Saccargia manastırının zebra desenli cephesi de bu mimarinin tipik bir örneğidir.²⁷⁴

5.3.2. Teknolojik ve Bilimsel Gelişmeler

Pisalılar, Müslümanlar ile ilişkileri sonucu onlardan gördükleri tekniklerle inşa ettikleri kiliselerinde İslâm çinilerini kullandılar. Çok iyi bir şekilde sırlanmış ve rengarenk bezenmiş bu çinilerin üslubu, Batı Avrupa'da üretilen sade çinilerden çok daha farklıydı.

²⁷² Claude Cahen, "İbn Said Sur l'asie mineuse Seldjuquide," *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1968, sayı: 10; ss. 44-45.

²⁷³ Daniel Waley-Trevor Dean, *İtalyan Şehir Cumhuriyetleri*, s. 164.

²⁷⁴ David Abulafia, *Büyük Deniz*, s. 315.

Bu çinilerin en etkileyici özelliklerinden bir diğeri kiliselerin iç kesimlerine yerleştirildiklerinde, güneş ışığında mücevher gibi parlamalarıydı. XI. yüzyılda inşa edilen kiliselerin cephelerinde Mısır'dan gelen çiniler kullanılıyordu. Pisa'nın yine kiliselerdeki kulelerde ve cephelerinde kullandığı "Bacini" yani büyük çanaklar ise sadece savaşın değil aynı zamanda ticaret ve Doğu'dan getirilen yeni ürünlere artan ilginin bir göstergesidir.

Mehdiye Seferi'nin öncesi ve sonrasında bu çanaklar Sicilya ve Tunus'tan getiriliyordu. Pisa'ya maviye yakın bir renkle sırla kaplı yeşil ve kahverengi son derece sade çömlekler ise Fas'tan geliyordu. Pisalılar, mimari yapılarında bu tarz süslemeleri çok fazla tercih ettiklerinden dolayı daha sonra kendi sırlı çini sanayilerini kurup geliştirdiler. Ancak diğer taraftan XIII. yüzyıla gelindiğinde bile kilise kulelerine Bacini yerleştirmekten vazgeçmiyorlardı. Pisalılar, Müslümanlardan gördükleri çömlek yapımı sayesinde Rönesans İtalya'sının "Maiolica" (İtalyan Çinisi) olarak adlandırılan çinisinin temellerinin atılmasını sağlayacak olan teknolojiyi de kullanmayı öğrendiler.²⁷⁵

Haçlılar, Suriye liman şehirlerini ele geçirmek üzere Kudüs topraklarına sefere çıkarken, Pisa Piskoposu olan Daimbert onlara katıldı. Pisalılar bu sefere üç dizi kürekli dramon adıyla bilinen savaş gemileri ile yaklaşık 900 civarında hızlı gemiler hazırlayıp, Antakya ve Lazkiye kıyılarına doğru yola çıktılar. Ancak bu yolculuk sırasında gemilerin büyük bir çoğunluğu Korfu, Leukas, Kefalonya ve Zakyntos adalarına saldırılarda bulundu. İmparator ise bu haberi alır almaz Rum topraklarının her yerinden savaş gemileri sağlanmasını istedi ve bunların yapımı başkentte gerçekleştirildi. Pisalıların deniz savaşlarında ne kadar usta oldukları bilinen bir gerçektir. Bu nedenle onlarla çatışmaya girmek çekimsizlik yaratıyordu. Bu yüzden kadirgaların güçlü görünmesi için her bir geminin burnuna tunçtan, demirden ağız açık aslan ya da başka kara hayvanlarının kafaları yerleştirilirken daha da korkunç olmaları adına bunlar yaldızla boyanıyor²⁷⁶ ve düşmanlara fırlatılacak ateş konusunda bunun tasarımı o aslan ya da diğer bir hayvan figürünün ağızından çıkacak şekilde yapılıyordu.

Doğu Akdeniz'de gemicilik ve deniz savaşlarında faaliyet gösteren kadirgaların boyutları ile ilgili ilk ayrıntılı bilgiler günümüzde yıkıma uğramış bir vaziyette olan Napoli şehrindeki Angevin arşivlerinden elde edilmektedir. Buradan hareketle 18 Şubat 1275 tarihli bir belgede Sicilya Kralı Anjou'lu I. Charles'ın, Tema d'Otranto Justiciar'ına

²⁷⁵ David Abulafia, a.g.e., s. 321.

²⁷⁶ Anna Komnena, *Alexiad*, a.g.e., s. 350.

gönderdiği Provence'da yapılan belli ölçülerdeki kırmızı kadirgaların boyutuna uyacak şekilde kadirgalar yapılmasını emrettiği anlaşılır. Savaş gemileri olarak kullanılan bu kadirgalar oldukça büyük kürekli rekonstrüksiyonları ile faaliyet göstermekteydi. Toplam uzunluğun, gövdenin kemeresine oranı 10,7: 1 idi. Gemiler omurgadan 2,03 metre yüksekliğinde ve küpeştesi su yüzeyinden ancak 1 metre kadar yukarıda bulunuyordu. Bu tipteki gemiler 800 metrik tonun üzerinde kapasiteye sahip olmakla beraber o dönemin büyük yuvarlak gemilerinin küçültülmüş hali gibiydi.²⁷⁷ Ayrıca gemilerin tasarımı özellikle yelken yerine kürek ile kullanılacak biçimde yapıyordu. Bunun nedeni dalgalarla yol almak için değil suyu yarararak geçme düşüncesinden kaynaklanıyordu.

Pisa'daki St. Piero Grodo Kilisesi'nin cephesinde bulunan bir çanakta üçgen yelkenli, keskin kavisli pruvası ve dik pupası ile üç direkli bir kadirga tasviri yer almakta ve bunun Müslüman Mayorka'dan örnek alınarak tasarlanan bir gemi olduğu sanılmaktadır. Çünkü bu gemi tipi İslâm egemenliği döneminde, Akdeniz'in güney sularında İspanya, Afrika ve Sicilya arasında mal götürüp getiren büyük yelkenli gemilere benziyordu. Ayrıca bunlar Geniza belgelerinde oldukça büyük kapasiteli, ağır kargoları ve yolcuları taşımak için kullanılan "qunbar" adıyla geçen gemi tasvirine de uyar. Diğer bir çanak üzerinde ise yelkenle birlikte küreklerle daha küçük olarak donatılan gemi ile yan yana iki direkli, uzun ve zarif özelliklere sahip bir gemi tasarımı bulunur. Bu da yine Geniza belgelerinde "ghurab" adı verilen hafif kadirgalara örnek olarak gösterilebilir. Kılıcın keskin ucu anlamına gelen Ghurab, dalgaları yarma özelliğinden dolayı böyle adlandırılıyordu. Bunlar haricinde Tunus'tan, Suriye'ye uzanan yolculuklarda sıklıkla tercih edilen uzun ve alçak bir gemi olan "qarib" kullanılıyordu.²⁷⁸

I. Haçlı Seferi esnasında gerek büyükleri gerekse teknolojik bakımından İtalyan gemileri dönemin en iyi filolarını oluşturabilecek potansiyele sahipti. Nihayetinde Bizans ve Müslüman dünyası bu gelişmelerden etkileniyor ve her anlamda İtalyanların deniz gücünden faydalanmak için türlü ilişkiler içine girmekten kendilerini alıkoyamıyorlardı. XII. yüzyıl itibarıyla İtalyanlar ve diğer denizci devletler ticaret ve taşımacılık alanındaki faaliyetlerinde, teknolojik gelişmelerle boyutları giderek büyüyen yelkenli gemiler inşa ederek daha da hız kazandılar. Anna Komnena, aynı yüzyılda iki direk standart olsa da üç direkli gemilerin kullanıldığını da belirtir. Ayrıca bu dönemde gemicilik alanındaki teknolojik faaliyetler, gemilere kökten yeni özellikler getirmekten ziyade boyutlarını

²⁷⁷ J. H. Pryor, *Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş*, ss. 77-78.

²⁷⁸ David Abulafia, *Büyük Deniz*, ss. 321-322.

büyütmek ve uzun zamandır kullanılan tekniklerle tasarımlarında bazı değişiklikler yapmak şeklinde oluyordu. XIII. yüzyıla gelindiğinde ise Pisa ve diğer şehirlerde bulunan tersanelerde genellikle iki bazen de üç güvertesi olan büyük yuvarlak gemiler inşa ediliyordu.

Teknolojik gelişmeler gemilerin boyutlarının geliştirilmesine yardımcı oluyordu ancak bu gemilerin temel niteliklerinin bozulmadan kalmasıyla gerçekleşiyordu. Ticaret gemilerinin hepsi sadece rüzgar gücü yani yelkenden yararlanmıyordu. Bizans hâkimiyetindeki dönemden XVI. yüzyıla değin, İtalyan Şehir Devletleri'nin deniz ulaşımında kullandıkları birçok kürekli gemi de vardı. Bunlar alçak omurgalı gemiler olup, her direkte bir yelken yer alıyor ve uç tarafta bulunan manevra kürekleriyle, yön tayini sağlanarak yolculuk yapılıyordu. Ayrıca kavisli baş ve bodoslamaları ile yuvarlak gövdeli olma gibi özellikleri bulunuyordu. Genelde yelkenle kullanılacak olan ama tehlike anında ve belirli sularda manevra yapmada kullanmak üzere küreklerle de donatılan bu gemiler zamanla daha da geliştirildi.²⁷⁹ Özetle bu gemiler ihtiyaç halinde yelkenli olarak kullanabilen ancak öncelikle kürekle yol almak için tasarlanan hem kürekli hem de yelkenli gemilerin özelliklerinin birleştirildiği gemiler idi.

²⁷⁹ J. H. Pryor, *Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş*, ss. 45-47.

ALTINCI BÖLÜM

DİĞER CUMHURİYETLERİN (AMALFİ, SALERNO, NAPOLİ, GAETE) OYNADIKLARI ROLLER

6.1. Askeri ve Siyasi Faaliyetler

6.1.1. Amalfi, Salerno, Napoli ve Gaete'nin Ticaret Merkezi Olarak Yükselişi

Ceneviz, Venedik ve Pisa Cumhuriyetleri, ortaçağ ticareti ve denizciliğini derinden etkileyen önemli faaliyetler sonucunda kazandıkları muazzam gelirler ile başka devletleri de büyülediler. Dolayısıyla Amalfi, Salerno, Napoli, Gaete, Siena, Lucca, Milano ve Bologna gibi diğer İtalyan Şehirleri, onların gerisinde kalmayarak hemen harekete geçtiler. Ayrıca Akdeniz'in Marsilya, Montpellier ve Barselona gibi çoğu liman şehri bu büyüye kapılan diğer yerlendendi.²⁸⁰ Ancak hiçbiri doğrudan denize açılmadığı için bu faaliyetlere sonradan dahil olabildiler. Çünkü ticareti tekellerine alan Ceneviz, Venedik ve Pisa her zaman en tepedeki yerini koruyup, diğer devletlerin sivrilmesine birer engel teşkil ettiler. Bu engel birbirlerine karşı sürdürdükleri rekabetin giderek artması sonucu ortadan kalktı ve böylelikle diğer İtalyan devletlerine fırsat doğdu. Salerno, Amalfi, Napoli ve Gaete şehirlerinin arasında bir tek Salerno, Lombard hâkimiyetinde olup, diğerleri Rum İmparatorluğu tarafından gözetiliyordu. Ancak kendilerini yönetecek kişiyi seçme özgürlüğü onlara aitti ve yerli Patriçyen aileler bunun için kullanılıyordu.

İtalyanlardan önce ticaret dünyasının parlayan yıldızı Arap tüccarlar idi. Napoli şehri Araplar açısından sığınacak bir liman görevi üstlenirken aynı zamanda buradan ihtiyaçları olan her türlü erzak ve silahı temin ediyorlardı. Ayrıca İtalyanlar, Arap korsanlar tarafından herhangi bir yağma ve istila yaşamamak için ilerleyen süreçte kendileriyle ittifak kuracak güçlerin peşine düştüler. Çünkü İtalyan Şehir Devletleri sınırları içine Kuzey Afrika, Mısır ve Suriyeli Müslümanları da kabul ediyorlardı. Bunlar IX. yüzyılda Afrikalı korsanlarla birlikte denizlerde faaliyet gösterdiler ve Salerno, Amalfi, Napoli ile Gaete'de iyi şekilde karşılandılar.

Müslümanların, Hıristiyan topraklarına göçlerinin izlerini, Konstantinopolis şehrinde de net bir şekilde görmek mümkündür. Burada bulunan bir cami bunu açıkça gösterirken ayrıca Abu'l-Farac'ın söz ettiği bu caminin inşasından birkaç yıl önce 1044 yılında meydana gelen Ermeni, Yahudi ve Arapların karışıkları bir isyanın patlak vermesi olayların doğruluk payını arttırır. Nihayetinde Arap tacirler bu şehirlere ticaret yapma

²⁸⁰ Rene Sedillot, *Değiş Tokuştan Süpermarkete Tarih Boyunca Ticaretin Öyküsü*, s. 150.

amacıyla gelerek çıkarları doğrultusunda ilerlediler ve Doğu'daki ürünlerin Batı coğrafyasına taşınmasını sağlayarak büyük gelirler elde ettiler.²⁸¹

Amalfi şehri Napoli'nin güneyinde Salerno körfezinde yer alan önemli bir ticaret merkezi idi. Amalfi'nin konumuna daha ayrıntılı bakacak olursak, deniz ile yüksek dağlar arasında ve doğu yönünde kalan Salerno'dan, batıda Virgillia, Neapel ve Sorrent ile güneyde Tiran deniziyle ayrılan ve ondan yaklaşık 200 mil kadar uzaklıkta bulunan Sicilya'nın sınır komşusu olduğunu görürüz.²⁸² Kuruluşu Bizans başkenti Konstantinopolis'in kuruluşuna bağlanan Amalfi, Ostragotlar'ın önünden kaçan göçmenlerin bu topraklara gelip sığınmasıyla canlandı. Amalfili tüccarlar, Bizans İmparatorluğu'ndan ilk kez ticari ayrıcalık koparmayı başaran topluluk olarak bilinir. Doğu Akdeniz bölgesinde ticaret yapma hakkını da Justinianus döneminde Bizans hâkimiyetine girmeleriyle kazandılar. İçte özerk bir yapıya sahip olan Amalfililerin, Bizans tebaası sayılmaları onlar için Doğu Akdeniz'de daha rahat hareket edebilme ve diğerlerinden üstünlük sağlama anlamına geliyordu. Ayrıca Bizans yöneticileri tarafından temsilci olarak seçtikleri konsoloslara saygı ve hoşgörüyle yaklaşıyordu.

Bizans ile 973 yılında imzaladıkları anlaşmaya göre Mısır'da ticari faaliyetler yürütebileceklerdi. Nihayetinde İtalyan şehirleri arasında Amalfi bir tarafa Ceneviz, Pisa ve Venedik diğer tarafa olmak üzere bu Cumhuriyetler farklı roller üstleniyorlardı. Mısır ve Konstantinopolis'te yaşanan olaylara bakıldığında tüccarların sadece Müslümanların zararına olacak şekilde değil aynı zamanda Batılı rakiplerin aleyhine olacak biçimde hareket ettikleri görülür.²⁸³ Müslümanlar ile finansal kaynak sağladıkları çıkar ortaklıkları kuruyorlardı. Bu onların Doğu topraklarının zenginliğine el koyma hırsından kaynaklanmakta ve ayrıca bazı Müslüman ülkeleri ile olan ticari ilişkilerinin bozulmaya uğramaması için izledikleri politikalardan biri idi.

Amalfililer, ekonomik ve iktisadi hayatın en önemli yapı taşlarını ve güçlenmelerini sağlayan unsurları uzun süre koruyamadılar. Bu durum iç işlerinde hâkimiyet, dışta ise Yunan İmparatoru'na tabilik olarak açıklanabilir. İlk olarak Lombardlar'ın saldırısına uğrayan Amalfi, IV. Guaymar tarafından 1039 yılında zapt edildi. Amalfi, Normandiya Dükü Robert Guiscard'tan yardım isteyerek bunun karşılığında, 1073 yılında Norman Krallığı'na bağlanmak durumunda kaldı. Bu nedenle Bizans İmparatorluğu'nun uyuğundan

²⁸¹ W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, s. 58.

²⁸² Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III*, s. 102.

²⁸³ Claude Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, s. 104.

çıkarak bu kez de Bizanslıların düşmanı olanların yanında yer aldı. Nihayetinde XI. yüzyılın ikinci yarısında, İtalya'da başlayan saldırılara daha fazla direniş gösteremeyen Amalfi Cumhuriyeti bağımsızlığını yitirdi. Diğer taraftan Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos, Normanlar'a karşı büyük bir kin beslediği için Amalfililere karşı bazı kısıtlamalar getirerek, Norman saldırıları sırasında, Bizans'a yardım eden Venediklileri daha üstün bir konuma çıkardı. Dolayısıyla Amalfi'nin, Konstantinopolis'teki kolonisi gücünü ve diğer koloniler arasındaki üstünlüğünü kaybetti. Bu değişiklikler Amalfi'nin, Doğu Akdeniz ticaretine de büyük bir darbe indirdi. Ayrıca 1082 yılında yayımlanan ve Venedik Cumhuriyeti ile yapılan yeni bir anlaşmaya göre Amalfililerin, Konstantinopolis ve imparatorluk sınırları içinde bulunan iş yerleri için Venedik'teki San Marco Kilisesi'ne yıllık üç hyperper ödemeleri zorunlu hale getirildi. Bu uygulamalar Amalfililer açısından oldukça kötü sonuçlar doğurdu. Akdeniz ve özellikle Bizans ile olan ticaretlerinde, Venediklilerle aynı imtiyazlara sahip olan Amalfililer artık onlara tabi bir şekilde yaşayacaklardı.

İtalyanların deniz gücü desteği sağlayarak önemli bir rol üstlendikleri Haçlı Seferleri onların yardımları olmadan kesinlikle başarısız olurdu.²⁸⁴ Amalfi ise bu seferlerde denizcilik alanında faaliyet gösteren ilk İtalyan Şehir Devleti idi. Haçlı kontları arasında hırsı ile ön plana çıkan, Robert Guiscard'ın oğlu Bohemund Amalfi'yi kuşattı. Ardından muazzam sayıda Frank askerinin üzerlerine geldiğini ve Haçlıların kutsal topraklara giden yolu ele geçirerek, Hıristiyanların kullanımına açmayı planladıklarını öğrendi. Bunlar çarpışmalar için en donanımlı silahlara sahipti ve sağ omuzlarında ya da ikisinin arasında İsa'nın işareti bulunurdu.²⁸⁵ Ayrıca Amalfili denizciler, Müslümanların karasularına yönelik taarruzlarında nadiren yer aldılar.

Bizans İmparatorluğu'ndan ilk kez çeşitli ticari imtiyazlar koparıp, Doğu Akdeniz'e yönelen Amalfi'nin hemen arkasından Venedikliler geliyordu. Pisa ve Ceneviz ise XII. yüzyılın başlangıcıyla, Akdeniz bölgesinde yayılarak diğerleri gibi Bizans İmparatorluğu'na yardım etmeleri karşılığı istediklerine sahip oluyorlardı. Ayrıca Arap kültürünün İberik yarımadasından sonra İtalya'da yer alan diğer bir ticaret kenti olan Salerno'nun kurduğu ilişkiler sayesinde Amalfililere, Arap limanlarının kapıları

²⁸⁴ David Nicolle, *Birinci Haçlı Seferi 1096-99*, çev., L.Ece Sakar (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), s. 21.

²⁸⁵ Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*, çev., Süleyman Genç (İstanbul: Kronik Kitap, 2020), ss. 68-69.

açılıyordu.²⁸⁶ Böylelikle Bizans İmparatorluğu ve Mısır ile ticari faaliyetlerini giderek yoğunlaştıran Amalfi, kısa sürede doğu ve batı mallarının değiş tokuş edildiği önemli bir ticaret merkezi haline geldi. Ancak Haçlı Seferleri sırasında siyasi açıdan tutarlı davranamadıkları için diğer devletler kadar fırsattan istifade edemediler.

Haçlı Seferleri süreci İtalyan Şehir Devletleri'nin, Filistin ve Suriye'de önemli liman şehirlerindeki ticari faaliyetlerin gelişmesini sağlarken, Amalfi bu durumun tersini yaşıyordu. Çünkü yapılan seferlere katılarak yeni Haçlı devletlerinin kurulmasında önemli rol oynayan Ceneviz, Venedik ve Pisa gibi İtalyan Cumhuriyetleri, yardımları karşılığı çeşitli imtiyazlar alarak büyük bir üstünlük sağladılar. Amalfi bu devletlere oranla daha geride bulunduğu için başlangıçta kendisine sunulan ayrıcalıkları zamanla kaybetti. Amalfililer, Suriye ve Filistin'de yeni haklar elde edemeyip ancak yine de gösterdikleri destekten dolayı Haçlılardan, Akka, Antakya ve Lazkiye'de bazı iş yerleri ile Trablus'ta bir pazar yeri almayı becerdiler. Ardından en fazla etkinlik gösterdikleri ve Pisalıların da bulunduğu, Akka şehrinde mahalleler kurdular.

1127'de Amalfi ve Pisa Cumhuriyetleri aralarında bir dostluk antlaşması yaptılar. Ancak 1135'te, Pisa'nın Güney İtalya ile Sicilya'da yeni kurulan Norman Krallığı'nın istila hareketine katılması ortalığı karıştırdı. Böylelikle bazı Amalfili vatandaşlar limandan ayrıldılar ve düşman gemilerine saldırılar düzenlediler. Pisalıları bu fırsattan istifade değerli eşyalar taşıyan ticaret gemilerini yağmalamak için hazır bekliyorlardı. Bu sırada Amalfi limanına girerek büyük ganimetler ele geçirdiler. Amalfi, 1131 yılına kadar kısmen Norman hâkimiyetinde bulunsa da Bizans açısından Salerno'ya çok yakın olan konumuyla tehlikeli görülüyordu. Ancak Bizans'ın tüm yıldırıcı davranışlarına rağmen Amalfi kurduğu koloniler aracılığıyla ticaret hayatında bir süre daha tutunmayı başardı.

Amalfililer, Doğu'dan sağladıkları baharat ve kaliteli ipekli kumaşların ticaretini Konstantinopolis şehrine taşıdılar. Hatta burada kendilerine ait bir kilise ve manastır da bulunuyordu. Konstantinopolis şehrindeki kendilerine ayrılan bu kiliseyi iyi korudular. Burada ikamet eden Amalfili tüccarlar ilk olarak zengin insanlardı. Sürgündeki Amalfi Dükü John'un, 1039'dan 1052 tarihine kadar burada kaldığı bilinmektedir. 1192 yılında dahi bu şehirde Pisalıları ait mahallenin üstündeki bir alanda oturan Amalfi tebaasından ve

²⁸⁶ Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri*, ss. 20-21.

bunların bir iskeleye sahip olduğundan bahsedilir. Bu da üstünlüklerini kaybetmelerine rağmen ticaret alanındaki faaliyetlerini Latin işgaline kadar sürdürdüklerini gösterir.²⁸⁷

Roma'nın güneyinde büyük bir İtalyan ticaret merkezi olarak, pamuklu sanayisi ve iç kesimlere kolay erişim gibi fiziksel özellik gösteren, işlek ve zengin Napoli şehri ortaya çıkıyordu. Napoli şehri VI. ve VII. yüzyılda gerileme dönemi yaşamasına rağmen ticari faaliyetlerini hiç aksatmadan sürdürmeyi başarıyordu. Ancak ilerleyen süreçte 850 ile 1100 arasındaki üstünlük sağlama dönemi, Amalfi'nin uluslararası güvenilir bir ticaret merkezi olarak genişlemesiyle sonuçlandı. Napoli bu konuda onlarla yarışa da yetişemiyordu.²⁸⁸ Çünkü İtalyan filolarının gemicilik alanında giderek profesyonelleşmesi ve denizlerde korsancılık faaliyetlerine karşı önlemler alınması, deniz nakliyatlarını kara nakliyatlarına göre daha tercih edilir kılıyordu. Ayrıca deniz taşımacılığı yine karaya göre artık daha kârlı hale geliyordu.

6.2. Ticaret

6.2.1. Konstantinopolis'te İtalyan Kolonileri

XI. yüzyıl itibarıyla ticarete olağanüstü bir gelişme yakalayan İtalyan devletleri, kendi aralarındaki çekişmeden ve diğer siyasi olaylardan dolayı hepsi aynı statüye erişemedi. Venedik, Ceneviz, Pisa bu devletler arasında en tepede yer alarak Amalfi, Salerno, Napoli, Gaeta ve Geniza tüccarlarına kıyasla daha kârlı çıktılar. Bunun nedeni Amalfi başta olmak üzere adı geçen diğer Cumhuriyetlerin, Bizans gibi güçlü bir devletin himayesi altında uzun süre kalmamaları idi. Venedikliler, Bizans'ın himayesinde yükselerek, ticaret ve denizcilik konusunda öylesine geliştiler ki nihayetinde sundukları imkanlar diğer devletler tarafından aynı ölçüde karşılanamadı. Dahası bunlar Venedik'e tabi olarak hayatta kalmaya çalıştılar. Venedikliler, Konstantinopolis şehrinde bulunan Amalfili tüccarlardan vergi almaktaydı.

Amalfililer, İskenderiye ile Kahire'ye gitmeleri sonucunda Asya'nın baharatı ile ipeklilerini envanterlerine kattılar ve ticari olarak canlandılar. Artık yalnızca Doğu Akdeniz bölgesinden İtalya'ya ürünleri taşımakla kalmıyor aynı zamanda İtalya'nın Orta Doğu'da aranan mallarını limanlara götürüp satıyorlardı. Bu ticaret sayesinde Amalfililer, Konstantinopolis'te yerleşerek koloniler kurdular. Konstantinopolis'teki bu Amalfi kolonisinin varlığını kanıtlayan bir olay Salerno Dukası Gisulf'un haç bahanesiyle, Salerno

²⁸⁷ David Jacoby, *Medieval Trade in the Eastern Mediterranean and Beyond* (London: Routledge, 2017), ss. 70-78; W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, s. 117; Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri*, s. 22.

²⁸⁸ David Abulafia, *Büyük Deniz*, s. 306.

Piskoposu Alfanus ve Palermo Piskoposu Bernard ile yola çıkması ve burada öldüğünde Amalfililerin manastırına gömülmesi idi.²⁸⁹ Bu yüzyılda Konstantinopolis'te serbestçe ticaret yapabilen Amalfililer, şehirde gemilerinin yanaştığı rıhtım ve eşyalarını saklamak için depolara sahiptiler. İlerleyen süreçte kendi iş yerlerini açma gibi birçok ayrıcalık kazanan Amalfi tebaası, Katolik olarak ayrı bir topluluk kabul edildiği için Bizans yönetimi tarafından özel bir kilisenin tahsis edilmesiyle dini yaşantılarında özgür oluyorlardı. Amalfili soylu Mont Cassin ise bu kilise ve manastırlara, Konstantinopolis'teki servetinden ayırdığı hediyeler bahşetti. Diğer yandan şehirdeki Amalfi kolonilerinin sayısı artınca kendilerini temsil edecek bir görevlinin gerekli olduğu anlaşıldı. Böylelikle Bizans İmparatorlarına bağlılıklarını sunan Pantaleon ailesi üyelerine, 1066 senesinde "Patrice" veya "Consul" unvanları verildi. Bizans İmparatorları himayesinde hareket eden Pantaleon üyeleri ticari meselelerin yanı sıra İtalya'daki Norman hâkimiyetini kırmak için mücadele ettiler. Pantaleon'un babası olan Maurus da aynı politikayı izleyerek, Salerno prensi Gisulf'u Normanlara karşı kışkırttı.

Amalfili tüccarlar Adriyatik'in karşı kıyısında bulunan ve Bizans'ın çok sağlam bir kalesi olan Dyrrhakhion'dan, Thessaloniki'ye oradan da Konstantinopolis'e ulaşarak bu yolu ticaret güzergâhlarına kattılar.²⁹⁰ XI. yüzyılda Konstantinopolis'te yerleşen ve kolonilerin başında bulunan Pantaleoni ailesinin bir üyesi Montecassino, Amalfi katedrali ve San Paolo için bronz kaplı kapıları bu şekilde şehre getirdi. Bizans'ın isteği üzerine Amalfili Pantaleoni, Doğu'dan birçok ürün getirerek konumunu kuvvetlendirdi. Ayrıca Amalfililer, ecza sanayi ve boyacılıkta kullanılan ham maddeler ile ipekli kumaşları Konstantinopolis'ten temin ederek, anavatanları İtalya'ya taşıdılar.²⁹¹ Geniza belgelerinin doğruladığı 1101-1130 yılları arasına ait belgeler sayesinde Amalfililerin her daim gemi inşasında kullanılan kereste ve malzemelerin ticaretini yaptıkları da anlaşılır. Ayrıca bunlarda Amalfi gemilerinin bazı Venedikli tüccarlar tarafından ulaşım amacıyla kullanıldığından da bahsedilir.

Haçlı Seferleri ile başlayan süreçte muazzam bir zenginleşme dönemi yaşanırken Haçlı prensleri, Amalfililere diğerlerinden daha az bağışta bulundular. Venedik, Ceneviz ve Pisa Cumhuriyetleri'ne yapılan bağışlar ile Doğu Akdeniz'de önemli liman şehirlerinde

²⁸⁹ Bu eski bir Amalfi başpiskoposları listesinde anılan St. Sauveur manastırı veya Papa IV. Aleksandr'ın 1256'da himaye mektuplarında yer alan bir bilgidir, bkz. W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, s. 111.

²⁹⁰ David Abulafia, *Büyük Deniz*, s. 308.

²⁹¹ Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri*, s. 21.

verilen imtiyazlar yanında Amalfililere tanınan haklar sönük kalmaktaydı.²⁹² Amalfi büyük çabalar sonucu ticaretteki yerini daha Haçlı Seferleri başlamadan önce Antakya ve Akka'da kurduğu mahalleler aracılığıyla almayı başarıyordu. Akka'daki Pisa mahallesinin yakınlarında bulunan Amalfi kolonisine, ölümlerin gömülebileceği St. Nicolos mezarlığı ile Manso adını taşıyan Amalfili soylu tarafından kemiklerin konulduğu bir yer yaptırıldı. Bunların haricinde III. Bohemond tarafından Lazkiye'de kendilerine üç dükkan verilirken, Trablus'ta da birkaç dükkan elde ettiler. Amalfili Piskoposlar bu işletmelerin kazançlarını çoğu zaman ticarete teşvik amacıyla direkt olarak görevli vatandaşlara vermekteydi. Nihayetinde mahallelerini koruyan Amalfililer, şehirlerin düşüşüne kadar iş yerlerini ellerinde tutmayı başarmışlardır.

Amalfililerden başka Konstantinopolis'e ticaret yapma amacıyla gelip yerleşen başka bir İtalyan Cumhuriyeti, Gaete'dir. Bunlar Yunanistan ticaretinde önemli bir rol oynadılar. Konstantinopolis'e yerleşerek kendilerine ait özel dükkanlar ve mülkler elde edip, dini bir birlik vücuda getirdiler. Hakkında çok fazla bilgiye sahip olmadığımız bu Cumhuriyet'ten, Konstantinopolis'e ticari amaçlarını gerçekleştirmek adına gelip yerleşen, Gaete'li Jean adlı bir tüccar, 1064 yılında burada ölmüştür. Ayrıca Gaeteliler, Batı'ya yapılan Rum mallarının ticaretinde, Venediklilerle rekabet halindeydiler ve ihracatı yasaklanan bazı kumaş türleri ile diğer ürünleri tedarik ederek, bunların ticaretinin yapılmasına olanak sağladılar.

6.2.2. Amalfi Cumhuriyeti ve Fatımiler Arasındaki İlişkiler

Doğu topraklarındaki zenginliğin farkına varan Amalfi Cumhuriyeti, İskenderiye ve Antakya'da ticaret hacmini genişletirken bir yandan Haçlı Seferleri'nden önce 978 tarihinde, Mısır ile yaptığı anlaşmadan anlaşıldığı üzere Fatımiler ile ticari ilişkiler içinde bulunuyordu. Kahire'de bulunan 200 kadar Amalfili tüccardan bahseden bir belge bunu kanıtlar nitelikte olup, ancak bu tüccarların 996 yılında, Bizans'a karşı hazırlanan filonun yakılmasıyla kamu soruşturmasında kurban gittiklerini bildirir. Fatımiler ise bu dönemde Doğu'daki komşuları ile sürekli olarak çatışma içindeydiler. Dolayısıyla ordunun ihtiyaçlarının karşılanması ve özellikle demir ve kereste için İtalyanlarla sıkı ilişkiler kurmaları gerekliydi. Hatta Mısır'ın fethinden önce Fatımiler, ticaret yaptıkları Amalfililere bizzat gemi sipariş etmişlerdir.

²⁹² W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, ss. 160-161.

Amalfililerin, Mısır'a sağladıkları ticari ürünlerle yaptıkları birikim sefer sırasında uğradıkları Konstantinopolis şehrindeki kazançlarına kıyaslandığında, Mısır bölgesinden daha fazla kâr ettikleri görülür.²⁹³ Amalfililer bu akış sayesinde Kudüs'te kendilerine ait bir mahalle kurdular. Ancak çok sık olmasa da Papalık, Amalfi'nin, Fatimilerle yaptığı ticarete ambargo uyguluyordu. Haçlı Seferleri'nin başlamasıyla ise diğer İtalyan Denizci Devletleri'nin ulaştığı zenginlik ve statü Amalfi açısından pek de aynı olmuyordu. Çünkü onlar yapılan seferlerde Ceneviz, Venedik ve Pisa kadar destek sağlamadıklarından sonuç olarak onların kazandıkları ayrıcalıklardan birazına sahip oldular. Bu hususta Ceneviz ve Pisa'nın ticari manada çok daha saldırgan bir politika izlemesi de etkili olmuştur.

Amalfililerin Kudüs'te kurdukları misafirhâne, Rodos ve Malta'yı Türklere karşı savunacak olan Saint Jean Şövalyeleri'ne ev sahipliği yapıyordu. Ancak Amalfi'nin sonraki zamanlarda Hıristiyan ile Müslümanlar arasında yaşanan çatışmalarda tarafsız kalması, devleti refaha ulaştıran unsur oldu. Amalfililer, Fatimi topraklarında kalıcı bir iz bıraktılar. X. yüzyılda Amalfi'nin Fustat'da da kolonisi bulunuyordu. Burada yaşayan Amalfililer, Yahudi tüccarlarla ilişkiler kurdular. Bunlar Geniza tüccarları olarak bilinir ve karabiber satmak için Amalfi'ye gidip gelirlerdi. Daha sonra Amalfililer bu ticaretten kazandıkları servetle altınları eriterek paralar dahi bastırdılar.²⁹⁴ Ayrıca Amalfililer, Salerno ve Sicilya'dan olan tebaalarını desteklemenin yollarını aradılar ve Fatimi devletiyle yapılan ticarete onlara ayrıcalıklı bir konum sağlamaya çalıştılar. 1137 yılında II. Roger Amalfi'nin, Mısır'da elde ettiği imtiyazların kendisine de tanınması için Salerno ile yakın ilişkiler kurma peşine düşüyordu. Bu imtiyazlar kapsamında Mısır'da geleneksel Aşar Vergisi'nin ödenmesinin yanı sıra diğer devletlerin aksine Fatimi yönetimi %19 oranında sürekli bir vergi alıyordu.²⁹⁵ Daha sonra 1143 ve 1148 yıllarında olmak üzere II. Roger ile Fatimi Halifesi arasında yeni anlaşmalar sağlandı.

I. Haçlı Seferi esnasında, Doğu Akdeniz sularında, İtalyan ya da diğer milletlerden denizci devletlerin gemilerine karşı koyabilecek tek güç Mısır Fatimileri idi. Ayrıca güneydeki denizler de Fatimilerin denetimindeydi. Başlangıçta Fatimiler ile İtalyan Denizci Devletleri arasındaki ilişkilerde bir denge bulunuyordu. Ancak Haçlı Seferleri ile başlayan süreçte İtalyan denizcilerin faaliyetleri sonucu Fatimi Devleti tüm direnişlerine rağmen elinde bulunan limanları giderek kaybetti. 1110 yılına gelindiğinde ise Haçlı

²⁹³ Claude Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, s. 62.

²⁹⁴ David Abulafia, *Büyük Deniz*, s. 310.

²⁹⁵ Claude Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, s. 164.

donanmaları en güneyde yer alan Askalon ile Sur dışında kalan bütün limanları ele geçirmeyi başardı.²⁹⁶ Bu oldukça değerli üslerin kaybedilmesiyle, Fatımi filoları iyice köşeye sıkışarak hareket edemeyecek hale geldi. Nihayetinde 1123 yılında Sur şehrini kuşattıklarında içinde İtalyan denizcilerin bulunduğu Haçlı donanması, Askalon yakınlarındaki bir deniz savaşında, Fatımilerin son büyük filosunu ortadan kaldırarak onlara can alıcı son darbeyi vurdu.

6.2.3. Ticaretle İlgili Diğer Hususlar

X. yüzyıl itibariyle Amalfi Cumhuriyeti'nin, İskenderiye ve Kahire'de ticari faaliyetlerde bulunduğu bilinir. 973 yılında Salerno'da, Amalfililer tarafından yapılan bir sözleşmede zaten bu tarihlerde ticaret maksadıyla, Mısır'a seyahatler düzenlendiği ve Amalfili tüccarların, Doğu Akdeniz sularında istedikleri gibi dolaşarak serbestçe ticaret yaptıkları görülür. Ayrıca Bizans topraklarında paylarına düşeni alan Amalfililer buradaki koloninin başında kimin duracağına kendileri karar vermekteydiler.²⁹⁷ Nihayetinde koloni yönetimini kendi aile fertlerinden seçtikleri kişilere bıraktılar. Bizans İmparatorları sağladıkları bu imkanlar karşılığında kendilerine bağlı kalınmasını ve otoritelerinin tanınmasını istiyordu. Amalfi Cumhuriyeti ise Bizans İmparatorluğu'na zayıf siyasal bağlarla bağlıydı ancak bu bağ ne kadar göstermelik de olsa birçok Amalfi tebaasından insanı İmparatorluk ordusunda görev almaya zorluyordu.

Amalfi, Bizans'a çok sıkı bir şekilde bağlı olmamakla birlikte birkaç İtalyan limanı ile yakın ticari bağlar kurdu. Müslümanlar ile olan ilişkilerinde de Batı Avrupa ile İslâm dünyası arasında genellikle Akdeniz üzerinden ticareti yapılan temel tüketim mallarından birinin köle olduğu görülür. Kölelerin çoğu korsan tüccarlar tarafından muhtemelen Güney İtalya ve Güney Fransa sahillerinden toplanıyordu.²⁹⁸ Bu nedenle Güney Galya ve İtalya sakinleri bu denizcileri köle ticaretini tekellerine alan tüccarlar olarak damgaladılar.

Uzun yıllar ticareti yapılan papirüs, altın ve lüks dokumalar gibi ticari ürünlerin yerini artık köleler, kürk ticareti, boyacılıkta kullanılan şap ve demir, kereste gibi gemi yapımında kullanılan malzemeler aldı. Amalfi'nin ticaret ağı Palermo, Messina ve Sardinya'yı içeren Tiren Denizi'ne kadar ulaşıırken bir yandan Güney İtalya'daki kara ticaretleri sayesinde Benevento gibi şehirlerde yerleşimler kurmaya başladılar. XIII. yüzyıla gelindiğinde ise şarap, zeytinyağı, domuz yağı, yün ve keten kumaş gibi birçok

²⁹⁶ J. H. Pryor, *Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş*, s. 120.

²⁹⁷ W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, s. 109.

²⁹⁸ David Abulafia, *Büyük Deniz*, s. 284.

ürünün ticaretini yapar hale geldiler. Bunların yanı sıra Amalfi'nin denizcilik alanında sürdürdüğü faaliyetler tek geçim kaynağı olmayıp, Sorrento Yarımadası'nda kendilerine ait yetişen üzüm bağlarıyla farklı alanlarda gelişmeler gösterdi.²⁹⁹

Napoli, Gaete, Salerno ve Amalfi gibi Cumhuriyetlerin ortak bir inanca bağlı olmayanlarla iyi ilişkiler kurma istekleri tamamen ticari çıkarları doğrultusunda hareket etmelerinden kaynaklanıyordu. Buna örnek olarak Napoli'nin 836'da, Benevent Prensi Sicard ile imzaladığı barış antlaşması verilebilir.³⁰⁰ Bu antlaşmaya göre Napolililer, Lombard uyrukları satın almayacak ve bunları denizin diğer tarafına götürüp satmayacaklardı. Ancak Napoli, Müslüman ülkeleriyle köle ticareti yaptı ve bu ülkelerden ticari ürünler sağladı. Ayrıca Eichstadt Piskoposu Willibald'ın, 722 yılında Kudüs'e yaptığı hac ziyareti esnasında, Napoli limanında Mısır'dan gelen bir gemi gördüğünü bilmekteyiz. Bunların dışında Venedik, Ceneviz ve Pisa gibi İtalyan devletlerinin arasındaki çekişmeler diğer küçük devletçikler arasında da yaşandı. Doyumsuz biri olarak bilinen Salerno Prensi Gisulf, Salerno önünden geçen Pisalı ve Cenevizli gemileri sıklıkla bozguna uğrattı. Bunlar Messina Boğazı'ndan geçerek Suriye ve Mısır'a doğru yol alan gemiler idi.

Doğu Akdeniz topraklarını hac veya ticaret yapmak amacıyla birçok Batılı ziyaret ediyordu. Bunların arasında ön planda olan İtalyan Şehir Devleti Amalfi de bulunuyordu. Diğer denizci tüccar devletleri gibi Doğu'nun daha önce görmediği birçok ürünü ilk olarak bu topraklara getirme görevini üstlendiler. Bu sayede muazzam gelirler elde ederken ticaretin gelişmesiyle bölgenin hâkimlerinden en iyi ayrıcalıkları aldılar. Doğu Akdeniz coğrafyasında yaşamını sürdüren halk ise Batılı tüccarların ticaretten kazandığı gibi bir servet elde edemese de sosyal ve kültürel alanda yeniliklerle tanıştı. Ayrıca bu dönemde Mısır hükümdarı toprakların çoğunluğuna sahipti ve Suriye'de deniz kıyısındaki Lazkiye ile yanında bulunan Cebele şehrinden, Mısır'ın en uç şehri olan İskenderiye'ye kadar valiler atayarak devletini genişletiyordu. Nihayetinde İtalyanlar bu şehirlere yerleşmek adına kendi milletlerinden toplayabildikleri kadar çok sayıda kişiyle Mısır halifesine gittiler ve isteklerini içeren bir dilekçeyi sundular.³⁰¹ Amalfililere, Mısır hükümdarı tarafından korunup kollandıkları ve onların yararına işler yaptıkları için tüccar olarak mallarıyla her yeri dolaşma ve kutsal yerleri ziyaret etme izni verildi.

²⁹⁹ David Abulafia, *Büyük Deniz*, ss. 334-335.

³⁰⁰ W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, s. 108.

³⁰¹ Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III*, s. 102.

Mehdiye limanı ilk olarak Afrika'nın kuzey sahillerine yakınlığı nedeniyle sonra da Doğu Akdeniz'in liman şehirlerinin daha işlek hale gelmesiyle Amalfililerin dikkatini çekiyordu. Çünkü Amalfili tüccarlar gezgin ticaret düzenini canlandırmak için ellerinden gelen her şeyi yapmış ve kendilerini bu yola adanmışlardı. Ardından izledikleri politika gereği İslâm dünyasıyla, Bizans'ın önemli ticaret merkezlerinden, oldukça yüksek fiyatlı lüks malları sağlamaya çalıştılar. Bu malları seçmelerindeki sebep kısa yoldan en çok kâr getirecek olan ticari ilişkileri kurmak istemeleri idi. Dolayısıyla Batı Avrupa'da aynı doğrultuda varlıklı prenlere ve üst düzey bürokratlar ile din adamlarına bu ürünlerin satışını yaptılar.³⁰² Bu gelişmelerin yanı sıra ticaretin boyut atladığı yüzyıllardan itibaren Sicilya Krallığı'nın kamu hizmetine giren ve oldukça başarılı olan Amalfi Cumhuriyeti, Ravello ve diğer komşu kentlerdeki soylular, ataları tarafından kendilerine aktarılan defter tutma ve muhasebe sistemini kullanıp ticaretle orantılı olarak geliştirdiler.

6.3. Sosyal ve Kültürel Yapı

6.3.1. Kentlerdeki Yerleşim ve Mimari

Napoli, deniz kıyısına yakın bir bölgede Rumlar tarafından kurulan bir şehirdi. Şehirde yaşayanlar arasında 500'e yakın Yahudi de bulunuyordu. Salerno ise bir tarafı sularla kaplı diğer tarafı karaya bağlı bir şehirdi ve burada 600 kadar Yahudi yaşamaktaydı.³⁰³ Gaete şehri geniş bir bataklık alana yayılmakta ve halkı oldukça kalabalıktı. Bu şehir genelde askerler tarafından kışlık ve güvenli bir yer olarak görülüyordu. Ayrıca gemi inşa etmede ileri seviyelere ulaşan şehirde bir tersane yer alıyordu.³⁰⁴ Amalfi ise VI. ve VII. yüzyılda gözetleme kulesinin etrafında büyüyen bir kent profili çiziyordu. Yamaca doğru kıvrılan tek bir ana caddesi ile yapıların altından ve arasından ilerleyen dar sokakları vardı. İçinde 20 kadar Yahudi'nin yaşadığı bu yüksek tepeli ve sarp yamaçlı şehirde düzenli şekilde tarımsal faaliyetler yapılamıyordu.

Amalfi şehrinde tarım düzenli yapılmasa da üzüm ve zeytin bağları ile meyve çokça bulunuyordu. Bu haliyle bile bazıları tarafından Batı'nın ticaret merkezi olarak görülürken X. ve XI. yüzyıla gelindiğinde Hıristiyan, Yahudi ve özellikle Müslüman tarihçiler tarafından diğer devletlere oranla bu şekilde görülmesi zorlaştı.³⁰⁵ Hatta bir İtalyan tarihçinin resmettiği kayalık dağ eteklerindeki üzüm bağları ve bahçeleri ile Amalfi, tüccarsız bir kent olarak betimlenmiştir. Buradan onların ticarete bakış açısı yalnızca ek

³⁰² David Abulafia, a.g.e., s. 336.

³⁰³ Tudela'lı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia, a.g.e., s. 28.

³⁰⁴ El-İdrisi, *Kadim Dünya Coğrafyası*, s. 128.

³⁰⁵ David Abulafia, a.g.e., s. 307.

gelir kaynağı olarak görülebilir ancak ilerleyen zamanlarda ticaret onlar için hayati bir önem arz edecekti. Çünkü diğer kıtalara seyahat edebilen gemiler inşa etmede teknolojiye sahiptiler ve bu onlar için muazzam getirisi olan bir sektördü. Dolayısıyla bu faaliyetler ticari genişlemeye imkan sağlıyordu.

Amalfi Cumhuriyeti'nin Konstantinopolis, Suriye ve Mısır ile kurduğu ilişkiler en başından itibaren oldukça zengin olan ünlü Pantaleon ailesi çevresinde geliyordu. Bu ailenin kökeni Conte Mauro adında bir asilzâdeye dayanmakta ve onun soyundan gelen Maurus ile büyük oğlu Pantaleon, gerek kentin gelişimi gerekse ticari faaliyetlerin hız kazanmasında önemli rol oynuyordu. Bu soylu ailenin Konstantinopolis'te bulunan evleri, dönemin göz kamaştırıcı mimari eserlerine örnek teşkil etmektedir. Ayrıca Pantaleon ailesi üyeleri oldukça dindar olup, İtalya'nın birçok yerinde kilise ve manastırlara değerli armağanlar bağışlayarak vakıflar kurmuştur.

Bu bağışlar arasında en dikkat çeken, Konstantinopolis şehrinin dökümhanelerinde yapılan bronz kapılar idi.³⁰⁶ Dahası Roma'daki St. Paul ve St. Michel kiliselerine gönderilen bronz kapıların şöhreti buralara kadar yayıldı. Mont Cassin papazı Desiderius, Amalfi kilisesinin kapısını aynen manastırında kullanmak üzere kopyasını aldırıp, Konstantinopolis'e gönderdi. Bizanslı ustalar tarafından yapılan bu şaheserlerin, İtalya'ya kadar ulaşarak önemli dini merkezlerde yer alması sanatın gelişimine ön ayak oldu. Ayrıca Amalfi ve Napoliler, Konstantinopolis ve İskenderiye şehirlerinden bu alanda İtalyan işçilerden daha iyi olan Arap ve Rum sanatçıları değişik mozaikler yapmak için getirdiler.

1063'de Halifenin izniyle Hıristiyan mahallesinde inşa edilen St. Maria de Latina manastırı Amalfililerin, Haçlı Seferleri öncesinde de Suriye topraklarında görüldüklerine ve arkalarında kalıcı mimari eserler bıraktıklarına işaret eder. Ayrıca Amatus kroniğine göre Antakya'da Amalfili Maurus tarafından yaptırılan ve ihtiyaçlarını bizzat kendisinin karşıladığı bir hastane bulunuyordu.³⁰⁷ Böyle bir kurumu Batılı hacılara ve Suriye pazarlarına ticaret yapmak amacıyla gelen vatandaşlara hizmet vermek için inşa etmişlerdi. Amalfililer özellikle Doğu motiflerine düşkünlükleri ile dikkat çektiler. Bunu XIII. yüzyıla ait Ravello'nun Rufolo ailesinin İslâm ve Bizans mimari üsluplarını örnek alarak yaptırdığı bir sarayda açıkça görmekteyiz. Ayrıca yine aynı stilde Cennet Avluları ile ünlü Amalfi Katedrali inşa edildi. Mimaride kullanılan bu farklı üsluplar varlık, itibar ve gösterişin yanı

³⁰⁶ W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, ss. 110-111.

³⁰⁷ W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, ss. 113-114.

sıra Amalfi'nin, Doğu ve Batı arasındaki akışa egemen olma çabasını gösterir. Ancak Doğu motiflerini kopyalama durumu yalnızca mimaride sınırlı kalıyor ve dini anlamda hiçbir değişiklik yaşanmıyordu.

6.3.2. Kurulan Hayır Kurumları ve Tarikatlar

Kudüs ticari manada oldukça gelişmiş bir şehir idi ve bu dönemlerde dört bölgeye ayrılıyordu. Hz. İsa'nın mezarının yer aldığı dördüncü bölge Hıristiyanlara aitti. Diğer bölgelerde Türkler bulunuyordu. Şehrin diğer kısmında ise din adamları tarafından isyan ve kirli işlerle taciz edilen, fakirlik ve korku içindeki Suriyelilerden başka Müslümanlar da yaşamaktaydı. Kudüs'te ticari faaliyetlerde bulunan Amalfili tüccarların hizmetlerine karşılık Hıristiyanların oturdukları bölgelerde istedikleri gibi evler inşa etmeleri uygun görülüyordu. Daha sonra Diriliş Kilisesi'nin yakınlarında keşişler ile kendi vatandaşlarının serbestçe gelip kalabileceği, tarikat usulleriyle donatılan bir Latin manastırı inşa edildi.

Latinler tarafından kurulan manastırda Haçlılar kendilerine sığınacak bir yer sağlarken aynı bölgede hacılar, hastalar ve sağlıklı insanlar için bir hastane inşa edildi. Bu manastırda ayrıca dindar kadınlara küçük bir kilise ve oturabilecekleri bir ev ayrılarak, gelen diğer kadınlara yardımcı olmaları için hemşireler tahsis ediliyordu.³⁰⁸ Çünkü bu dönemde şehre akın eden insanlar zorlu ve tehlikeli yollardan geçtikleri için genellikle aç ve susuz şekilde yardıma muhtaç oluyorlardı. Ayrıca Amalfililer her yıl kendi aralarında topladıkları yardımları Kudüs'e giden tüccarlar aracılığıyla barınma, beslenme ve giyinmelerini sağlamak amacıyla vatandaşlara ve hacılara iletmekteydiler.

Amalfi şehrinin dindar ve soylu aileleri, 1070 yılı civarında Kudüs'te yoksullar ile hacılara hizmet vermek üzere bir darülaceze veya kimsesizler yurdu kurmak için sınırsız ayrıcalık aldılar. Ardından VII. yüzyılda İskenderiye patrikliği yapan Aziz Yohannes'ten adını alan bu kurum hizmete açıldı. Amalfililer tarafından kurulan işletmenin yönetimi Benediktin Tarikatı'nın, Filistin'de hüküm süren bir reisine bırakıldı. Bu kişi hacılar için oldukça yararlı olan Amalfili üstat Gerhard adında biri idi ve kendisi yeni Frank yönetiminin kuruma bağlıta bulunmasını sağlıyordu. Gerhard'ın faaliyetleri sayesinde gelişen işletme kısa zaman sonra Benediktinlerin hâkimiyetinden çıkarak bağımsız bir tarikata dönüştü.³⁰⁹ Gerhard, 1118 senesinde öldü ve onun yerini Fransız Raymond d. Puy aldı. Daha sonra Hospitalier adını alan bu tarikat doğrudan doğruya Papa'ya bağlanmak

³⁰⁸ Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III*, ss. 103-104.

³⁰⁹ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, s. 129.

zorunda kaldı. Tarikata büyük arazi bağışlarında bulunulduğu gibi devletin soylu yöneticilerinin çoğunluğu gelirlerinin onda birini bunun için ayırıyorlardı.

6.3.3. Teknolojik ve Bilimsel Gelişmeler

Kutsal topraklarda savaş devam ettiği sürece İtalyanların güçlü donanmalarına duyulan ihtiyaç artıyordu. Çünkü ganimet ve kölelerin ele geçirilmesi, silahların tedariki, düşman gemilerine yapılan korsan saldırılarına karşı koymak ve daha birçok sebepten bu gemiler hayati önem taşıyordu. Bu nedenle İtalyan Denizci Devletler daha büyük filolar hazırlamak adına sürekli bir yarış halindeydi. Barış dönemlerinde bu gemiler ticaret amacıyla geliştiriliyordu. Ancak XI. yüzyıldan itibaren İtalyan Denizci Devletleri'nin, denizcilik alanında gösterdikleri gelişme ile savaş kadırgalarının niteliklerinde bazı değişiklikler meydana geldi. Kürekli ve yelkenli olmak üzere Müslüman gemileri örnek alınarak yapılan "Sagena" ve "Kreutz" özellikle korsanlara karşı büyük başarı sağlayan Amalfililer tarafından kullanılan tekneler idi. Sagena isminin Arapça sefine ya da muhtemelen Sukiyye'den türemiş olma olasılığı söz konusudur. Ancak Bizans kökenli bir sözcükten türemiş olması da mümkündür. Çünkü kürekli savaş gemileri ve diğer türler için kullanılan terimler genellikle Batı'dan alınıyordu. Bunlar içinde en fazla adından söz edilen ise "Galea" yani kadırgadır.

Galea'lar, I. Haçlı Seferi'nde 12 adet olmak üzere Cenevizliler tarafından kullanıldı. Ayrıca hem kürekli hem de yelkenli melez bir ikmal gemisi olan "Sandanum" da bu seferde kullanılıyordu. Bu kadırgaların ilk taslak planları XII. yüzyıla ait Caffaro'nun Annales Januenses elyazmasında bulunur.³¹⁰ Buradaki tasarım özelliklerine bakıldığında boylarının enlerine göre oranının oldukça fazla olduğu ve tek direk ile yelkenlerinin bulunduğu anlaşılır. Kürekler ise kadırgada gövdenin üzerinde bulunan güverteyi taşıyan çıkıntılı bir yer olan ıskarmozlardan dışarıya uzanır. Bu savaş filoları XII.-XIV. yüzyıllar arasında deniz gücünden yoksun devletlerin ihtiyaç listesinin en üst basamağında yer almıştır.

Ortaçağ ticaretinin bu parlak döneminde özellikle tüccarlar kendilerine dair olanak ve koşulları öğrenmek, ticareti daha ileri boyuta taşımak için Arapça konuşmak zorundaydı. Bunun yanı sıra Salerno'da kurulan bir tıp okulunda Arapçadan çevrilen eserler derslerde okutuluyordu.³¹¹ Şehirde Yahudiler arasında Sipontolu Melhitedek'in

³¹⁰ J. H. Pryor, *Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş*, ss. 75-77.

³¹¹ Tudela'lı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia, a.g.e., s. 27.

oğlu R. Yitshak, R. Őlamo, Grek R. Eliyahu, R. Avraham Narboni ve R. Hamon gibi önemli ilim adamları yaşıyordu. Ayrıca tıp alanındaki faaliyetlerinden dolayı Güney İtalya'da yer alan Salerno şehri Hipokrat Şehri olarak da adlandırılır. Bu nedenle Arapçanın yanında tıp ve ilaç sektörü için Latince de bilinmesi gereken oldukça önemli bir dil idi.

YEDİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

İtalyan Şehir Cumhuriyetleri, Ortaçağın ilk devrelerinden Osmanlı hâkimiyetine kadar bilhassa ticaret alanındaki faaliyetler olmak üzere siyasi, sosyal, kültürel, teknolojik ve ekonomik gelişmelerle dolu bir tarih kaydetmişlerdir. Cumhuriyetlerini ilan etmeden uzunca bir süre dönemin güçlü devletlerinin himayesinde yaşamışlardır. Bu nedenle başlangıçta kısmen de olsa Bizans İmparatorluğu'nun gölgesinde hareket etmişlerdir.

Doğu Akdeniz topraklarının zenginliğinden faydalanmak isteyen prenslerin sebep olduğu Haçlı Seferleri'ne katılan İtalyan Denizci Devletleri, yapmış oldukları yardımlarla o zamanki dünyayı kökten değişikliğe uğratmışlardır. Seferlerin giderlerini üstlenmeleri ve savaş malzemeleriyle askerleri taşıyacak gemileri sağlamaları yükselişlerinin ilk yıllarında meydana getirdikleri önemli faaliyetlerdendir. Ancak İtalyanları zirveye taşıyan ve sonraki yılları büyük oranda etkileyen faaliyetleri ise ticaret tarihinde yeni ufuklar açmalarıdır. İtalyan Cumhuriyetleri, açtıkları bu ufukla ticaret alanında kendilerine yeni araçlar ve donatılar yükleyerek varlıklarını güçlendirmişlerdir.

Amalfi, Bizans İmparatorluğu'ndan ilk ticari ayrıcalık elde eden İtalyan Cumhuriyeti'dir. Kendileri Doğu Akdeniz ve Mısır'da diğer devletlerin bölgeye iştirakine kadar koloniler kurarak ticarete büyük rol üstlenmiştir. Ceneviz ise Avrupalı tüccar şehirlerinin neredeyse her birinin köle ticaretine katılmasına rağmen bu konuda bir numaralı lider konumundadır. Bu faaliyetlerde tüccarların amacı kendi tekerleklerini döndürmek değildir. Büyük kazançlar elde etmek ve güçlerine güç katmak uğruna her daim daha büyük düşünmüşlerdir. Diğerleri İslâm dünyası ile çatışma üzerine kurulu bir ekonomik ilerleme kaydederken, Venedik Cumhuriyeti çevresindeki devletlerle iyi geçinmiş ve ekonomik anlamda tam bir gelişim sağlamıştır.

İtalyan Şehir Devletleri'nin her biri kaynakların açık ifadesiyle ne kadar dönemin deniz gücünü oluştursa da Venedik Cumhuriyeti aralarında en önemli olanıdır. Bizans İmparatorluğu'nun yardımıyla muazzam bir zenginliğe erişerek büyük bir kudrete sahip olmuştur. Bu hususta erken tarihlerden itibaren Bizans hâkimiyetine girmesi ve bu bağlılığı devam ettirmesi en önemli etkendir. Ancak Fatımi Devleti ile ilişkileri ve Bizans'la olan bağlantıları doğrultusunda Haçlı Seferleri'ne iştirak etmesi diğer İtalyan Devletleri'nden biraz sonra olmuştur. Venedik Cumhuriyeti'nin diğerlerini geride bırakması ilerleyen

yıllarda İtalyan Şehir Cumhuriyetleri arasında kıyasıya bir rekabetin yaşanmasına da sebep olmuştur.

Haçlı Seferleri, bu cumhuriyetlere ekonomik bakımdan denizaşırı emellerinin gerçekleşmesinde kestirme bir yol açmıştır. İtalyan Devletleri, Haçlı Seferleri'nin başlamasıyla çıkarlarını gözeten bir politika takip etmiştir. Bu politikanın en önemli sonucu ve göstergesi olan bankacılık ve sigortacılık faaliyetlerinden ayrıntılı bir biçimde bahsetmiştik. Buldukları coğrafyadan Dünya'ya açılarak bilhassa Doğu Akdeniz'de yeni işletmeler ve ticaret kolonileri kurarak, yerel halkla kültürel etkileşimde bulunmuşlardır. Ancak oynadıkları rol askeri, siyasi ve sosyal alandan ziyade ekonomi ve ticarete çok daha etkilidir. Haçlı Seferleri ile başlayan süreçte özellikle Suriye ve Filistin'in ham madde kaynaklarına ulaşarak bunları doğrudan temin etmesi, Avrupa'da sanayi faaliyetlerinin ve ticarethanelerin artmasını sağlamıştır. Bu dönemde Dünya ticaretini yöneten İtalyan Şehir Cumhuriyetleri olmuştur.

Çağdaş çalışmalar kazanılan topraklara odaklanmış ve asıl kazanımları olan parasal faktörlere fiziksel olarak bakmıştır. Haçlı Seferleri bu komünlerin ekonomisini şekillendiren bir unsurdur. Denizcilik alanına canlılık getirmiştir ve İtalyanlar açısından güç ve nüfuslarının yükselmesini kolaylaştırmıştır. Böylece Haçlı Seferleri ile ekonomik hayat baştan başa değişikliğe uğramıştır ve ticarete bir devrim yaşanmıştır. İtalyan Denizci Devletleri de bu devrimin başrol oyuncularındır. Haçlı Seferleri ticaret hayatının iskeletini oluşturmuş ve ona yeni can damarlarını da İtalyanlar eklemiştir.

Haçlı orduları İtalyanlar tarafından gelen yardımlarla kısa vadede başarıya ulaşmıştır. Haçlıların Doğu Akdeniz limanlarına sahip olması neticesinde ekonomik ve sosyal yapıda değişimler meydana gelmiştir. Uzun süredir toprağa bağlı yaşayan Avrupalılar, İtalyan Şehir Cumhuriyetleri'nin faaliyetleri sonucunda yeniden ticarete yönelmiş ve uzun süre Müslümanların kontrolünde bulunan ticaret yollarının denetimi onların eline geçmiştir. İtalyan ticaret filoları, Doğu ve Batı arasında mal sevkiyatının yanı sıra kültürel yönden de Avrupa toplumlarının kalkınmasına katkı sağlamıştır ve din, örf, âdet ve gelenekler yakından tanınmıştır. Avrupa'da başlayan Coğrafi Keşifler ve Rönesans ile Reform hareketlerinin temelleri bu dönemde İtalyan Cumhuriyetleri tarafından atılmıştır

KAYNAKÇA

- Abulafia, D. (2012). *Büyük Deniz, Akdeniz'de İnsanlık Tarihi*. Gül Çağalı Güven (çev.). Alfa Yayınları: İstanbul.
- Abulafia, D. (1995). *Trade and Crusade (1050-1250), Cross Cultural Convergences in the Crusader Period*. Michael Goodich (Ed.). Peter Lang Press: New York.
- Abû'l-Farac. (1999). *Gregory Abû'l-Farac Tarihi*. Ömer Rıza Doğrul (çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- Albertus Aquensis. (1879). *Alberti Aquensis Historia Hierosolymitana R. H. C. Occ IV*. Susan B. Edgington (trans.). Paris.
- Altan Ege, E. (2005). "Venedik: Akdeniz'de Doğu ile Batının Buluşma Noktası." *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, S. 34; 49-75.
- Altan, E. (2013). *Venedik'in Haçlı Seferi 1122-1124*. Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan, Bilge Kültür Sanat.
- Anna Komnena. (1996). *Alexiad Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*. Bilge Umar (çev.). İnkılâp Kitabevi: İstanbul.
- Anonim. (2005). *I. ve II. Haçlı Seferleri Vekayinâmesi*. Vedi İlmen (çev.). Yaba Yayınları: İstanbul.
- Anonim. (2013). *Anonim Haçlı Tarihi (Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum)*. Ergin Ayan (çev.). Selenge Yayınları: İstanbul.
- Atiya, A. (1972). *Crusade Commerce and Culture*. Indiana University Press: London.
- Azîmî. (2006). *Azîmî Tarihi. Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H.430-538=1038-1144)*. Ali Sevim (çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- Bakır, A. (2008). *Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler I*. Bizim Büro Basımevi Yayın Dağıtım: Ankara.
- Balard, M. (1978). *La Romanie Genoise*. Ecole Française de Rome, Vol. 2. Rome.

- Baldwin, M. W. (1969). *A History of the Crusades*. The University of Wisconsin Press: Madison.
- Bellemo, E. (2008). "The First Crusade and the Latin East as Seen from Venice: the account of the Translatio Sancti Nicolai." *Early Medieval Europe*, S. 17, Oxford.
- Berrou, O. (2017). *The Role of Genoa in the Latin Kingdom of Jerusalem: Political and Diplomatic Struggles Between 1250 and 1291*. A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy Royal Holloway, University of London.
- Bratianu, G. I. (1929). *Recherches Sur le Commerce Genoais Dans la Mer Noire Au XIII'e Siecle*, Paris.
- Braudel, F. (2019). *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I*. Mehmet Ali Kılıçbay (çev.). Doğu Batı Yayınları: Ankara.
- Brown, H. F. (1907). *Studies in the History of Venice*, Newyork.
- Byrne, E. H. (1916). "Commercial Contracts of the Genoese in the Syrian Trade of the Twelfth Century." *Quartely Journal of Economics*, 31.
- Byrne, E. H. (1938). "Easterns in Genoa." *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 38.
- Byrne, E. H. (1920). "Genoese Trade with Syria in the Twelfth Century." *The American Historical Review*, Vol. 25, Oxford Universty Press.
- Cafforo di Rustico da Caschifellone. *De Liberatione Civitatum Orientis Liber*, R. H. C., Occ. V.
- Cahen, C. (2018). *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*. Mustafa Daş (çev.). Yeditepe Yayınları: İstanbul.
- Cahen, C. (2001). "13. Yüzyılın Başında Anadolu'da Ticaret." Aykut Derman (çev.). *Cogito*, S. 29; 132-143.
- Cahen, C. (1968). "Ibn Said Sur L'asie Mineure Seldjuquide." *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 10; 41-50.
- Cahen, C. (1987). "İslâm ve Haçlılar." İsmet Kayaoğlu (çev.). *Belleten*, C. 41, S. 200; 1045-1051.

- Cahen, C. (1974). "Un Texte Peu Connu Relatif Au Commerce Oriental D'Amalfi Au X'e Siecle." *Turcobszantine et Oriens Christianus*, London.
- Carboni, S. (2007). "Moments of Vision: Venice and the İslamic World 828-1798." *Venice and the Islamic World 828-1797*, New York.
- Charanıs, P. (2012). "I. Haçlı Seferi'nin Nedeni Hakkında Bir Grek Kaynağı." İlcan Bihter Barlas (çev.). *Tarih Okulu Dergisi*, S. 13; 203-205.
- Chopin, F. (1973). *Venice A Maritime Republic*, John Hopkins University Press.
- Cipolla, C. M. (1993). *Beşinci Yüzyıldan On yedinci Yüzyıla Akdeniz Dünyasında Para, Fiyatlar ve Medeniyet*. Ali İhsan Karacan (çev.). Bağlam Yayınları: İstanbul.
- Constable, O. R. (2003). *Housing The Stronger in the Mediterranean World*, Lodging, Trade and Travel in Late Antiquity and the Middle Ages, Cambridge University Press.
- Coulton, G. G. (1930). *Crusades, Commerce and Adventure*, Thomas Nelson Press: London.
- Curtin, P. D. (2008). *Kültürlerarası Ticaret*. Şaban Bıyıklı (çev.). Küre Yayınları: İstanbul.
- Çavuşdere, S. (2009). "Selçuklular Döneminde Akdeniz Ticareti, Türkler ve İtalyanlar." *Tarih Okulu Dergisi*, S. 4; 53-75.
- Dardel, J. (1893). *L'Armeno – Veneto Compendio Storico e Documenti Delle Relazioni Degli Armeni Coi Veneziani*. Parte II. Venezia.
- Daş, M. (2009). "Türklerin Bizans ve Venedik'le Denizlerdeki İlişki ve Mücadeleleri (XI-XIV.Yüzyıllar)." *Türk Denizcilik Tarihi, Deniz Basımevi*, C. 1; 49-61.
- Datson, J. E. (2002). *Ships Types and Fleet Composition at Genoa and Venice in the Early Thirteen Century*, Logistics of Warfare in the Age of the Crusades, Sydney.
- Delilbaşı, M. (1980). "Ortaçağda Türk Hükümdarları Tarafından Batılılara Ahidnâmelerle Verilen İmtiyazlara Genel Bir Bakış." *Belleten*, C. 47, S. 185.
- Demirkent, I. (2000). "1082-1302 Yılları Arasında Bizans-Venedik İlişkilerine Kısa Bir Bakış." *İÜEF Tarih Dergisi*, S. 36.

- Demirkent, I. (2007). "Haçlı Seferleri Döneminde Doğu Akdeniz'de Deniz Hâkimiyeti." *Haçlı Seferleri Tarihi, Makaleler-Bildiriler İncelemeler*, Ebru Altan (yay. haz.). Dünya Yayınları: İstanbul.
- Demirkent, I. (2002). "Haçlı Seferleri Döneminde Yakındoğu Kültürünün Batı'ya Taşınması ve Bunun Avrupa Toplumuna Etkileri Üzerine." *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 12; 210-218.
- Doosselaere, Q. V. (2009). *Commercial Agreements and Social Dynamics in Medieval Genoa*. Cambridge University Press.
- El-İdrisî. (2021). *Kadim Dünya Coğrafyası*. Ramazan Şeşen (çev.). Yeditepe Yayınevi: İstanbul.
- El-Ömeri. (2014). *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*. D. Ahsen Batur (çev.). Selenge Yayınları: İstanbul.
- Epstein, Steven A. (1996). *Genoa & the Genoase 958-1528*. The University of North Carolina Press: USA.
- Er, İ. H. (2006). *Cennet Doğuda Bir Yerdedir, Haçlı Seferlerinin Değişen Yüzü*. Elips Kitabevi: Ankara.
- Ersan, M. (2008). *Bizans-İmparatorluğu-Antakya Haçlı Prinkepliği Siyasi İlişkilerine Bir Bakış*. Dünya Basımevi: İstanbul.
- Ferraro, J. M. (2012). *Venice History of Floating City*. Cambridge Universty Press: England.
- France, J. (2013). "The First Crusade As a Naval Enterprise." *The Marner's Mirror TheInternational Quartely Journal of theSociety for Nautical Research*, Vol. 99, London.
- Frankopan, P. (2012). *The First Crusade: The Call from the East*, Cambridge.
- Fulcherius Carnotensis. (2009). *Kudüs Seferi Kutsal Toprakları Kurtarmak*. İlcan Bihter Barlas (çev.). IQ Kültür Sanat Yayınları: İstanbul.
- Gallotta, A. (1997). Ceneviz. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (S. 7, 363-365). Ankara: TDV Yayınları.

- Geoffroi de Villehardouin Henri de Valenciennes. (2008). *IV. Haçlı Seferi Kronikleri*. Ali Berktaş (çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.
- Georgios Akropolites. (2008). *Vekayinâme*. Bilge Umar (çev.). Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul.
- Goitein, S. D. (1967). *Mediterranean Trade Preceding The Crusades: Some Fact and Problems*. Offprint Diogenes, S. 59; 47-62.
- Goldman, B. G. (2018). *Arabic-Speaking Jews in Crusader Syria: Conquest, Continuity and Adaptation in the Medieval Mediterranean*. A dissertation submitted to Johns Hopkins University in conformity with the requirements for the degree of Doctor of Philosophy, Baltimore, Maryland.
- Gölgesiz, S. (2012). "XI. Yüzyılda Bizans-Norman İlişkilerine Bakış." *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 27, S. 1.
- Güçlüay, S. (1999). Selçuklular Döneminde Ortadoğu'da Ticaret XI-XIII.yy. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Güngörmez, Z. (2014). "Haçlı Seferleri Döneminde Gelişen Doğu-Batı Ticaretinin Doğal Bir Sonucu: Kültürel Etkileşim." *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, Vol. 3, Germany.
- Güngörmez, Z. (2010). Haçlıların Doğu Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu'daki Faaliyetleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Güngörmez, Z. (2014). XI-XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de Ticaret. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Güngörmez, Z. (2016). "Ortaçağ'da Akdeniz Köle Ticaretine Dair Bazı Tespitler." *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, S. 4; 87-105.
- Güngörmez, Z. (2016). "Ortaçağ'da Akdeniz Ticaretine Dair Bazı Tespitler." *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, S. 4.

- Heaton, H. (1985). *Avrupa İktisat Tarihi I*. Mehmet Ali Kılıçbay-Osman Aydoğmuş (çev.). Teori Yayınevi: Ankara.
- Heyd, W. (2000). *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*. Enver Ziya Karal (çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- Hitti, P. K. (1957). *History of Syria, Including Lebanon and Palestine*. St. Martin's Press: London.
- Holt, P. M. (1999). *Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu*. Özden Arıkan (çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul.
- Humphreys, R. S. (2007). "XIII. Yüzyılda Eyyubiler, Memlükler ve Latin Doğu." *C. Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Mustafa Kılıç (çev.). S. 11/1; 359-378.
- Ioannes Kinnamos. (2001). *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*. Işın Demirkent (çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- İbn Battuta. (2004). *İbn Battuta Seyahatnâmesi*. A. Sait Aykut (çev.). Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- İbn Bîbî. (1996). *El-Evâmiru'l-Ala'iyefî'l-Umûri'l-Ala'iyeye I-II*. Mürsel Öztürk (çev.). T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara.
- İbn Cübeyr. (2019). *Endülüsten Kutsal Topraklara*. İsmail Güler (çev.). Selenge Yayınları: İstanbul.
- İbnü'l-Adim. (1982). *Bugyetü't-taleb fi Tarihi Haleb*. Ali Sevim (çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- İbnü' l- Esir. (1987). *El- Kâmil fi't- Târîh, X-XI*. Abdülkerim Özaydın (çev.). Bahar Yayınları: İstanbul.
- İbnü' l- Kalânisi. (2015). *Şam Tarihine Zeyl I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*. Onur Özatağ (çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.
- Jacoby, D. (2001). *Byzantium, Latin Romania and the Mediterranean*. Ashgate Publishing Limited: Biritian.
- Jacoby, D. (2017). *Medieval Trade in the Eastern Mediterrarean and Beyond*. Routledge: London.

- Jacoby, D. (2014). "The Economy of The Armanian Kingdom of Cılıcia: Some Neglected and Overlooked Aspects." *editerranee des Armeniens*: Paris. C. Mutani (Ed.). S. 12-15; 261-291.
- Joinwille, J. D. (2002). *Bir Haçlı'nın Hatıraları*. Cüneyt Kanat (çev.). Vadi Yayınları: İstanbul.
- Kaşgarlı, M. A. (1990). *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*. Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Serisi: Ankara.
- Kavak, H. (2016). Birinci Haçlı Seferi Esnasında Doğu Akdeniz'in Durumu. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kırpık, G. (2009). *Doğunun ve Batının Gözünden Haçlılar*. Selenge Yayınları: İstanbul.
- Küçüksipahioğlu, B. (2005). "Birinci Haçlı Seferi'nin Bir Görgü Tanığı: Raimundus Aguilers." *İÜEF Tarih Dergisi*, S. 41.
- Küçüksipahioğlu, B. (2005). "Haçlı Seferleri'nin Başından 1204'e Kadar Batılıların Bizans'ı Zapt Etme Plânları." *İÜEF Tarih Dergisi*, S. 42.
- Lewis, B. (2010). *Ortadoğu*. Selen Kölay (çev.). Arkadaş Yayınları: Ankara.
- Lock, P. (2006). *The Routledge Companion to the Crusades Crusading and the Italian City Republics*, Newyork.
- Madden, T. F. (2012). *Venice: A New History*. Penguin Books.
- Marshall, C. J. (2003). "The Crusading Motivation of the Italian City Republics in the Latin East." *The Experience of Crusading*, Cambridge. C. 1096-1104.
- Mayer, H. E. (1972). *The Crusades*. John Gillingham (trans.). Oxford University Press.
- Mazaheri, A. (1972). *Ortaçağ Müslümanlarının Yaşayışları*. Bahriye Üçok (çev.). Varlık Yayınları: İstanbul.
- Morris, J. (1980). *The Venetian Empire A Sea Voyage*. Penguin Books, London.
- Nicolle, D. (2011). *Birinci Haçlı Seferi 1096-99*. L. Ece Sakar (çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

- Nicolle, D. (2011). *İkinci Haçlı Seferi 1148*. L. Ece Sakar (çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.
- Nicolle, D. (1995). *The Venetian Empire 1200-1670*. British Library Cataloguing in Publication Data, Great Britain.
- Nicol, D. (2000). *Bizans ve Venedik Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine*. Gül Çağalı Güven (çev.). Sabancı Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Niketas Khoniates. (1995). *Historia*. Fikret Işıltan (çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- Odabaş, M. (2017). Solomon Dov Goitein'e Göre Ortaçağ Müslüman Akdeniz'inde Deniz Ticareti XI.-XIII. Yüzyıl. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Oral, C. (1943). *Akdeniz Meselesi*. Bugün Matbaası: İstanbul.
- Oral, M. (2011). "Duvarlar Arasında Antalya Yahudi Cemaati I." *Tarihin Peşinde Uluslar arası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.5; 125-140.
- Ostrogorsky, G. (1995). *Bizans Devleti Tarihi*. Fikret Işıltan (çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- Pedani, M. P. (2002). "Bahri Memlûklerle Venedikliler Arasında Ticari Anlaşmalar." *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, C. 5; 423-430.
- Pedani, M. P. (2012). *Doğu'nun Kapısı Venedik*. Gökçen Karaca Şahin (çev.). Küre Yayınları: İstanbul.
- Pedani, M. P. (2013). Venedik. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (S. 43, 44-47). Ankara: TDV Yayınları.
- Pegolotti, F. B. (1936). *La Pratica Della Mercatura*. A. Evans (çev.). Medieval Academy of America: Cambridge.
- Peter Tudebodus. (2019). *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*. Süleyman Genç (çev.). Kronik Kitap: İstanbul.
- Pirenne, H. (2013). *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. Uygur Kocabaşoğlu (çev.). İletişim Yayınları: İstanbul.

- Pirenne, H. (2021). *Ortaçağ Kentleri Kökenleri ve Ticaretin Canlanması*. Şadan Karadeniz (çev.). İletişim Yayınları: İstanbul.
- Praver, J. (1980). *Crusader Institutions*. Clarendon Press Oxford, Great Britain.
- Praver, J. (1952). "The Settlement of the Latins in Jerusalem." *Speculum*, USA, Vol. 27, S. 4; 490-503.
- Praver, J. (1972). *The Latin Kingdom of Jerusalem. European Colonialism in the Middle Ages*, Keter Press, Israel.
- Pryor, J. H. (2004). *Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş Araplar, Bizanslılar, Batılılar ve Türkler*. Fusun-Tunç Tayanç (çev.). Kitap Kitabevi: İstanbul.
- Raimundus Aguilers. (2019). *Haçlılar Kudüs'te Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*. Süleyman Genç (çev.). Yeditepe Yayınları: İstanbul.
- Riley-Smith, J. (2005). *Haçlılar Kimlerdi?* B. Kılınçer (çev.). Bileşik Yayınları: İstanbul.
- Runcıman, S. (2019). *Haçlı Seferleri Tarihi I-II-III*. Fikret Işıltan (çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- Sedillot, R. (2005). *Dünya Ticaret Tarihi Değiştokuştan Süpermarkete*. Esat Nermi Erendor (çev.). Dost Kitabevi Yayınları: Ankara.
- Selen, H. S. (1960). *Ticaret Tarihi*. İnkılap Yayınları: İstanbul.
- Sismondi, J. C. L. (1817). *History of the Italian Republics in the Middle Ages*. London.
- Stevenson, W. B. (1968). *The Crusaders in the East, A Brief History of the Wars of Islam with the Latins in Syria During the Twelfth and Thirteenth Century*. Cambridge University Press.
- Süryani Mihail. (1944). *Vekayinâme İkinci Kısım (1042-1195)*. H. D. Andreasyon (çev.). (TTK Kütüphanesi'nde bulunan basılmamış tercüme).
- Thayer, W. R. (1908). *A Short History of Venice*. Chapter III Venice and Crusades, Boston and Newyork Houghton Mifflinand Company, Cambridge.
- Thiriet, F. (1961). *Histoire de Venise*. Presses Universitaires: Paris.

- Thomas, G. M. (1880). *Diplomatarium Veneto-Levantinum Sive Acta et Diplomata Res Venetas Græcas Atque Levantis Illustrantia Anno 1300-1351*, I. Venetiis.
- Trak, S. (1973). *İktisat Tarihi*. Dizerkonca Matbaası: İstanbul.
- Tudelalı Benjamin ve Petachia Ratisbon. (2013). *Ortaçağda İki Yahudi Seyyahın İslâm Dünyası Gözlemleri*. Nuh Arslantaş (çev.). M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: İstanbul.
- Turan, O. (1988). *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*. Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- Turan, Ş. (2020). *Türkiye-İtalya İlişkileri I Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine*. Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- Urfalı Mateos. (2019). *Urfalı Mateos Vekayî-nâmesi (952- 1136) ve Papaz Grigor' un Zeyli (1136- 1162)*. Hrant D. Andreasyon (çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- Usâme ibn Münkız. (2018). *İbretler Kitabı (Kitab el-İ'tibar)*. Yusuf Ziya Cömert (çev.). Kitabevi Yayınları: İstanbul.
- Usta, A. (2008). *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri, Müslüman-Haçlı Siyasi İttifakları*. Yeditepe Yayınları: İstanbul.
- Usta, A. (2019). "Haçlı Seferleri Döneminde Sur Şehri." *Belleten*, S. 297; 439-468.
- Vasılıev, A. A. (1943). *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. Arif Müfid Mansel (çev.). Maarif Matbaası: Ankara.
- Yıldırım, M. (2020). XI. ve XII. Yüzyıllarda Akka Şehri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Waley, D. ve Dean, T. (2018). *İtalyan Şehir Cumhuriyetleri*. Hamit Çalışkan (çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.
- Wilhelm von Rubruck. (2001). *Moğollar'ın Büyük Hanına Seyahât (1253-1255)*. Ergin Ayan (çev.). Ayışığı Kitapları: İstanbul.

Willermus Tyrensis. (2016). *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar (I-VIII. Kitaplar)*. Ergin Ayan (çev.). Ötüken Neşriyat: İstanbul.

EKLER

EK 1

VENEDİKLİLERE AİT GÜMÜŞ VE BRONZ SİKKELER

Kaynak: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-175431/sikkeler-1001-1168.html>(Ulaşım Tarihi 10-05-2022)

EK 2

13. YÜZYIL YUVARLAK PİSA GEMİSİ

Kaynak: (Pryor, 2004: 46)

EK 3

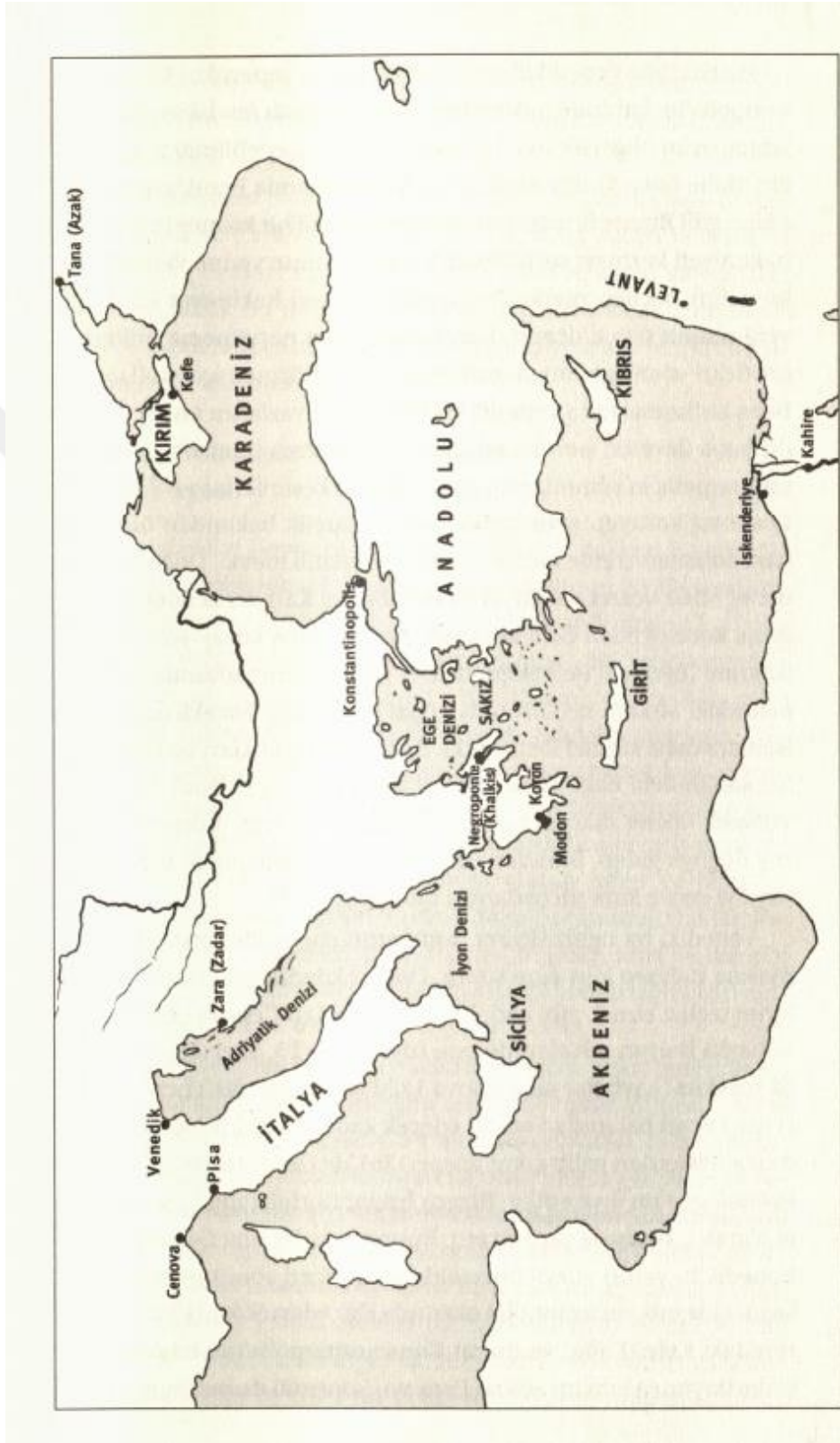
13. YÜZYIL ÜÇ DİREKLİ, YUVARLAK VENEDİK GEMİSİ

Kaynak: (Pryor, 2004: 46)

EK 4

GEÇ ORTAÇAĞ DÖNEMİNDE DOĞU AKDENİZ HARİTASI

Kaynak: (Curtin, 2008: 147)

EK 5

TÜCCARLARIN ŞARAP FIÇILARINI YÜKLEMESİ

Kaynak: (Sedillot, 2005: 92)

EK 6

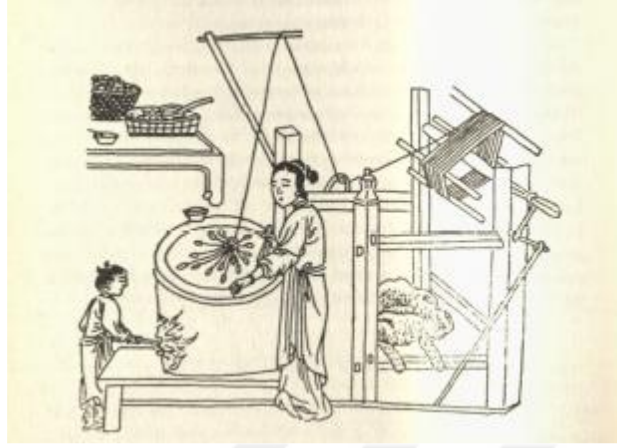
SOKAK BANKERLERİ

Kaynak: (Sedillot, 2005: 67)

EK 7

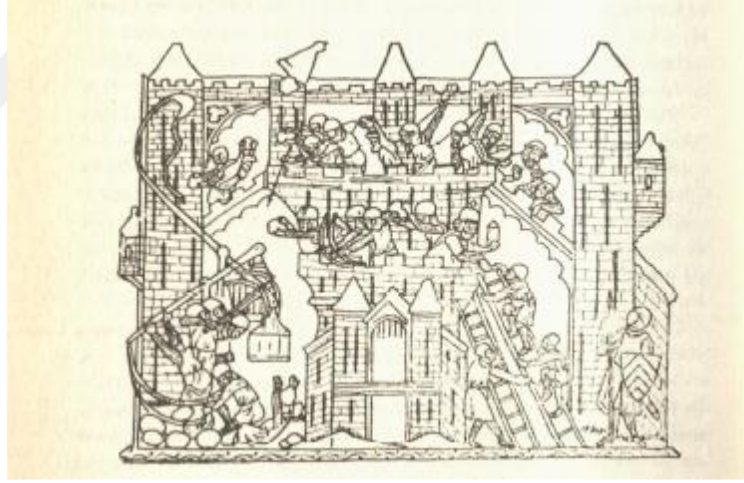
İPEK BÖCEĞİ KOZALARINDAN İPLİK ÇIKARILMASI

Kaynak: (Sedillot, 2005: 122)

EK 8

HAÇLILARIN BİR KALEYE SALDIRIŞI

Kaynak: (Sedillot, 2005: 140)

EK 9

TÜCCARLARA AIT ÖĞRETİCİ BİR EL KİTABININ KAPAĞI

Kaynak: (Sedillot, 2005: 149)

